

---

namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR:
GUNNSTEIN AKSELBERG OG KRISTOFFER KRUKEN

ÅRGANG 22 – 2005

NORSK NAMNELAG, BERGEN

---

namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR: GUNNSTEIN AKSELBERG OG KRISTOFFER KRUKEN

ÅRGANG 22 – 2005

NORSK NAMNELAG, BERGEN

Manuskript og bøker til melding:
Gunnstein Akselberg, Universitetet i Bergen,
Nordisk institutt, Sydnesplassen 7, N-5007 Bergen.

Abonnement gjennom Norsk namnelag,
Nordisk institutt, Sydnesplassen 7, N-5007 Bergen.
Årsabonnement for 2005 kr. 150,-
Bankkonto 6501.41.08704
Postgiro 7877.06.84462
Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.
«Namm og Nemne» vert utgjeve av Norsk namnelag.

Trykt med støtte frå Noregs forskingsråd.

©Den enkelte forfattaren
ISSN 0800-4684
Grafisk produksjon: Sats Montasje Design AS

Innhald

Vidar Haslum: Artikkelløse stedsnavn i norsk talespråk. Doktordisputas	7
Doktorandens presentasjon	7
1. opponent: Vibeke Dalberg	11
2. opponent: Inge Særheim	23
Svar fra doktoranden	42
Eigel Gundersen: «Du ska'kke tru at du er noe». Tilnavn og utnavn i Larvik ca. 1900–1945	57
Ivar Utne: Innpassing av nye navnekulturer i det norske folkeregisteret ..	75
Vigleik Leira: Geografiske navn i diverse språk	97
Bokmeldingar	117
Eli Johanne Ellingsve: <i>Stedsnavn på Svalbard</i>	117
Gulbrand Alhaug: <i>Fornamn i Noreg frå 1900 til 1975</i>	119
Thorsten Andersson og Eva Nyman (red.): <i>Suffixbildungen in alten Ortsnamen</i>	122
Billy Riddervold (Smith): <i>Kallenavn i Bergen</i>	127
Tom Schmidt: <i>Nøvn austå åsen. Bustadnamn i Øystre Slidre</i>	129
<i>Norsk Ordbok. Band 5</i>	132
Register	137
Tilsend litteratur	139
Medarbeidarar i årgang 22	141

Forkortingar

AB	= Aslak Bolts Jordebog ... udg. af P. A. Munch. Christiania 1852
ANF	= Arkiv för nordisk filologi
BK	= Björgynjar kálfskinn. Edidit ... P. A. Munch, Christiania MDCCCXLIII
da.	= dansk
DN	= Diplomatarium Norvegicum. I–. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
DS	= Danmarks Stednavne. I–. København 1922–
fi.	= finsk
frank.	= frankisk
gda.	= gammaldansk
geng.	= gammalengelsk
germ.	= germansk
gfr.	= gammalfransk
gfri.	= gammalfrisisk
ghty.	= gammalhøgtysk
gind.	= gammalindisk
gir.	= gammalirsk
glty.	= gammallågtysk
gno.	= gammalnorsk
gnord.	= gammalnordisk
got.	= gotisk
gprov.	= gammalprovençalsk
gr.	= gresk
gsv.	= gammalsvensk
gæl.	= gælisk
ie.	= indoeuropeisk
isl.	= islandsk
KLNM	= Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. Oslo 1956–78
lat.	= latin
lett.	= lettisk
mlty.	= mellomlågtysk
MM	= Maal og Minne
mnl.	= mellomnederlandsk
NE	= O. Rygh: Norske Elvenavne. Kristiania 1904
NG	= O. Rygh et al.: Norske Gaardnavne
nl.	= nederlandsk
NLR	= Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–39
NN	= Namn og Nemne
no.	= norsk
NoB	= Namn och bygd
NPL	= K. Kruken og O. Stemschaug: Norsk personnamleksikon. 2. utg. ved K. Kruken. Oslo 1995
NRJ	= Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16 ^{de} Aarhundrede. Udg. ... ved H. J. Huitfeldt-Kaas og O. A. Johnsen. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
NS	= O. T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949
NSL	= J. Sandnes og O. Stemschaug (red.): Norsk stadnamleksikon. 4. utg. Oslo 1997

OE	= Olav Engelbrektssøns jordebog. ... Udg. ... ved Chr. Brinchmann og Johan Agerholt. Oslo 1926
RB	= Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. ... udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
seinlat.	= seinlatin
st.	= stamme, stomm
TR	= Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2.1–104. Utg. ... Anne-Marit Hamre. Oslo 1983
ØK	= Økonomisk kartverk

Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta.

Forklaring av nokre symbol:

/ /	= tonem 1 (i nontonemiske målføre: hovudtrykk)
/ ^h /	= tonem 2
./	= bitrykk

Vidar Haslum:

Artikkelløse stedsnavn i norsk talespråk

En studie i onomastikk og dialektologi

Doktordisputas i Bergen. 19. desember 2003

Emnet for denne doktoravhandlingen er *artikkelvariasjonen i stedsnavn*. I moderne norsk talemål er det slik at et stort flertall av stedsnavnene uttales i bestemt form, men med store variasjoner mellom landsdelene. I en stor del av Sør-Norge er det vanlig at en mengde sammensatte terrengnavn uttales i ubestemt form, f.eks. *Breivikskjær*, *Ranghildstjønn*, *Storemyr*. Dialektene på Nordvestlandet, i Trøndelag og i Hedmark har et system som ikke tillater vanlige terrengnavn i ubestemt form. Der må det hete f.eks. *Breivikskjæret*, *Ranghild(s)tjønn*, *Stor(e)myra*. Bare spesielle navnetyper, i hovedsak gards- og bebyggelsesnavn, kan der forekomme uten artikkel.

Et sentralt spørsmål som er diskutert i denne avhandlingen er: *Hvorfor er det slik at noen dialekter har utpreget artikkelvariasjon i stedsnavn, mens andre ikke har det?* Og når dette spørsmålet er stilt, melder straks et annet spørsmål seg: *Hvorfor er dette en interessant problemstilling?*

For å svare på disse spørsmålene, vil jeg ta utgangspunkt i at artikkelvariasjonen i stedsnavn er resultat av en langsom språkendring. I nordiske språk er artikkelen en nyutvikling som oppstod for noe over tusen år siden. Den funksjonen vekslingen mellom ubestemt og bestemt form har, og alltid har hatt, er å markere forskjell på ny og kjent informasjon. Det interessante og problematiske er at denne grammatiske funksjonen bare er relevant for appellativer, og ikke for navn. Men fordi stedsnavn normalt dannes av et materiale identisk med appellativer, vil den formen et stedsnavn får, nødvendigvis bli identifisert som enten ubestemt eller bestemt form. Språkssystemet er her i konflikt med seg selv. Det skapes en utvikling som i hovedsak er styrt av ulike analogier, og ikke så mye av det en normalt kaller grammatiske regler. Disse innsiktene gjør at arbeidet kan knyttes til flere viktige spørsmål innen generell språkvitenskap i dag: Hvor finnes grammatikkens grenser? Hvordan bør vi forstå fenomenet analogier?

De eldste sikre belegg for artikkelbruk i stedsnavn forekommer i midtskandinaviske kilder fra seinere deler av 1200-tallet. Omkring 1300 viser kildene en betydelig artikkelbruk i vanlige terrengnavn omkring Hedmark og tilgrensende deler av Sverige, men ikke i samtidige kilder fra Nord-Norge, Vestlandet eller lenger sør i Skandinavia. Det taler for at vi har å gjøre med en midtnorsk novasjon, der det geografiske utgangspunktet lå der artikkelbruken seinere er mest gjennomført, nemlig omkring Trondheim.

I avhandlingen (s. 5) er der i innledningen formulert fire hovedproblemstillinger:

1. Hvordan ser det norske språklandskapet ut med hensyn til artikkelvariasjonen i stedsnavn? (kap. 3–7)
2. Hvilke språkstrukturelle trekk har innvirkning på valget mellom ubestemt og bestemt form? (kap. 8)
3. Hvordan kan slike strukturbundne variasjoner forklares? (kap. 9)
4. Hva kan resultatene av undersøkelsen si oss om hvordan denne langsomme språkendringen har foregått? (kap. 10)

Resultatet kan meget kortfattet oppsummeres slik:

Til nr. 1: De områdene der sammensatte terrengnavn i ubestemt form er vanlig, er en stor del av Sør-Norge: Hele Rogaland, Buskerud, Oslo, Vestfold, Østfold, Aust-Agder og Telemark. Videre Indre Sogn, Hardanger, Sunnhordland, Vest-Agder (unntatt et lite område omkring Lyngdal/Lindesnes), Valdres i Oppland og sørlige Akershus. I tillegg forekommer innslag av artikkelløse terrengnavn i Nord-Troms og Finnmark. Kjerneområdet, dvs. området med særlig store forekomster av artikkelløse terrengnavn, er grovt sett Aust-Agder og Telemark. Det motsatte, uvanlig sterk overgang til bestemt form, forekommer omkring Trondheim, i et område som omfattes av Nordmøre og en betydelig del av Sør-Trøndelag (jf. kart s. 34, 35, 127, 137).

Til nr. 2: Variasjonen er innfløkt, med betydelige kvalitative forskjeller mellom landsdelene. På Vestlandet opptrer artikkelløsheten mye mer uregelmessig enn i Agder/Telemark. Det tilsier at utviklingen, et stykke ute i prosessen, har gått i ulike retninger i de to landsdelene. Svenske forskere har regnet ubestemt form som en relativt god indikator på høy alder. Vestlandet, særlig Hardanger, passer til denne teorien, bare i liten grad kjerneområdet Aust-Agder/Telemark. I kjerneområdet gir f.eks. kombinasjonen av individnavn/adjektiv og sterkt grunnord nesten alltid ubestemt form, mens sekundærnavn nesten alltid gir bestemt form, bortsett fra i kombinasjon med et par spesielle grunnord. Undersøkelsen forsøker å gi et svar på hvorfor artikkelvariasjonen virker så komplisert, også innenfor

kjerneområdet, der artikkelfordelingen tross alt er mye mer regelmessig enn på Vestlandet. Det er egentlig ikke de overgripende analogiene som er årsak til det, for disse har en hierarkisk innordning. Årsaken ligger først og fremst i at de mange forskjellige involverte grunnordene gjennomløper den samme prosessen i innbyrdes svært ulikt tempo.

Til nr. 3: I kjerneområdet har artikkelhindrende analogier vært så sterke at ubestemt form har vært en produktiv navnelagingsmåte helt inn i ny tid. På Vestlandet, derimot, har trolig denne navnelagingsmåten i flere hundre år nesten ikke vært produktiv. De artikkelhindrende analogiene kan inndeles i tre hovedtyper med en innbyrdes hierarkisk struktur: 1. **Leksikalske analogier.** Det vil si at visse grunnord motstår artikkelen bedre enn andre. Denne analogitypen er meget sterk, og den virker både i kjerneområdet, på Vestlandet, Østlandet og i nordlige Nord-Norge. 2. **Syntaktiske analogier.** Det vil si at sammensetninger med individnavn gir ubestemt form, typen *Herlaugshei, Karisslåtte*. Denne analogitypen er relativt sterk, men virker bare i kjerneområdet. Årsaken til det må være særskilte forhold i det grammatiske systemet. 3. **Fonologiske frekvensanalogier.** Det vil si at sammensetninger som 'gjennom alle tider' har vært utbredte i navngivning gjerne motstår artikkelen bedre enn andre. Det gjelder sammensetninger med vanlige adjektiver av typen *Storemyr, Svartskjær*.

Alle tre analogitypene går det an å gi forklaringer på, der den første, leksikalske analogien, er forbundet med de største forklaringsproblemene. Det vi kaller leksikalske analogier må i noen grad gå tilbake på fonologiske årsaker. Sterke grunnord (dvs. grunnord som ikke har trykklett utlydsvokal) motstår artikkelen mye bedre enn svake. Men også blant de sterke grunnordene varierer motstandsdyktigheten. Stabiliteten til det enkelte grunnord må her regnes som en vesentlig årsak, slik at stor grad av stabilitet også gir god motstandsdyktighet mot artikkel. Vi kan her tale om tre former for stabilitet: I) semantisk stabilitet, II) frekvensmessig stabilitet, III) denotasjonsmessig stabilitet (eller 'generisk trofasthet'). Det siste vil si at grunnord som forekommer i mange betydningssekundære navn (f.eks. *dal, li, øy*) som terrengnavn har gjennomgående lavere motstandsdyktighet mot artikkel enn grunnord som i liten grad er brukt slik (f.eks. *myr, skjær, tjørn*).

Til nr. 4: De første navnene som artikkelen fikk inntreden i, må ha vært appellativlike navn som *Fossen* og *Holmen*. Semantisk hadde de det markerte felles-trekket at de var – og ble oppfattet som – betydningsprimære (generiske). Den grunnleggende analogien som dermed ble utløst, var en generisk analogi. Og fordi analogien var generisk, ble gardsnavn lite berørt av språkendringen, liksom gardsnavn også – ulikt en mengde gamle naturnavn – ble lite berørt av epekses-

getisk omdanning (generisering). Gards- og bebyggelsesnavn hadde nemlig et språklig innhold som gjorde en generisk markering lite relevant. Etter hvert begynte også artikkelen å ta plass i mange sammensatte navn. Det synes å være særlig to årsaker til at det kunne skje. Den ene er at vanskene med å skille navn fra appellativer også merkes i en del sammensetninger (som *Båtstøa*, *Kalvehagen*, *Moltemyra*, *Vintervegen*). Den andre årsaken ligger i de generiske føringene, som primært besørjes av grunnordene. Her er det slik at grunnordenes generiske funksjon aldri har kunnet utøves uinnskrenket. Alltid har det vært slik at en del navn etter hvert går over til å bli betydningssekundære (de-generiserte). Blant sammensatte navn ser det ut til at artikkelen etter hvert utvikler en generisk støttestøttende til. Dette ser vi klart når der oppstår såkalte morfologiske parallellnavn. Artikkelen havner da alltid hos det betydningsprimære (generiske) navnet, aldri hos det betydningssekundære (de-generiserte). Eksempler er *Eidfjord* – *Eidfjorden*, *Lakselv* – *Lakselva*. Når vi ser slike navnepar med vekslende former, er vi aldri i tvil om hvilket navn som refererer til bebyggelse, og hvilket til et naturobjekt. Etter hvert som utviklingen gikk videre, oppstod sekundære analogier. Artikkelens rolle i navngivning ble dermed mer uklar samtidig som artikkelen også ble mer frekvent.

Etter mine forventninger og forutsetninger vil jeg betegne forskningsresultatet som vellykket. Jeg har gått gjennom navnetilfang fra alle deler av landet, til sammen nesten en halv million navn. Jeg synes at jeg i løpet av dette arbeidet har kommet fram til overbevisende svar på en rekke sentrale og interessante spørsmål som vedrører artikkelvariasjonen i stedsnavn. Blant annet mener jeg å ha klart å finne fram til hvordan denne langsomme språkendringen i grove trekk har foregått i norsk talespråk. Likevel står vi tilbake med flere spørsmål det bør arbeides videre med, og jeg håper at dette arbeidet kan inspirere til nye forskningsoppgaver.

En hovedtese i avhandlingen min er denne: Navngivning er forbundet med sterke generiske føringer. Vi foretrekker navn der det generiske er uttrykt i hovedleddet. For å kunne forstå artikkelutviklingen i navn, er det ikke bare nødvendig med et synkront og diakront sammenliknende perspektiv. Det generiske aspektet må ha en fundamental tilstedeværelse i analysen.

1. opponert: Vibeke Dalberg

Emneafgrænsning og problemstilling

Det er opponertens opgave at være kritisk og at påpege ting, som vedkommende er uenig i. Før jeg påtager mig denne rolle, vil jeg gerne starte med at slå fast, at Vidar Haslums doktorafhandling er et grundigt, innoverende og indholdsmættet arbejde om et emne, som ikke tidligere er blevet udførligt beskrevet i nordisk navneforskning.

I afhandlingens titel, *Artikkelløse stedsnavn i norsk talespråk*, afgrænses emnet, og undersøgelsens genstand specificeres. For mig som dansksproget er dette fokus på de artikkelløse stednavne noget overraskende, da artikkelløse stednavne i dansk må opfattes som den normale type. Det forholder sig imidlertid anderledes i norsk, hvor de artikkelløse stednavne er en afvigende type, og stednavne med artikel den almindeligste. Der er dog tale om en historisk udvikling i norsk fra en normalsituation uden artikel. De artikkelløse stednavne i norsk kan derfor kun få en relevant beskrivelse, hvis de ses i relation til deres modsætning, til stednavne med artikel. Formålet med afhandlingen er da også som det formuleres i de allerførste sætninger i indledningskapitlet, «å undersøke en spesiell morfologisk variasjon i norsk talespråk, variasjonen mellom artikkelløshet og etterhengt bestemt artikkel i stedsnavn» (s. 1). Denne hensigtserklæring svarer ikke helt til titlens ordlyd «artikkelløse stedsnavn», men er både mere omfattende og præcisere. Formuleringen, jeg lige har citeret, «variasjonen mellom artikkelløshet og etterhengt bestemt artikkel», demonstrerer tillige et terminologisk problem, som man ganske vist ikke kan forlange, at doktoranden skulle have løst, men som faktisk i en vis udstrækning besværliggjør en samtale om afhandlingens emne. Problemet er, at der ikke findes en fast etableret term, som angiver modsætningen til *artikkelløs*. I afhandlingen kaldes modsætningen til artikkelløs undertiden for «artikkelholdig» (eksempelvis s. 11, 38, 41, 118). Ordet *artikkelholdig* virker imidlertid lidt kunstigt og falder ikke let i munden. I afhandlingen bruges da også oftest udtrykkene «navn i ubestemt form» henholdsvis «navn i bestemt form». Men også her ligger en anstødssten, denne gang af mere teoretisk art. Som det allerede understreges i indledningskapitlet (s. 1), er inddelingen af navnene i grupper med henholdsvis bestemt og ubestemt form, baseret på deres morfologiske overfladeform. Det er jo nemlig sådan, som det også pointeres senere i afhandlingen (s. 3, 38), at proprier, herunder stednavne, er neutrale i forhold til den grammatiske kategori bestemthed. Proprier er inhærent bestemte, altså i sig selv bestemte, hvilket er en følge af deres individualudpegende funktion. Der er derfor ingen grammatisk betinget vekslen mellem bestemt og ubestemt form i stednavne, f.eks. mellem *Langdal* og *Langdalen*, og dermed ingen basis for en grammatisk skelnen mellem bestemt og ubestemt form. Doktoran-

den formulerer da også (s. 1) en præcisere karakteristik af de to hovedtyper således: «1. Stedsnavn der formen er identisk med det vi kjenner som *ubestemt form*» og 2. «Stedsnavn der formen er identisk med det vi kjenner som *bestemt form*». Konsekvensen af dette forhold er imidlertid, at «bestemt form» og «ubestemt form» hører hjemme i en terminologi, som rettelig kun kan anvendes om appellative forhold. At bruge dem også om propriale foreteelser er altså en nødløsning, man griber til i mangel af bedre.

Afhandlingens titel indeholder afgrænsninger i endnu to henseender. De artikelløse stednavne skal forekomme «i norsk talespråk». Undersøgelsen er altså i sproggeografisk henseende begrænset til norsk. Denne afgrænsning er yderligere indsnævret til kun at omfatte norsk talesprog, ikke skriftsprog. Sidstnævnte indskrænkning præciseres således: «Det som skal studeres er stedsnavn som har opstået og har levd i den muntlige tradisjonen; navn som ikke bærer preg av noen skriftspråklig påvirkning» (s. 1). Og det tilføjes: «En slik egenskap må gjelde de langt fleste norske stedsnavn som ikke er gards- eller bebyggelsesnavn». Udsagnet demonstrerer i øvrigt, i hvilken usædvanlig favorabel situation den norske stednavneforsker befinder sig, som ønsker at arbejde med talesprogformer.

Af de to aspekter der nævnes i afhandlingens undertitel, «En studie i onomastikk og dialektologi», spiller det førstnævnte så afgjort hovedrollen i undersøgelsen, og det vil også være det aspekt, jeg som navneforsker skal beskæftige mig med i det følgende.

Hovedproblemstillingerne for undersøgelsen sammenfattes i spørgsmålsform i indledningskapitlet (s. 5). Spørgsmålene angår for det første det norske sproglandskab med hensyn til distributionen af forskellige stednavne i ubestemt form, for det andet de sprogstrukturelle træk der har indvirkning på valget mellem ubestemt og bestemt form, og for det tredje hvordan sådanne strukturbundne variationer kan forklares. Under sidstnævnte problem stilles det uddybende spørgsmål, om der er tale om produktive processer eller om historiske relikter eller analogiske påvirkninger fra ældre og yngre navnedannelsesmønstre. For det fjerde rejses spørgsmålet, om undersøgelsen kan belyse overgangen fra ubestemt til bestemt form i stednavne.

Terminologi

Før den egentlige undersøgelse præsenteres, drøfter forfatteren i kapitel 2 nogle terminologiske, begrebsmæssige og fremstillingstekniske forhold, hvilket jeg synes er meget prisværdigt. Jeg vil gerne kommentere nogle af de termer, der diskuteres.

Den første vigtige term, jeg vil tage op til drøftelse, er *terrengnavn*, på dansk *terrænavn*. Termen er vigtig i betragtning af, at det er terrænavne der primært

er genstand for undersøgelsen. I afhandlingen defineres terrænavne negativt som «navn på objekter i landskapet som *ikke* denoterer bosetning eller bebyggelse» (s. 7). Afgrænsningskriteriet er desuden af ikke-onomastisk art, idet det som basis har de navnebærende lokaliteters tilhørsforhold til en lokalitetskategori, hvilket i øvrigt er en blandt stednavneforskere ganske udbredt måde at afgrænse stednavnekategorier på.

Når *terrænavn* defineres således, at det indbefatter alle navne, der ikke bæres af bebyggede lokaliteter, får termen selvsagt meget vide anvendelsesmuligheder, der da også i afhandlingen eksemplificeres med en lang række forskellige underkategorier, bl.a. navne på «åker- og engstykker, ... ferdselsårer, kvileplasser, fiskeplasser, vadeplasser, øyer, fjorder, ... fastmark, vann og våtmark, vassdrag, ... daler, forhøyninger, lier og sletter» (s. 8).

Doktoranden mener, at hans forståelse af *terrænavn* ligger nær begrebet *marknavn*, sådan som det er anvendt i dele af dansk stednavnelitteratur (s. 8). Denne opfattelse vil jeg gerne nuancere. *Marknavn* bruges i dansk stednavneforskning primært om dyrkede arealer. Enkelte forfattere har dog under *marknavne* også henregnet navne på mindre naturlokaliteter. Hvis man skal sammenligne med dansk terminologi, minder termen *terrænavn*, sådan som den er brugt i afhandlingen, nok mere om den danske term *naturnavn*, der almindeligvis bruges om naturlokaliteters navne, men som man undertiden også har ladet omfatte navne på dyrkede arealer. Kategorien færdselsårer inkluderes dog ikke normalt.

Det er som sagt navne med meget forskellige denotata, der i afhandlingen anbringes under fællesbetegnelsen *terrænavne*. Man kan sætte spørgsmålstegn ved, om det metodisk set er helt forsvarligt at basere undersøgelsen på et udelukkende negativt afgrænset materiale. En vis risiko for at resultaterne bliver mindre entydige lurer, når grundlaget er så heterogent, som det der efter den anvendte definition udgøres af terrænavne.

Enkelte termer får i afhandlingen et lidt andet begrebsmæssigt indhold end det, man traditionelt finder i navneforskningen. Termen *stednavneinventar* reserveres således som betegnelse for «det mest mulig komplette tilfang av stedsnavn innenfor et geografisk avgrenset område» (s. 8). Stednavneinventaret beskrives som «den konkrete realiseringen av språkbrukernes lokale navneforråd», og det skal forstås som «et sosialt, ikke-mental fenomen» (s. 10). Om navnebrugerens mentale forråd af navne anvendes termen *navneforråd* (s. 10). Denne skelnen kan naturligvis være relevant, men termbrugen er ikke almindelig i stednavneundersøgelser, hvor ordet *navneforråd* kan findes brugt om et konkret, f.eks. geografisk afgrænset, materiale. I nyere navneforskning er specialtermen for navnebrugerens mentale forråd af navne blevet *onomastikon*, sådan som det i øvrigt også kan læses i afhandlingen (s. 10). Vil man understrege, at man taler om sted-

navnedelen af onomastikonet kan man bruge termen *toponomastikon*. I afhandlingen kaldes de enkelte stednavne i et stednavneinventar for *navneelementer*, som det fremgår på s. 9. Også her har vi en velkendt term anvendt om et andet forhold end det, den sædvanligvis betegner, idet ordet *navneelement* i stednavneforskningen almindeligvis bruges om et element, en bestanddel af det enkelte navn. En vigtig forudsætning for en vellykket gennemførelse af en videnskabelig undersøgelse og for formidlingen af dens resultater er som bekendt en entydig og præcis terminologi. Efter min mening er det derfor sjældent formålstjenligt at give allerede indarbejdede termer et nyt begrebsindhold.

Doktoranden foretrækker termen *betydningssekundært navn* frem for *semantisk sekundært* om det navn, der i sit etymologiske indhold ikke karakteriserer den lokalitet der bærer det, fordi det oprindeligt er givet til en anden, tilgrænsende lokalitet, hvorfra det er blevet overført. Det angives som begrundelse for at give termen *betydningssekundært navn* forrang (s. 15), at man dermed opnår den størst mulige adskillelse i forhold til termen *sekundærnavn*, der ifølge definitionen (s. 14) er et stednavn «som inneholder, eller er dannet til, et andet stedsnavn». For såvel term som definition henvises der til stikordslisten i Vibeke Christensen [Dalberg] og John Kousgård Sørensen, *Stednavneforskning 1. Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering* (1972). Som medforfatter til bogen har jeg en ekstra god grund til at kommentere disse termer. Det fremgår af formuleringen i stikordslisten i *Stednavneforskning 1* (s. 230), at ordet *sekundær* bruges både i en formel inddeling og i en semantisk inddeling af stednavne. En præcisere term end *sekundærnavn* er derfor *formelt sekundært navn*, således som det også kan ses af en lidt mere udførlig omtale af disse navne andetsteds i *Stednavneforskning 1* (s. 17 og 18). *Formelt sekundært navn* kan så modstilles *formelt primært navn*, der er et navn, der ikke indeholder et andet stednavn som del.

Termen *epexegese* anvendes i afhandlingen om «den form for navnedannelse, der består i, at en lokalitets ibrugværende navn sammensættes med et ord, der angiver lokalitetsarten på det pågældende tidspunkt» (s. 14). Denne afgrænsning kan jeg ikke have indsigelser imod, da doktoranden har været så venlig at citere mig her. Hvad jeg derimod ikke kan tilslutte mig, er beskrivelsen af den epexegetiske navnedannelse som en *omdannelse* af det oprindelige navn (s. 14 f.). Senere i afhandlingen specificeres den epexegetiske navnedannelse yderligere som en «leksikalsk omdanning», for som der står «endringen skjer ved tilførsel av et nytt leksikalsk element» (s. 83). Men epexegetisk navnedannelse er mere end tilførelse af et nyt element til navnet, for epexegetisk navnedannelse er ny navnedannelse. Det nye leksikalske element, der er tale om, indgår som hovedled i en ny navnedannelse med det gamle navn som underled. Hvis man underkaster det epexegetiske navn en etymologisk analyse vil dannelsesformen altid vise sig være syntaktisk-semantisk forskellig fra det ikke-epexegetiske, hvilket

kan demonstreres med et af afhandlingens egne eksempler. I det epexegetiske navn *Nidelva* (s. 14) indgår det gamle usammensatte elvenavn *Nið* som underled, og dannelsesformen kan opløses som 'elven, der har navnet *Nið*'. Ordet *omdannelse* har efter min opfattelse kun berettigelse som term for navneændringer, der ikke resulterer i en ny dannelsesform. Derfor er det også rimeligt, som der udmærket er gjort rede for i afhandlingen, at kalde overgangen fra ubestemt til bestemt form for *omdannelse*, nemlig *morfologisk omdannelse* (s. 83).

Artikelvariation

Kapitel 3 med titlen «Tidligere forskning» handler primært om norske undersøgelser. Litteraturen synes dog inden for alle germanske sprogområder at være temmelig sparsom. De redegørelser, der kan findes i international onomastik, behandles meget kort i afhandlingen, og det konkluderes, at nordiske sprog har et fordelingsmønster, hvor man ikke uden videre kan trække paralleller til fjernere beslægtede sprog (s. 21). Det tilføjes dog, at der findes visse mønstre i f.eks. tysk og engelsk, som i nogen grad har overføringsværdi til hjemlige forhold. Jeg synes nok, det er lidt ærgerligt, at der ikke her er skelnet mellem den internationale litteratur, der vedrører germansksprogede områder, og den der behandler forholdene i ikke-germanske sprog. Flere beslægtede vestgermanske sprog, således tysk og nederlandsk, viser, så vidt jeg er orienteret, et fordelingsmønster, der nok med fordel kunne sammenholdes med det norske. I disse sprog finder man som i norsk lokalitetskategoribestemte forskelle mellem brug af bestemt form og ubestemt form i stednavne. Jeg synes det havde været interessant, hvis den norske situation i højere grad var blevet set også i sin større germansksprogede sammenhæng.

Kapitel 3 slutter med en foreløbig, men for den fortsatte undersøgelse vigtig, opdeling af landet i «normalområdet», hvor der er efterhængt artikel i terrænavne, og «variasjonsområdet», hvor der er indslag af artikelløse terrænavne, og hvor altså artikelvariation kan konstateres (s. 30 ff.). *Artikelvariation* er et nøglebegreb og en principal term i afhandlingen. Der er imidlertid ingen eksplisit definition af artikelvariation i terminologiafsnittet. Af konteksten kan det dog aflæses, at artikelvariation betyder, at begge former optræder i et stednavneinventar (for nu at bruge doktorandens egen term). Det vil sige, at nogle navne inden for området fremtræder i bestemt form, mens andre fremtræder i ubestemt form. Men ordet artikelvariation kan i stednavneforskningen også bruges om en anden vekslens, nemlig den der optræder i det enkelte stednavn, når dette fakultativt viser bestemt form og ubestemt form. Sådanne eksempler på artikelvariation har i hvert fald i dansk navneforskning fået mest opmærksomhed. Da variation betyder 'gentagelse af et tema med forskellige ændringer', forekommer ordet mig i øvrigt mest dækkende anvendt om variationen mellem bestemt og ubestemt

form i samme navn. I den foreliggende undersøgelse hører stednavne med denne art af artikelvariation imidlertid til det frasorterede materiale (s. 113 f.). Mine bemærkninger fører mig frem til at stille to spørgsmål. Er ordet artikelvariation egentlig særlig dækkende som betegnelse for det fænomen, at der inden for et geografisk område eksisterer navne med bestemt artikel og navne uden bestemt artikel? Hvorfor er artikelvariation i det enkelte stednavn, det der i afhandlingen kaldes alternerende artikelbrug, ikke optaget som en del af den egentlige undersøgelse? Man har jo anset denne variation for at være en stilistisk vekslen, som netop kan indeholde nøglen til forståelse af den bestemte forms optræden og udbredelse i navneforrådet generelt. Formen med bestemt artikel opfattes jo ofte af navnebrugerne som en mere fortrolig, dagligdags og mindre officiel form end den artikelløse, hvilket også fremhæves flere steder i afhandlingen.

Kapitel 4, der bærer titlen «Artikkelvarisjonen i et nordisk og språkhistorisk perspektiv», er et indholdsrigt kapitel om artikelbrugens historiske udvikling og om tilstandene i dag. Her demonstrerer forfatteren sin belæsthed også uden for den onomastiske faglitteratur. Den kompetente diskussion af artiklens plads i sprogsystemet munder (s. 39) ud i en understregning af, at vekslen mellem generisk og ikke-generisk brug kun forekommer inden for kategorien appellativer, men at generiske associationer kan knyttes til stednavnes hovedled, og at en fokusering på det generiske aspekt er af stor betydning for forståelsen af artikelvariation i stednavne.

Som det også fremhæves i afhandlingen (s. 40), kom den bestemte artikel ind i sprogene for at opfylde en semantisk funktion. Denne funktion er imidlertid ikke relevant for navne, fordi disse som allerede nævnt er neutrale i forhold til bestemtheds-kategorien. Men da der ikke findes nogen neutral bestemthedsmarkering, tvinges propriertil til at følge appellativerne og kommer derved til at fremtræde i en form som enten svarer til appellativernes bestemte form eller svarer til deres ubestemte form. Med denne erkendelse af propriets egenart som basis opstiller doktoranden fem forskellige teoretiske muligheder for artikelbrug i sprogene, som han underbygger med skarpsindige lingvistiske og onomastiske argumenter. Disse muligheder konfronteres dernæst med artikelbrugen i stednavne, sådan som den tegner sig i forskellige områder og inden for forskellige navnebærer-kategorier. Det viser sig, at artikelbrugen i stednavne divergerer ganske meget i de nordiske sprog. Norsk synes at have den videst udbredte artikelbrug i stednavne og ligner, hvad det angår, mest svensk og finlandssvensk. På den anden side står islandsk, færøsk og dansk, som enten næsten helt mangler bestemt artikel i stednavne, eller som kun har den i et mere begrænset omfang. Da der ikke foreligger systematiske undersøgelser af artikelbrugen i stednavne i de andre nordiske sprog, er redegørelsen for disse divergencer ikke baseret alene på talesprogs-kilder, således som det er tilfældet for norsks vedkommende,

hvilket måske i nogen grad kan have givet et uensartet sammenligningsgrundlag.

Artikelbrug i norske stednavne gøres som venteligt og berettiget til genstand for den udførligste beskrivelse, hvor navnene anskues dels fra et sprogstrukturelt perspektiv, dels fra et referentielt perspektiv. Under det referentielle perspektiv behandles den særlige artikelvariation blandt gårdnavne. Det generiske aspekt er også her centralt, og forfatteren opdeler ud fra dette gårdnavne i tre typer: 1. betydningsprimære, 2. betydningssekundære usammensatte og 3. betydningssekundære sammensatte. Jeg har ingen indvendinger mod denne opdeling eller mod ræsonnementerne omkring den. Jeg kan også bifalde den konklusion, forfatteren når frem til, nemlig at gårdnavne i Norge er langt mere modstandsdygtige over for bestemt artikel end navne med andre denotata, og at dette snarere har interne, sprogligt-onomastiske årsager end eksterne, kulturhistoriske. Men jeg er betænkelig ved indplaceringen af navne i gruppe 1. der omfatter de betydningsprimære gårdnavne. I definitionen af et betydningsprimært navn indgår, at det i sit etymologiske indhold beskriver den navnebærende lokalitets art. I modsætning til det betydningssekundære, hvor dette ikke er tilfældet, fordi navnet ikke oprindeligt er givet til den navnebærende lokalitet, men til en anden lokalitet, hvorfra det er blevet metonymisk overført. Denne karakteristik svarer i øvrigt til afhandlingens definition af betydningssekundær (s. 15), jfr. ovenfor. Det virker derfor så meget desto mere overraskende, at en række betydningssekundære gårdnavne figurerer i gruppen af betydningsprimære gårdnavne. Det gælder således navne på *-vin* 'eng', på *-land* 'jordstykke' og *-rud* 'rydning'. Disse navne er oprindelig navne på henholdsvis enge, stykker land og rydninger, og er først senere blevet gårdnavne. Navnene er følgelig betydningssekundære som gårdnavne og ikke betydningsprimære. Jeg har svært ved at se, med hvilken berettigelse disse navne er anbragt i gruppen af betydningsprimære.

Metode

Kapitel 5 og 6 hører på sin vis sammen. I kapitel 5, med overskriften «Metode», diskuteres en række metodiske krav, som i kapitel 6, «Artikkelvariasjonen i et inventar. Birkenes i Aust-Agder», appliceres på et konkret materiale fra et begrænset geografisk område. Her gennemspilles undersøgelsens tema, før det orkestreres for det samlede materiale i kapitel 7 og 8.

Da der ikke er foretaget tilsvarende større studier i artikelvariation, foreligger der ikke nogen udarbejdet metode for en sådan undersøgelse. Metodeudvikling får derfor en betydningsfuld plads i afhandlingen, og en række metodiske problemer bliver centrale i diskussionen, således bl.a. afgrænsningen af artikelvariationens domæne, afgrænsningen af relevante geografiske områder, vurderingen af kildernes art og værdi og spørgsmålet om artikelvariationens målbarhed.

I forbindelse med problemet om afgrænsning af artikelvariationens domæne skelnes i afhandlingen mellem «referensielle avgrænsningskriterier» og «språkstrukturelle avgrænsningskriterier» (s. 86). De referentielle avgrænsningskriterier gælder objektets art. Navne på bosteder, dvs. gårde og andre bebyggelser, frasorteres her, da det er artikelvariationen blandt terrænavne som fokus skal rettes mod. Nu findes der imidlertid som også fremhævet i afhandlingen mange gamle gårdnavne, der ikke har bestemt artikel, heller ikke i talesproget. Disse udelukkes altså på grund af navnebærernes art, skønt de formelt tilhører gruppen «artikkelløse stedsnavn i norsk talespråk», som er objekt for undersøgelsen.

Ved de «språkstrukturelle avgrænsningskriterier» udskilles en række navnedannelsestyper, «enten fordi de ikke utviser artikkelvariasjon, fordi artikkelvariasjonen ikke er representativ, eller fordi vi har å gjøre med ulike former for unormale eller avvikende typer» (s. 86). Formuleringen kan omfatte mange og ganske forskelligartede navne, og listen over navnedannelsestyper, der udelukkes af undersøgelsen, indeholder da også temmelig uensartede størrelser. Jeg skal kun drøfte nogle enkelte af de i alt otte typer.

Til de afvigende typer henregnes bl.a. det, der kaldes «denotationsmessige avvik» (s. 87). De denotationsmæssige afvigelser eksemplificeres som bl.a. navne på bygninger og på installationer som broer og dæmninger samt navne på træer (s. 112). Efter mit skøn er det arten af denotatum, altså navnebærerkategorien, der her danner grundlag for udelukkelse af disse navne, ganske på samme måde som det var tilfældet ved de ovenfor nævnte navne på gårde og andre bebyggelser. Disse navne burde i så fald have været anført under de referentielle afgrænsningskriterier og ikke under de sprogstrukturelle. Men nu står de under de sprogstrukturelle og specificeres som denotationsmæssige afvigelser. Denotation kan defineres som 'det at være sprogligt symbol for et ekstra-lingvistisk fænomen', og mit spørgsmål er da, i hvilken forstand det kan siges at dreje sig om en afvigelse, der har med navnenes denotation at gøre.

Også navne der viser det, der kaldes «leksikalske avvik», udelades af materialet. Som en leksikalsk afvigelse betegnes bl.a. «gardsnavnaktige terrengnavn». De beskrives som «navn på objekter ute i terrenget der det språklige innholdet har en bostedaktig klang» (s. 110 f.). Jeg må nok indrømme, at jeg for det første synes at prædikaterne «gardsnavnaktig» og «bostedaktig klang» er alt for subjektivt funderede til at danne grundlag for en afgørelse af, om navnene opfylder sproglige betingelser for at skulle medtages eller ej. For det andet vil jeg mene, at det metodisk set er en betænkelig sag at udelukke navne, der opfylder det primære kriterium, nemlig at være terrændenoterende, med den begrundelse, at de ikke ser ud sådan, som man antager, at terrænavne skal se ud.

«Retoriske avvik» holdes også ude af undersøgelsen (112). Disse defineres i afhandlingen som «navnedanninger som ikke representerer normal språkbruk,

men en retorisk manipulering med uttrykksmidlene» (s. 112). De kaldes også – med en term, der så vidt jeg ved, kun kendes fra Vidar Haslums produktion – *retoriske navnedanninger* (s. 87). Kategorien omfatter ifølge formuleringen s. 87 «sammenlikningsnavn som .... *Talarstolen*» og «metaforiske oppkallingsnavn som *Jerusalem* ....». Der hersker imidlertid i afhandlingen lidt terminologisk uklarhed omkring både sammenlikningsnavne og opkaldelsesnavne. De første kaldes undertiden for «metaforiske sammenlikningsnavn» (s. 70), undertiden blot for «sammenlikningsnavn» (bl.a. s. 53, 87). Adjektivet metaforisk må da også siges af være overflødig her. Sammenlikningsnavne er pr definition metaforiske, da en metafor som bekendt er 'et sprogligt udtryk som bruges i overført, billedlig betydning'. Hvad termen «metaforisk oppkallingsnavn» angår, siges den at være «ensbetydende med det en ofte bare kaller 'oppkallingsnavn'» (fodnote s. 292). En sådan termbrug kan imidlertid ikke være hensigtsmæssig, da kategorien opkaldelsesnavn indeholder både metaforiske og ikke-metaforiske navne. De sidstnævnte kan eksemplificeres med det danske gårdsnavn *Kronborg*, der blev valgt af ejeren, fordi han havde været soldat på slottet *Kronborg*, ikke fordi gården lignede dette slot. Et overordnet spørgsmål til dette afsnit vedrører den noget overraskende karakteristik af disse navnetyper som skabt ved «retorisk manipulering med uttrykksmidlene». I hvilken henseende er der tale om 'manipulation', og hvorledes skal denne i givet fald forstås som «retorisk»? Kan det måske tænkes, at det her er retorikken, der er løbet af med forfatteren?

Efter at være blevet prøvet i forhold til alle afgrænsningskriterierne er materialet sorteret, så det består af ligeartede størrelser, nemlig sammensatte terrænavne med grundord som hovedled. Disse er nu egnede til at indgå i en sammenligning mellem de forskellige geografiske områder, som undersøgelsen omfatter.

I forbindelse med pilotundersøgelsen af stednavne i Birkenes introduceres analysen af navnene i *grundord* og *underled*. Såvel grundord som underled bliver næsten levende individer med en egen vilje i formuleringer som eksempelvis «grunnord som krever ubestemt form», «grunnord som foretrekker ubestemt form», «grundord som virker likegyldige» (s. 115), «grunnord som foretrekker bestemt form», «grunnord som krever bestemt form» (s. 116) og «underleddstyper som foretrekker ubestemt form» (s. 117). Selvom den malende udtryksmåde kunne indicere noget andet, formoder jeg ikke, at doktoranden og jeg er uenige om, at det er navngiverne eller navnebrugerne, der foretager valget mellem ubestemt form og bestemt form.

Grundord, hovedled og underled

I kapitel 8 præsenteres kvalitative undersøgelser af hele stednavnematerialet. Det er det største og mest informationstøtte af alle kapitler, hvilket ikke siger så lidt

i denne afhandling. Kapitlet fylder næsten halvanden hundrede sider. De nu udskilte sammensatte terrænavne uden efterhængt artikel udgør et meget stort undersøgelsesmateriale, som analyseres ud fra en række forskellige synsvinkler. Drøftelsen af enkelthederne i dette omfangsrige kapitel overlader jeg med fornøjelse til 2. opponenterens ekspertise, men jeg vil gerne diskutere et par mere overordnede, metodiske problemer.

Grundord, *hovedled* og *underled* er de tre hovedtermer i analyserne. Af disse tre hører *hovedled* og *underled* sammen, som det også fremgår af teksten (s. 141). De angiver nemlig det relationelle forhold mellem leddene i den sammensatte navnedannelsesform som henholdsvis overordnet og underordnet. Termen *grundord* hører derimod hjemme i en semantisk analyse, selvom dette ikke fremgår af termen selv, der i øvrigt ikke er særlig informativ. Det er en term som norsk stednavneforskning først og fremmest deler med tysk stednavneforskning, hvor *Grundwort* er en fast etableret betegnelse. I den øvrige nordiske stednavneforskning findes den sjældent anvendt. I afhandlingen defineres *grundord* som «et usammensatt, terrengkarakteriserende appellativ som i navnedannelinger forekommer på hovedleddsplassen i stedsnavn, og som fra denne posisjonen uttrykker en terrengkarakteriserende egenskap i samsvar med ordets appellative betydning» (s. 12). For at afgøre om et ord i et konkret navn er et grundord, kan man udsætte det for det, der i afhandlingen kaldes «terrengprøven». Det skal således kunne give mening at pege på et landskab og sige «Der borte ser du en dal, bakenfor ligger et fjell, til venstre ligger et vann» (s. 13). Nu er det imidlertid ikke alle grundord, der svarer til levende appellativer. Når uddøde ord som f.eks. *tveit* alligevel i afhandlingen regnes for grundord i stednavne, så er det «ut fra antakelsen om at en liknende 'terrengprøve' hadde vært mulig fra navngiverens ståsted» (s. 12). Definitionen af grundord angår altså også omstændigheder ved navnets dannelse. Den har diakront sigte ligesom hovedled og underled. Men undersøgelsen har et synkront aspekt, og jeg synes derfor, at man her står over for et metodisk problem, nemlig at der er diskrepans mellem på den ene side den anvendte analysemetode, der angår navnes dannelsesform, og på den anden side genstanden for undersøgelsen, artikelløshed, der beskrives i relation til sin modsætning, den indtrængende bestemte artikel. Konfrontationen mellem bestemt artikel og artikelløshed sker for mange stednavnes vedkommende på et tidspunkt, der ligger senere end dannelsesstidspunktet.

Som allerede nævnt er *underled* ikke en semantisk defineret term. Ikke desto mindre bruges termen *underled* i afhandlingen om forleddet i et sammensat stednavn, hvis efterled er analyseret som et *grundord*, dvs. en semantisk defineret størrelse. Det er ikke nogen helt almindelig termbrug. I tysk stednavneforskning taler man således om *Grundwort* og *Bestimmungswort*. I dansk stednavneforskning anvendes ofte i en semantisk analyse termen *bestemmelselement/led* om

første sammensætningsled, fordi det angiver en nærmere bestemmelse, specifikation, af det semantiske indhold i andet sammensætningsled. Tilsvarende forholder det sig med svensk *bestämningsled*. På norsk anvendes undertiden termen *utmerkingsord/-ledd*. Sådanne termer er i denne undersøgelse valgt fra til fordel for det relationelt definerede *underled*. Det kan næppe være tilfældigt, men hvilken begrundelse, der ligger bag, afsløres ikke.

Visse arter af underled har særlig interesse i undersøgelsen af artikelløshed i stednavne. Det gælder således de typer, der i afhandlingen benævnes henholdsvis *sekundærnavne*, *individnavne*, der fortrinsvis omfatter personnavne, *adjektiver* og *geografiske relationsord* (jfr. bl.a. s. 176). Jeg vil gerne knytte et par bemærkninger til i de to sidstnævnte.

Klassifikationen i *adjektiver* og *geografiske relationsord* forekommer mig at tilhøre forskellige inddelingssystemer. *Adjektiver* er en ordklassebetegnelse, mens *geografiske relationsord* er en semantisk bestemt kategori. Hvis man absolut ville bruge grammatiske betegnelser, kunne man have talt om henholdsvis *adjektiver* og *adverbier*. De pågældende geografiske relationsord er nemlig i ordklassemæssig henseende adverbier. Men da navngivere som bekendt ikke tænker i ordklasser, ville en semantisk klassifikation efter min mening have været at foretrække. Man kunne da have benævnt typerne henholdsvis *egenskabsangivende ord* og *geografiske relationsord*, hvis man ønskede at beholde sidstnævnte term.

De anvendte termer refererer i alle de ovennævnte typer til navnenes dannelsesform. Men navnebrugene har almindeligvis intet kendskab til navnes dannelsesformer. Hvis de identificerer eller mener at identificere dele af ibrugværende stednavne som individnavne eller adjektiver eller geografiske relationsord – for at blive i doktorandens egen terminologi – og anvender disse dele i ny navnedannelse, således som det i flere tilfælde antages, må det være på grund af homonymi mellem dele af stednavnene og sådanne ord, og ikke på grund af ordenes tilstedeværelse i en oprindelig navnedannelsesform.

Analogi

Kapitel 9 har titlen «Analogier og produktivitet», to foretelser det naturligvis er særdeles vigtigt at få isoleret, når de artikelløse stednavnes udbredelse i et stednavneinventar skal bedømmes. Kapitlet indledes af en meget udførlig og indsigtfuld udredning om analogibegrebet, først og fremmest anskuet fra en almenlingvistisk synsvinkel. Modsætningen mellem en mentalistisk og en strukturalistisk opfattelse af analogi spiller en central rolle. Der er meget en navneforsker her kan blive klogere af at læse. Karakteristikken af diskussionen inden for onomastikken som «problematisk og uhandterlig» (s. 300) kan jeg tilslutte mig. Denne teoretiske del af redegørelsen fremtræder dog, hvor interessant den end er

i sig selv, med lidt overdimensionerede proportioner i forhold til det ret begrænsede konkrete materiale af analoginavne, der kan præsenteres.

De navne der ikke er dannet under indflydelse af analogi kaldes i afhandlingen for «regulære navn» (s. 302). Jeg synes, at denne term er uberettiget værdiladet og dermed problematisk, ligeså vel som dens modsætning *irregulære navne*, der må formodes være betegnelsen for stednavne dannet under analogisk påvirkning.

Stednavne, der er dannet ved mønsterpåvirkning, omtales i øvrigt ikke alene i afsnittet om analogi, men udpeges adskillige gange undervejs i afhandlingen. Ikke sjældent hæftes også dér nogle i mine øren lidt negativt konnoterede termer på dem. De betegnes eksempelvis som «sjablonaktige» (bl.a. s. 60), som «moteaktige» (s. 64 og 66) og som «stereotype» (bl.a. s. 111 og 212). Ordet *skabelonagtig* har i hvert fald på dansk bibetydningerne 'uoriginal og fantasiløs', ordet *modeagtig* har bibetydningerne 'forbigående og overfladisk' og ordet *stereotyp* har bibetydningerne 'forslidt og klichéagtig'. Doktoranden er nu langt fra den eneste stednavneforsker som med sådanne epiteter har antydnet, at mønsterpåvirkede navne ikke er af helt den samme gode kvalitet som de ikke-mønsterpåvirkede. Men hvorfor er der egentlig i faget denne temmelig udbredte nedladende holdning til stednavne, der er resultat af mønsterpåvirkning? Disse navne udfylder i almindelighed deres propiæle funktion udmærket. Ifølge nyere stednavneforskning synes de oven i købet at udgøre en meget stor, måske den største, del af vores stednavneforråd. Flere forskere har ligefrem hævdet, at der næppe kan konstateres stednavnegivning, hvor mønsterpåvirkning ikke er involveret. At de tillige er et interessant studieobjekt, fremgår jo bl.a. af den foreliggende afhandling.

Resultaterne

Resultaterne af denne omfattende undersøgelse tegner et temmelig broget billede af vekslen mellem ubestemt og bestemt form i stednavne inden for det norske sprogområde. Det har ligget uden for undersøgelsens rammer at besvare det spørgsmål, som nu naturligt rejser sig, nemlig om der kan konstateres lignende forhold uden for Norge, f.eks. i tilgrænsende svenske områder, hvor stednavne optræder i ubestemt henholdsvis bestemt form, og om der kan iagttages tilsvarende fonologiske og prosodiske strukturer som betingelser for artikelløshed. Det ville selvsagt støtte bærekraften af denne undersøgelses resultater, hvis dette kunne påvises at være tilfældet. Forhåbentlig vil doktoranden selv eller andre føle sig fristet til engang i fremtiden at påtage sig denne forskningsopgave og dermed videreføre denne udmærkede undersøgelse og udvide dens perspektiv.

I øvrigt vil jeg slutte, hvor jeg begyndte. Jeg vil ønske Vidar Haslum hjerteligt

tillykke med en doktorafhandling, der er en imponerende arbeidspræstation. Bogen fylder med diverse, nyttige registre næsten 400 sider. Afhandlingen indeholder et væld af skarpsindige iagttagelser, som forelægges i en dynamisk og personlig stil. Dens forfatter er en belæst og selvstændig forsker, der viser stor indsigt i den onomastiske litteratur, samtidig med at han også er hjemme i den lingvistiske, og som med denne afhandling selv har ydet et velkomment bidrag til faglitteraturen.

2. *opponent: Inge Særheim*

Innleing

Namnegransking har i lang tid vore eit viktig undervisnings- og forskingsemne ved norske universitet og høgskular; det skal vera skrive ikkje mindre enn kring 200 hovudfagsoppgåver innom dette fagfeltet. Likevel har innsatsen her i landet når det gjeld doktoravhandlingar innom namnegransking lenge vore liten. Før 1995 var det berre skrive tre avhandlingar: Gustav Indrebø: *Norske Innsjønamn* (1924), Mikjel Sørli: *Bergens bynavn* (1932) og Per Hovda: *Norske fiskeméd. Landsoversyn og to gamle médbøker* (1962).

Men dei siste ti åra har interessa for doktorgradsstudium i namnegransking teke seg sterkt opp, og det er i denne perioden skrive ikkje mindre enn åtte (ev. ni) avhandlingar, fem av dei ved Universitetet i Bergen – avhandlinga til Haslum er då medrekna: Tuula Eskeland: *Fra Diggasborrå til Diggasbekken. Finske stedsnavn på de norske finnskogene* (1995), Kristin Bakken: *En studie av leksikaliseringprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet* (1996), Gudlaug Nedreli: «Ender og daa ein Aslaksen eller Bragestad». *Etternamnskikken på Sør- og Vestlandet. Studiar i folketeljingsmaterialet frå 1801* (1999), Eli Ellingsve: *Menneske og stedene. Sannsynliggjøring av relasjonene mellom overledd og underledd i sammensatte stedsnavn med personnavn i underledd* (1999), Åse Kari Hansen: *Språkkontakt i gammelt koloniområde. En studie av normannerbosetningens stedsnavn, med særlig vekt på navnegruppa -tuit* (2000), Inge Særheim: *Namn og gard. Studium av busetnadsnamn på -land* (2000), Tom Schmidt: *Norske gårdsnavn på -by og -bø med personnavnforledd* (2000), Berit Sandnes: *Fra Staraffjall til Starling Hill. Dannelse og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene* (2003), Vidar Haslum: *Artikkelløse stedsnavn i norsk talespråk. En studie i onomastikk og dialektologi* (2003).

Avhandlinga til Vidar Haslum skil seg ut ved at søkjelyset blir sett på eit grammatisk fenomen, sjølvne namneforma – det faktum at nokre namn har ubestemt form, t.d. *Ingersåker*, *Storemyr*, medan andre har bestemt form: *Ingersåkeren*,

Storamyra. Doktoranden har teikna kart over fordelinga mellom ubestemte og bestemte namneformer kringom i landet, og han beskriv og forklarar variasjonane i ulike talemål og overgangen frå ubestemt til bestemt namneform.

Det emnet som er valt, har til no berre vore omtala som mindre delar av ein-skilde hovudfagsoppgåver og andre studiar av stadnamn. Ei større undersøking som jamfører materiale frå fleire landsluter, har ikkje tidlegare blitt utført. Det må seiast å vera eit svært velkome emne som er valt og forskingsprosjekt som er gjennomført.

Ifølgje universitetets orientering til doktorgradskomiteen om prosedyrar ved disputas skal andreopponenten spesielt ta føre seg «metodiske sider og andre sider» som ikkje er tekne opp av førsteopponenten. Det kan t.d. vera presentasjonen og analysen av forskingsmateriale, termbruken, standpunkt og konklusjonar undervegs, og ein-skilde detaljar. For å unngå overlapping har opponentane føreteke ei oppgåvefordeling seg imellom, men eitt og anna punkt kan bli omtala av oss baa.

Tittelen på avhandlinga

Først litt om tittelen på avhandlinga. Avhandlinga dreiar seg om «Artikkelløse stedsnavn». Men eigentleg handlar avhandlinga like mykje om stadnamn i bestemt form (med bestemt artikkel); det er òg innovasjonen, jf. kap. 9, som handlar om analogiar og produktivitet, og kap. 10, som dreiar seg om språkendinga. Det er denne språkutviklinga og språkendinga – frå ubestemt til bestemt namneform – som doktoranden beskriv og prøver å forklara. Vile det ikkje ha vore naturleg å ta dette med i tittelen?

Ifølgje undertittelen er avhandlinga ein «studie i onomastikk og dialektologi». Men her er eigentleg lite dialektologi i streng forstand. Dette er først og fremst ein studie i onomastikk (namnegransking), noko som bl.a. går fram av faglitteraturen som det er vist til, jf. òg doktorandens eigne ord (s. 1–2) om at undersøkinga i høve til fagtradisjonen høyrer heime i den onomastiske litteraturen. Karta som viser utbreiinga til namneformer og variasjonen når det gjeld bruken av bestemt og ubestemt namneform, er ein viktig del av avhandlinga. Men karta viser, som sagt, berre utbreiinga til namneformer.

Kap. 1 «Innledning»

I innleiingskapitlet er det gjort greie for emnet som er valt og føremålet med studien. Det er formulert to hypotesar og hovudproblemstillingane er samanfatta i fire punkt. Hypotesane lyder (s. 4):

- A. Artikkelvariasjonen i norske stedsnavn kan, synkront betraktet, ikke beskrives ved hjelp av grammatiske regler. Om et navn har formen

Langedal og et annet har formen Langedalen, kan en av den grunn ikke predikere noen forskjell med hensyn til de to navnenes proprie (grammatiske eller semantiske) status.

B. Artikkelens framvekst i stedsnavn er en langsom språkending. Språkendingen må ha begynt i norrøn tid, kanskje en gang omkring 1200, og den har i hundreårene etter grepet om seg slik at andelen av artikkelløse stedsnavn i norsk talespråk er blitt stadig mindre. Den nåværende tilstanden fortøner seg som et seint stadium av en langsom prosess som ikke er avsluttet.

Om dei to hypotesane som er sette fram, skriv doktoranden (s. 4): «Det essensielle innholdet i disse hypotesene anses for etablerte sannheter.» Undersøkinga er, ifølgje doktorandens ord, berre «en indirekte testing av hypotesene, men altså ikke slik at testingen skulle medføre noen fare for forkastning av hypotesenes hovedidé».

Kvifor er det formulert hypotesar som ikkje skal utsetjast for reell testing? Det ein ventar i denne genren, er førebels konklusjonar som fullt ut blir prøvde ut i materialbehandlninga og drøftingane, t.d. om korleis artikkelvariasjonen kan forklarast og kvifor endringa har skjedd – altså det som undersøkinga dreiar seg om.

Dei fire spørsmåla (s. 5) som er knytte til hovudproblemstillinga, er for så vidt greie nok, men nokre meir utfordrande – gjerne dristige – førebels standpunkt i kap. 1 ville ha gjeve betre retning på undersøkinga og form på framstillinga.

Doktoranden nyttar termen *artikkelvariasjon* om det fenomenet at nokre samansette stadnamn i eit geografisk område har ubestemt form, og at andre samansette namn har bestemt form, t.d. at ein dal heiter *Langedal*, og ein annan *Langedalen*. Det området i Noreg som har flest samansette namn i ubestemt form, blir kalla *variasjonsområdet* (s. 5).

Men kan ikkje bruken av omgrepet *variasjon* i denne samanhengen lett føra til mistydingar, t.d. til at dette dreiar seg om namn som både ligg føre i bestemt og ubestemt form, som *Karmøy–Karmøyna*, *Åmøy–Åmøyna* og *Svartaskjer–Svartaskjeret* – her som to ulike namneformer nytta om same lokaliteten? Dette må vel kunna kallast artikkelvariasjon – éi form med og éi utan artikkel. Men at det er artikkelvariasjon når éin dal heiter *Langedal*, og ein annan *Langedalen*, er vel ikkje like opplagt for alle, altså når det dreiar seg om to ulike lokalitetar og namn. I språkvitskapen, t.d. i sosiolingvistikken, er omgrepet *variasjon* gjerne nytta om det at ulike språkbrukarar – ev. same språkbrukaren – i ulike samanhengar nyttar ulike former for det same, t.d. *senga–sengen*, *kasta–kastet*, *je–jei*, *vet–veit*. Er det ikkje opna for usikkerheit og mistyding slik omgrepet *variasjon* blir brukt i avhandlinga?

På s. 44 omtalar doktoranden ei liste over færøyske stadnamn, «Listi yvir staðanøvn í Føroyum», der det skal vera «noen få navneleksemer med artikkelvariasjon: *Egg – Eggin; Líð – Líðin*». Nokre lesarar vil oppfatta dette på følgjande måte: På Færøyane finst det nokre stadnamn som stundom førekjem i bestemt form og stundom i ubestemt form – altså namn med artikkelvariasjon, med variasjon når det gjeld artikkelbruk. Men her er det noko anna som er meint, nemleg at nemna – orda – *egg* og *líð* ligg føre i ubestemt form i nokre usamansette namn på Færøyane, og i bestemt form i andre namn. Det er dette doktoranden meiner med «artikkelvariasjon». Denne nemningsbruken er ikkje uproblematisk.

Stundom kan ein lesar vera i tvil om kva som er meint, jf. på s. 316: «Motsatt tendens, mye morfologisk ustøhet – drøssevis av navneleksemer med artikkelvariasjon, er typisk for randområdene.» Eg reknar med at doktoranden her meiner at ein i desse områda både finn namnet *Storamyra* og *Storemyr* og *Langaflluna* og *Langeflu*, ikkje at det i randområda finst mange døme på einskildnamn som stundom har ubestemt form og stundom bestemt form.

Men å kalla *Langeflu–Langaflluna* og *Storemyr–Storamyra* morfologisk ustøheit, er vel noko tvilsamt, for då ser ein bl.a. bort frå den historiske språkutviklinga som namneinventaret speglar (dette skal eg koma attende til).

Kap. 2 «Terminologi. Begrepsmessige og framstillingstekniske avklaringar»

Kapittel 2 omfattar terminologi og begrepsmessige og framstillingstekniske avklaringar. Fleire av definisjonane og avgrensingane i dette kapitlet kan det stilast spørsmål ved – nokre av dei skal nemnast her.

Omgrepet «terrengnavn» (s. 7) omfattar «navn på objekter i landskapet som *ikke* denoterer bosetting eller bebyggelse». Er dette eigentleg ein nødvendig term, for *naturnamn* er vel alt innarbeidd i denne tydinga? Også termen *naturnamn* er nytta i avhandlinga (s. 53), så denne termen har doktoranden også bruk for. Er det ikkje tilstrekkeleg å halda seg til denne nemninga, som er den vanlege? Overlappande termar er ikkje nødvendige – det finst nok termar å halda styr på.

Doktoranden innfører og definerer termen «stedsnavninventar» som «det mest mulig komplette tilfang av stedsnavn innenfor et geografisk avgrenset område» (s. 8). Han skriv (s. 9): «Inventaret er sammensatt av enkelte stedsnavn, noe en kan kalle navnelementer», og vidare «Stedsnavn skapes [...] i et inventar». Er ikkje dette unødvendig innfløkt? Uttrykket «navnelementer» vil av mange bli oppfatta som delar av (og ledd i) eit namn. Vile det ikkje her ha vore enklare å bruka termen «navn» – det skulle vera eintydig. Også bruken av omgrepet «inventar», «navneinventar» (s. 8 ff.) er problematisk, som nemnt av førsteoppo-

nenten. Det tyder her ‘alle namna i eit område, eit visst namnetilfang’, men det vil av somme bli oppfatta på andre måtar.

På s. 9 heiter det at ein eit stykke på veg kan «betrikte stedsnavninventaret som en slags tekst», men i motsetnad til normal språkleg kommunikasjon, som har lineær informasjonsstrøm, er «navneinventarets makrostruktur ... derimot synkron, som symbolene på et kart. Elementene danner ingen entydig eller sammenhengende streng av mening. Men elementene kan danne ulike menings-sammenhenger med hverandre». Dette kan høyrast tiltalende ut, men det utløyser nokre spørsmål. I det einskilde stadnamnet er vel strukturen lineær i den forstand at byggesteinane (lydane, ledda/orda) følger etter kvarandre, både i uttale og skrift, men med eit samla tilfang av namn som utgangspunkt, slik det her er meint, blir det sjølv sagt noko anna. Kva kan ein oppnå ved å tala om alle stadnamna i eit avgrensa område – stadnamninventaret, om ein vil – som ein tekst? Korleis avgrensar ein kva for namn som høyrer med i vedkomande tekst, og korleis kan ein beskriva samanhengen mellom dei ulike namna, for ein tekst skal jo henga saman? Slik dette – stadnamntilfanget som tekst – er presentert, blir det hengande i lause lufta. Ein får ikkje så mykje mening ut av det, for synspunktet er ikkje utdjupa eller grunnjeve. Men problemstillinga er interessant og kunne gjerne vore arbeidd med – men då i ein annan samanheng.

Om «Grunnord» heiter det bl.a. at dette «er et usammensatt terrengkarakteriserende appellativ som i navnedanninger forekommer på hovedleddplassen i stedsnavn» (s. 12). Men er det berre usamansette ord som kan reknast med her? Kva med (opphavleg) samansette ord som t.d. gno. *bólstaðr*, nyno. *bulege*, *la(d)berg*, *avlaup*, *avløype*, *opptrekk*, *opptak*, *opptøke*, *oppkome*, *fjellvegg*, *kvernfall*, *åkerrein*, *fossbrot*? Som døme på namn med slike ord kan nemnast *Kjelaopptaket* (etter ein *Kjela-Nils*, som tok opp jorda; han budde på *Kjellsholen*), *Indra Avløypet* og *Ytra Avløypet*. Inneheld ikkje slike namn eit grunnord?

Og kva slag avgrensingar ligg det i at dette skal vera terrengkarakteriserande ord? Vil vanlege nemne som *leite*, *kleiv*, *sprang*, *stø*, *vad*, *ror*, *varp*, *sum*, gno. *heimr*, gno. *staðr*, gno. *bær* mfl. falla utanfor definisjonen? Handlingskarakteriserande appellativ vil doktoranden halda utanfor, bl.a. fordi samansetjing med eit geografisk relasjonsord ikkje verkar tilforlateleg, t.d. **Østspranget*, **Midtskrevet* og *Nedredansen*. Men dette er akseptable lagingar. Det er også heilt i orden å seia: «Der ser du eit sprang/ei kleiv/eit leite.» Dette skal eg koma attende til under gjennomgangen av kap. 6.

Det blir skilt mellom «sterke» og «svake grunnord» (s. 13) – her siktar det til om vedkomande grunnord har ei eller to stavingar, eller rettare: om ordet endar på trykkveik vokal eller ikkje, t.d. *holm*, *holme*. Men dette er ikkje eit skilje i eigenskapen som grunnord, altså mellom to ulike grunnordkategoriar. I denne

samanheng er det vanleg – og vel tilstrekkeleg – å tala om sterke substantiv og svake substantiv brukte som grunnord.

I underkapitlet om morfologiske parallellnamn (s. 16), dvs. at eitt namn finst i to former med to forskjellige namneberarar i topografisk naboskap (ofte bustad- og naturreferanse), er det peika på at «det betydningsprimære navnet alltid har artikkel, mens det betydningssekundære alltid står uten. Omvendt artikkelfordeling forekommer aldri». Dette gjeld nok for tilhøvet busetnadsnamn/naturnamn, jf. *Risvann/Risvannet*. Men for andre referansetilhøve kan mønsteret vera annleis, jf. fiskeklassen (på) *Ljoshaug*, som blir méda frå haugen *Ljoshaug*, altså ubestemt form i båe namna. Eit anna døme er båtstøa *Hesten*, som har same namnet som eit skjer i nærleiken, *Hesten* (Kvalbein). Fiskegrunnen *Kjerrberg* (også *Kjerrbergen*) blir méda frå *Kjerrberget* – her har me den nemnde artikkelfordeling. Slike døme har truleg vakse fram ved preposisjonsbruk: *på Ljoshaug, med Hesten*, og i nokre høve ved ellipse, *Kjerrbergen* < *Kjerrberggrunnen.

Når det gjeld normering av namnemateriale i avhandlinga, har doktoranden valt å gje att dei leksikalske delane i samsvar med originalkjeldene, medan endingsmorfologien har fått ei viss normering (s. 17–18). *Bumyrå* er t.d. normert som *Bumyra*, og *Bumyre* og *Bumyræ* som *Bumyri*, men *Jeidåsen* er ikkje normert til *Geidåsen* (ev. *Geit-*), og heller ikkje *Kjenneheia* til *Tjenneheia* (ev. *Tjerne-*).

Normeringa av endingane er grunngjeven med lesbarheit. Det same argumentet kunne doktoranden ha nytta for å normera dei leksikalske delane av namna. Valet som er gjort, med ulike normeringsprinsipp i eitt og same namnet, har ført til inkonsekvensar og lite oversiktlege namneoversyn. Det ser ein godt av namnedøma frå Sirdal på s. 188–189, der tilfanget er henta frå ulike kjelder med ulik normering, jf. *Eielstjødn* mot *Jagoskjød* og *Torbjørghkjød*, vidare *Gomesåkr* mot *Maglsågr* og *Olasågr*, *Kjedelsvig* mot *Simonsvikji*, *Gunvorshola* mot *Søvrenshåla*, og endeleg *Taraldsbakjen* mot *Valtersbakken*.

Her ser ein òg at doktoranden ikkje alltid har følgd prinsippet sitt om å normera endingsartikkelen, jf. *Torålslega* og *Gunnarståta* mot *Håvårsevja*, *Toddaksjellå* og *Søvrenshåla*. *Toddaksjellå* skal vel vera *Taddaksjellå*. Elles ser ein at *Farskvæv* er gruppert under namn som inneheld eit mannsnamn.

Materialet frå denne kommunen er publisert, med både normerte former og uttaleformer (Særheim 1992). Det er såleis mogleg å presentera namna frå dette området ut frå eit fast prinsipp som er gjennomført konsekvent.

Ordet *kil* m. er i to namn på s. 219 normert *-kjil* og *-kjilen*. Her kunne ein vel ha sløyfa *j-en*?

Ville det ikkje ha vore betre ved normeringa å halda seg til gjeldande reglar for skrivemåten av norske stadnamn, slik det er vanleg i hovudfags- og doktorgrads-avhandlingar (også når ein hentar materiale frå ulike kjelder). Det hadde vore

enkelt, ryddig og oversiktleg. I einskilde høve kunne ein ha føydd til uttaleforma i lydskrift.

Når det gjeld bruken av lydskrift, skriv doktoranden (s. 18) at det er «en enkel, norsk lydskrift som er brukt». Han viser til at namnet *Solodden* er ført opp med uttalen /^lso:lådd,n/, men han gjer ikkje greie for kva for prinsipp som ligg til grunn for uttaletranskripsjonen.

Dette er ikkje tilfredsstillande. Her burde det ha vore gjort nøye greie for kva slag prinsipp som ligg til grunn for uttalemarkeringa, t.d. når det gjeld tonelag, lengd på vokalar og konsonantar, dessutan syllabisitet. Dette er trass alt ei avhandling innanfor dialektologi, ifølgje undertittelen. Det skal ikkje vera opp til lesaren å slutta seg til prinsippa for uttalemarkeringa på grunnlag av eitt døme.

Av namnedøma går det fram at det er nytta ulike prinsipp for uttalemarkering i avhandlinga. På s. 18 er lang konsonant markert med dobbelskriving, /-ådd,n/, medan kolon etter den lange konsonanten er nytta på s. 27: /çøn:/. På s. 18 er kolon brukt til markering av lang vokal i /^lso:lådd,n/, men lengd på vokalen er ikkje markert i /^lbjønndalen/ eller /^lbjønnsåker/ på s. 178.

I kap. 2 (s. 18–20) gjer doktoranden greie for viktige prinsipp for utarbeidinga av kart og kartinnhaldet, m.a. avmerkinga av administrative grenser og namneskrift. Dette er gjennomført på ein mønstergyldig måte.

Kap. 3 «Tidligere forskning»

Kapittel 3, «Tidligere forskning», er som tittelen seier forskingshistorikk.

Her har eg berre ein liten merknad. På s. 27 står det at dei tre ulike uttaleformene av ordet *tjørn* f., /çøn:/, /çødn/ og /çen:/, er «fonetisk og fonologisk like, ulikhetene ligger i innlydsfonologien». Dette kan vel ikkje stemma. Ei vanleg oppfatning vil vera at dei tre formene er ulike, både fonetisk og fonologisk.

Kap. 4 «Artikkelvariasjonen i et nordisk og språkhistorisk perspektiv»

Mykje av kapittel 4, med tittelen «Artikkelvariasjonen i et nordisk og språkhistorisk perspektiv», er attgjeving av tidlegare forskning om artikkelbruken i stadnamn – her i eit nordisk og historisk perspektiv.

I dette kapitlet (s. 37) skriv doktoranden at språket ved artiklane har «blitt tilført mer morfologi», og vidare: «For stedsnavnenes vedkommende har framveksten av artikkel ført til at et tidligere enkelt og entydig morfologisk system er brutt sammen. Stedsnavnmorfologien er blitt komplisert og uryddig»; jf. òg formuleringa «endringen av stedsnavnmorfologien» (s. 2).

Er det eigentleg fruktbart å tala om ein 'stadnamnmorfologi' her? Når ein les dette, kan ein få inntrykk av at det for namna i dag ligg føre eit komplisert morfologisk bøyingsparadigme, gjerne med fleire ulike morfologiske former av same namnet. Men det vanlege er jo faktisk berre ei form av kvart namn: *Svarta-*

skjeret, Grønhaug, Myra, altså eit ukomplisert og ryddig mønster, for å snu litt på uttrykksmåten til doktoranden. Namna blir ikkje bøyge.

Det var langt meir komplekst tidlegare, t.d. i mellomalderen, då namna vart bøyge i kasus. Då var fire ulike bøyingsformer av same namnet heilt vanleg, t.d. *Haugr, Haugs, Haugi, Haug* – nominativ, genitiv, dativ og akkusativ.

Eg er klar over at denne avhandlinga dreiar seg om kategorien bestemtheit, ikkje om kasus, og at doktoranden set fokus på det samla namnetilfanget – inventaret – og finn ulike morfologiske mønster når ein ser heile materialet under eitt. Likevel synest eg det er på sin plass å peika på at dei nemnde formuleringane lett kan gje eit feil inntrykk når det gjeld morfologisk system og bøyingsformer for norske stadnamn.

På s. 43 har doktoranden følgjande konklusjon om utviklinga når det gjeld artikkelbruk i norske stadnamn: «Hovedinntrykket, landet sett under ett, er at språkutviklingen langsamt går mot system D [dvs. at alle stadnamn får bestemt artikkel], men i svært ulikt tempo for landsdelene.» Dette er ei nokså dristig slutning, noko doktoranden skal ha ros for. Kanskje får han rett, men heilt overtydd er ikkje andreopponenten; jf. det doktoranden skriv på s. 84: «I kjerneområdet for artikkelvariasjonen tyder kildene på at talespråket ikke har endret seg vesentlig de siste 3–400 år.»

Kanskje kunne dette ha vore ein høveleg hypotese som kunne vore kjørt ut alt i innleiingskapitlet. Her er skaffa fram nok tilfang til å argumentera for – og mot – eit slikt standpunkt. Truleg hadde eit slikt førebels standpunkt gjeve betre driv og samanheng i avhandlinga. Det er fleire stader gjort godt greie for dei ulike stadia på ei utviklingsrekkje frå ingen artikkelbruk (ubestemt form) til full bruk av artikkel (bestemt form), t.d. på s. 53.

Ein sterk påstand er lagd fram på s. 53: «Former som *Berg, Dal, Ås*, eller gamle dativformer, *Berge, Dale*, forekommer ikke blant naturnavn.» Dette er sterke ord. Det kan nyttast i visse samanhengar, men i avhandlingar som skal forsvareast, kan det bli spørsmål om det verkeleg er slik som det her blir uttrykt. Skjernamn som *Oksa* og *Kråge*, namn på nes som *Odda* og *Mula*, haugnamn som *Hovda* /^hhåbda/ og samansette namn på *-bakka* er sikkert velkjende for doktoranden – altså naturnamn i stivna oblik kasusform.

I Boken i Nord-Rogaland finn ein naturnamn som *Klepp* (Loden, ein knatte), *Skolt* (Alvestad, ein haug), *Nib* (Grønnestad), *Tå* (Kro/Øvrabø, eit sjømerke på eit skjer), *Kneb* (Vatnaland, eit høgdedrag), *Greb* (eit felt i berget, seiest å vera teke ut av ein rise), *Hest* (Grønnestad, Håland, eit fjell), *Naust* (Øvrabø, ei slette), *Kråge* (Jøsen, eit skjer) og *Grøne hauga* (Loden, nokre haugar). Her er altså fleire døme på ubestemt form og stivna kasusformer i usamansette naturnamn. Det stemmer ikkje at slike namneformer ikke finst, slik doktoranden skriv.

Ei liknande formulering finn ein på s. 291, der det heiter: «For alt norsk tale-

språk kan vi formulere en regel som sier at usammensatt betydningsprimær navnedanning krever artikkel.» Dette blir for store ord – for absolutt.

Også andre stader i avhandlinga finn ein synspunkt som treng nyansering, t.d. på s. 55, der doktoranden skriv at gamle einledda elvenamn har bestemt form – han nemner fleire døme. Dei fleste døma er rette, men ikkje alle. *Sira* /¹si:ra/ er ikkje bestemt, men ubestemt form, bøygd som eit svakt hokjønnsord, gno. *Síra* og *Síru* (oblik kasus). Den sistnemnde finn ein i gno. *Sírudalr*, noverande *Sirdal*. Dersom dette hadde vore bestemt form, ville uttalen ha vore */¹si:râ/.

Dei fleste sideelvane til Sira har namn i bestemt form, t.d. dei svaktbøygd *Gjosa* /¹jo:sâ/, *Høna* /¹hø:nâ/ og *Jogla* /¹jâglâ/, og det sterkbøygd *Finse* /¹finse/ – målføret har delt hokjønnsbøyging, /-â/ i dei svake og /-e/ i dei sterke. Men *Deg* /de:g/ er ubestemt form. Åa i grannedalføret Kvinesdal, gno. *Hvín*, har fått bestemt form, *Kvina*, uttala /¹kvi:ne/ i Sirdal – altså sterk bøyging.

Doktoranden nemner på same sida nokre sørvestnorske usamansette øynamn som ligg føre i ubestemt form: *Bokn*, *Rott*, *Sokn*, *Tjul*. Lista kan utvidast med mange fleire døme: *Brimse*, *Tjør*, *Bru*, *Line*, *Talgje*, *Byre*, *Fogn*, *Idse*, *Hidle*, *Ombo* og *Sira* – det sistnemnde er oblik kasus av eit svakt maskulint gno. *Síri*. I dette området er faktisk ubestemt form det vanlege i denne namnegruppa.

På s. 58 peikar doktoranden på at ein i «språkbruken ser [...] en viss voksende tendens til at et usammensatt navn som førsteledd beholder den bestemte artikkelen i sammensetning»; han nemner døme frå Skåtøy som *Hovetdammen*, *Hegnaheia* og *Myrakrysset*. Dette er vel ikkje vanleg folkeleg namngjeving, men døme frå offentleg namngjeving, truleg med utspring i eit kommunekontor (teknisk etat?). Slik namngjeving er ofte i strid med den lokale språkkjensla og språkbruken. Når ein undersøker språklege mønster i lokale stadnamn, hentar ein til vanleg tilfanget frå nedverd namnemateriale. Men det har sjølvsagt også interesse å sjå på namneformer som er laga av byråkratar i kommune, fylke og stat.

På same sida understrekar doktoranden at i «navngivningen av 1900-tallets mange bureisingsbruk og utallige andre bosteder er det derimot de eldste gardsnavntypene, uten artikkel, som har vært forbildet». Det stemmer, men ofte dreiar det seg vel i slike høve om ‘papirnamn’, skylddelingsnamn som ikkje blir nytta noko særleg, og ofte ikkje er kjende i lokalmiljøet. På folkemunne har vedkomande bruk gjerne eit anna namn. Frå Kårstø-området i Tysvær finst det t.d. skylddelingsnamn som *Vik* for det lokale *Ura* /¹u:râ/, vidare *Rossebø* for *Rossmyr* /¹râsmy:r/, *Midtbø* for *Leira* /¹leirâ/, *Dybdal* for *Roligemyr*, *Bjørkelund* for *Skogen*, *Slettebø* for *Marahola* /¹ma:rahâ:lâ/, *Ånestad* for *Smitte* /¹smite/, *Nordtun* for *Myrane* /¹my:radne/, *Sørtun* for *Heiahaugen* /¹heiahaugen/, *Haugland* for *Lindehåla* /¹lindehâ:lâ/ og *Fagerheim*, og *Solheim* for *Skaret*.

På s. 63 er det peika på at dei gamle gardsnamnklassane har ein karakteristisk

evne til å motstå artikkel. Doktoranden skriv: «Da artikkelen ble vanlig i sammensatte terrengnavn, kan hovedledd som *vin*, *heim*, *land* og *stad* ikke ha blitt identifisert som appellativer, snarere som bostedssuffikser, og i disse tilfellene er en morfologisk generisk markering av hovedleddet heller ikke relevant». Det synest rimeleg. Men bildet er kanskje meir samansett. Fleire av desse appellativa er nytta i andre typar namn, ofte i bestemt form, men av og til i ubestemt form, jf. *Jøsenlandet* (øy), *Ognalandet* (strand), *Strandalandet* (område, bygdelag), *Kjerstad(en)* (stad i åa med laksekjer, «renner»), *Skiljingstad* (stad der ein skil sauer).

På s. 71 er det peika på at etterstilling av adjektiv verkar framandt i norsk talespråk, men kjent i skriftspråket. Men også blant nedarva stadnamn finst det faktisk einskilde døme med etterstilt adjektiv, som *Lunden grøn*, *Ura grå* /'u:rå 'grå:/ og *Holet besta* /'hå:le "besta/. Dette er ikkje den vanlege rekkjefølgja av ledda, men slike former førekjem.

Kap. 5 «Metode»

I metodekapitlet (kap. 5) er det gjort greie for namnelagingstypar som ikkje er tekne med i undersøkinga. Fleire av undergruppene som er utelatne, ville truleg ha vore interessante å sjå nærare på i denne samanhengen. I dette kapitlet (s. 95) får me vita at såkalla einsformige landskapstypar ikkje er med i oversynet, t.d. jordbruksområda på Jæren og i Vestfold, dessutan reine skjergards- og snaufjellområde. Grunnen er at namna frå slike område ikkje skal eigna seg for kvantitativ samanlikning. Doktoranden viser til at område som er dominerte av visse terrengobjekt, kan ha unormalt mange namn utan artikkel, for artikkelbruken er somme stader knytt til visse ord, t.d. *skjer* og *åker*. Av 525 samansette naturnamn frå Nøtterøy og Tjøme skal 90 innehalda grunnordet *skjer*, og av 4372 namn frå Vinje inneheld 444 ordet *åker*. Om ein utelet desse orda, blir prosentsatsen for ubestemt form klart lågare for desse to områda enn dersom ein tek dei med (33 % mot 22 % i Nøtterøy og Tjøme, og 33,6 % mot 25 % i Vinje).

Det er nærliggjande å spørja om det er forsvarleg metodisk å ta ut av undersøkinga dei delane som gjev spesielt sterke utslag i ei bestemt retning? Ville det ikkje ha vore betre å ta dei med og heller gje ei forklaring på dei spesielle utslaga? Også i område som doktoranden legg stor vekt på, kan ein finna sterk dominans av visse ord. Ordet *dal* ligg t.d. føre i ca. 900 av 12000 stadnamn frå Sirdal.

Sjølv om typiske jordbruksområde, t.d. Jæren, jamførte med andre norske bygdelag, kan oppfattast som einsformige landskap, er grunnordinventaret i stadnamna frå slike område ofte variert, bl.a. med mange ord for høgder og toppar, og utan sterk dominans av einskildord. Her er òg gjerne svært gammal namnetradisjon pga. lang samanhengande utnytting av kulturlandskapet. Opponenten

er ikkje samd i grunningjevinga for å utelata slike området i denne samanhengen.

Også sjøen og skjergarden, som er gammalt kulturlandskap med lang samanhengande bruk, og med mange gamle naturnamn, burde ha vore med i undersøkinga. Namna frå sjøen har gjerne vore felleseige for ei stor brukargruppe, medan mange namn frå gardane berre har vore nytta av ei lita gruppe. Både skjergardsområde og det som her er kalla «ensformige landskapstyper», har eit stort og variert tilfang av terrengkarakteriserande ord, brukte som hovudledd i stadnamn – altså stadnamngrunnord. Det synest såleis ikkje vera gode grunnar for å utelata slike område frå undersøkinga.

Som gode kjelder for undersøkinga si reknar doktoranden hovudfagsoppgåver, dessutan «en rekke monografier etter mønster av hovedoppgaver». Det er fint at det førstnemnde materialet, som har stor vitskapleg verdi, blir nytta. Når det gjeld monografiar, finst det jo nokre få om norske stadnamn, ofte laga etter mønster av hovudfagsavhandlingar, men særleg mange er det ikkje tale om. Det har faktisk vore sett fram kritikk av norsk namnegranskning på dette punktet, t.d. av N. Hallan (1975). Jamført med andre nordiske fagmiljø har ikkje produktiviteten når det gjeld større vitskaplege undersøkingar og publisering, bl.a. monografiar, vore mykje å skryta av i det norske miljøet – særleg gjeld det 50–60-årsperioden midt på 1900-talet. Men det har vore klar framgang dei siste par tiåra, bl.a. når det gjeld doktorgradsavhandlingar, noko også doktoranden har bidrege til. Vonleg vil den gode utviklinga me er inne i no halda fram – her tenkjer eg både på doktoranden og andre.

Ei kjelde som er flittig nytta i undersøkinga, er skulebarninnsamlinga frå 1930-åra. Denne kjelda blir brukt som grunnlag for utrekning av kor stor prosentdel dei samansette namna i ubestemt form utgjer av det samla namnetilfanget i einskilde bygdelag. Desse tala er sentrale i kartlegginga av dette fenomenet, og doktoranden har dessutan utført interessante – og fagleg sett nyttige – småundersøkingar om verdien av denne kjeldetypen (jf. s. 239 f.), noko som òg kom fram under prøvoførelsinga hans over oppgjeve emne.

Men det er velkjent at registreringane på skulebarnlistene er av ujamn kvalitet – dei varierer sterkt frå gardsbruk til gardsbruk og frå skulekrins til skulekrins, bl.a. når det gjeld attgjevinga av namneforma i målføreuttalen, og andre sentrale punkt. Det er difor nærliggjande å spørja om kvaliteten på desse listene verkeleg er god nok til at dei kan nyttast til så presise utrekningar og talfestingar som ein finn i denne undersøkinga. Eg merkar meg at doktoranden (s. 99) skriv at eit «stort materiale av sekunda kvalitet kan ha vel så stor interesse som et lite tilfang av førsteklasses kvalitet». Er det ikkje ein fare for at dei mange inkonsekvensane og unøyaktigheitene i slike lister vil bli overførte til dei resultatata forskaren kjem fram til, slik at det heftar usikkerheit ved undersøkinga? Dette vil eg koma attende til under omtalen av kap. 7.

Ei formulering på s. 104 er oppsiktsvekkjande: «I denne studien er presiseringskonstruksjoner ikke regnet som navn.» Døme på presiseringskonstruksjonar er *Litla Svartetjødn* og *Stora Svartetjødn*. Eg går ut frå at doktoranden her meiner at slike lagingar ikkje er tekne med i undersøkinga – det er for så vidt greitt nok. Men slike døme bør vel reknast som namn – stadnamn. Meiner han – som han skriv – at det her ikkje dreiar seg om namn, eller at dei er namn i ei undersøking, men ikkje i ei anna? Dei fell vel ikkje utanom definisjonen for omgrepet stadnamn, jf. døme som *Sunnhordland*, *Nordmøre*, *Sørlandet*, *Nord-Noreg*?

Kap. 6. «Artikkelvariasjonen i et inventar. Birkenes i Aust-Agder»

I kapittel 6 er den beskrivne metoden anvend på namnetilfanget frå Birkenes i Aust-Agder. Avgjerande for bruken av bestemt eller ubestemt namneform er kva slag grunnord som er hovudledd, dessutan underleddstypane.

Som «avvikende navntyper» som ikkje er representative, omtalar doktoranden under overskrifta «Grunnordløse navn eller navn med 'tvilsomme' grunnord» (s. 111 f.) «navn der hovedleddet ikke er terrengbeskrivende, men handlingsbeskrivende», t.d. namn med ord som *fall*, *sprang* og *såd*. Grenser mellom stadnamnsgrunnord og andre typar hovudledd kan stundom vera vanskelege å dra. Dei nemnde orda kan vel seiast å liggja i dette grenselandet, men dei er ikkje uvanlege som hovudledd i namn, *sprang* t.d. nytta om ein stad der ein kan kryssa ein bekk, eit juv e.l., eller der noko(n) har falle utføre i brattlendt terreng.

Meiner doktoranden at handlingsskildrande ord generelt ikkje skal reknast som grunnord? Det vil i så fall ramma mange heilt vanlege hovudledd som skildrar ein aktivitet, t.d. *kleiv* f. (ein stad der ein kliv opp ein bratt bakke, < 'å kliva'), *leite* n. (ein stad med godt utsyn, < 'å sjå'), *beite* n. (stad der husdyra et gras, < 'å bita'), *vad* n. (stad der ein kryssar vatn, < 'å vada'), *eid* n. (stad der ein går mellom vatn, berg e.a., < 'å gå'), *sum* n. (stad der husdyra sym over eit sund e.a., < 'å symja'), *stø* f. (stad der båt, husdyr e.a. står, < 'å stå'). Det kan sjølv sagt diskuteras om alle slike ord skal reknast som grunnord, men det er etter opponenten sitt syn å gå for langt om ein hevdar at handlingsskildrande ord brukte som hovudledd i stadnamn generelt ikkje skal reknast som grunnord.

Kap. 7. «Kvantitative undersøkelser»

I kapittel 7 er det gjort greie for kor stor prosentdel namna i ubestemt form utgjer av det samla tilfanget i ulike bygdela innom det såkalla variasjonsområdet.

Det er kanskje noko påfallande at dei svært høge prosenttala m.o.t. bruk av ubestemt form i fleire bygder i Aust-Agder i hovudsak er baserte på ein kjeldetype som det er grunn til å stilla spørsmål ved, nemleg skulebarnlistene: Froland 40 %, Åmli 36,5 %, Mykland 34 %, Bygland 32 %, Tovdal 30 % (jf. s. 126). Kvaliteten for denne kjeldetypen er, som nemnt, svært ujamn. Er ikkje dette problematisk? Kan det liggja ein kime til feilinformasjon her?

Kap. 8. «Kvalitative undersøkelser»

I kapittel 8, som er hovudkapitlet i avhandlingen (er på 150 s.), ønskjer doktoranden å svara på følgjande spørsmål: «Hvilke navn er det som står i ubestemt form?»

Namnet *Holmen*, med einstavingstonelag, som er registrert på Vestlandet, kan, ifølgje doktoranden, under tvil tala for ei sterk sideform *holm* m. (til *holme* m.). Andreopponenten er ikkje i tvil om at det her verkeleg ligg føre ei sterk form *holm*. Denne forma førekjem i eldre mål mange stader, t.d. nytta om holmen i Sirdalsvatnet og holmen i Visteviga (Randaberg, altså Visteholmen). I yngre mål blir det ofte nytta tonem 2, /^hhålmn/, altså *holme* m.

Somme stader finn ein både sterk og svak form i bruk i usamansette namn, med tydingsskilnad. På garden Mork(a) i Gjesdal blir t.d. den sterke varianten *holm* m. nytta i to namn i usamansett form, /^hhålmn/, om område som er omgjeve av to bekkegreiner. Den svake varianten *holme* m. blir nytta om ein holme i Ragsvatnet – kalla /^hhålmn/. I samansette namn frå dette området er det uråd ut frå uttalen å avgjera om det er den sterke eller svake varianten som ligg føre.

At det her skal dreia seg om ein generell overgang frå svak til sterk form, slik det blir hevda på s. 147, er lite truleg. Når det gjeld ordparet *holm* og *holme*, er ein overgang frå sterk til svak form rimelegare, i alle høve for Sørvestlandet.

Det blir stilt spørsmål om apokope er ei høveleg nemning på samansette stadnamnformer som *-bakk*, *-brekk*, *-gjerd*, med tilvising til at førekomstane er betydelege der vokalsvekking elles er lite utbreidd, t.d. på Vestlandet. Til det er å seia at det også i område med lite vokalsvekking finst sterkt avkorta stadnamnformer, t.d. *staðir*-namn som *Obrest*, *Gudmest*, *Friest*, *Vigrest* frå Jæren, og *bólstaðr*-namn som *Myklebust* og *Hellbust*; jf. nabogardane *Hobberstad* /^hhåberst/ og *Leirbrekk* /^llebrek/ frå Varhaug, båe med apokopert etterledd. Eldre skrivemåtar tyder på at uttalen *-st* for *-staðir* er gjennomført seinast kring år 1600.

I kapitlet om apokoperte former omtalar doktoranden (s. 149) ein tendens «til å unngå stavingsbærende vokalutlyd», og vidare: «Når den bestemte artikkelen etter hvert blir vanlig i navnedanning, har språkssystemet fått enda et middel til rådighet for å unngå den uønskede utlydsvokalismen.» Men det at namna får bestemt form, fører vel nettopp til at dei svært ofte får utlydsvokalisme og «stavingsbærende vokalutlyd», både i femininum, *Svartmyra* /-a, -å, - o, - i, -e, -æ, -ei/, og i nøytrum, *Breineset* /-e/, dessutan i fleirtal, *Storeholmane*, *Vide myrane*, *Svartaskjera* – altså det motsette av det som her blir hevda.

I underkapitlet om grunnord og stabilitet (s. 149 f.) blir namngjevinga i norrøne koloniseringsområde omtala, med døme frå Island. Doktoranden skriv at innarbeidde namnedanningsmønster blir destabiliserte, både fordi «befolkningen ofte ikke er språklig homogen, og fordi de terrengbeskrivende appellativene [...]

må tilpasses nye forhold». Det sistnemnde blir det gjeve gode døme på, men det førstnemnde høver ikkje så godt for det området som er nemnt. Både Island og Færøyane må kunna karakteriserast som språkleg homogene samfunn i mellomalderen, og det same kan seiast om andre norrøne busetjingsområde vest i havet.

I det same underkapitlet (s. 151, jf. liknande synspunkt på s. 229) skriv doktoranden følgjande: «I Sør-Norge er grunnord som *berg* n. og *nes* n. blitt fortrent av grunnord som *fjell* og *oddel/tange*. Utenom øvre Telemark har *bukt* og *hei* de siste hundreårene hatt en sterk vekst – på bekostning av *vik* og *hæl/hø*. *Elv* har fortrent *å*.» Kan dette stemma? Meiner doktoranden verkeleg at korkje *berg* eller *nes* lenger er levande appellativ i Sør-Noreg? Etter opposenten sitt syn er dei det. Ein kan t.d. seia: «Der nord ser du eit lite nes. Kan du sjå jegeren som sit heilt ute på neset?», og vidare «Ser du berget som stikk opp midt i kjelva der borte? Ungane likar å sitja på berget og drøsa», og endeleg: «Ser du den store vika der borte? Det er ein god fiskegrunne heilt nord i vika. Skal me ro inn i vika?» I stadnamn frå t.d. Sørvest-Noreg er grunnorda *berg* og *nes* langt vanlegare enn *fjell*, *tange* og *odde*. Som stadnamngrunnord dominerer elles *å* klart i høve til *elv* og *vik* i høve til *bukt* mange stader i Sør-Noreg. Kva meiner doktoranden?

Doktoranden støttar seg (s. 155) til Niels Åge Nielsens framlegg til etymologi for ordet *elv* f., med grunntydinga ‘den kvite’, «der egl. må være brukt om vandløb med hvitd jøkelvand ligesom isl. *Hvítá*» (Nielsen 1989:106). Men kan det ikkje tenkjast at bakgrunnen er skin av vatn i ope lende? I norrønt er etterledet *-elfr* brukt i namn på store vasslaup: *Saxelfr* (Elben, jf. Berger 1999:97), *Gautelfr* (Götaälven) og *Raumelfr* (nedre delen av Glåma). Liknande tydingsinnhald synest liggja til grunn for fleire gamle vassdragsnamn, som *Mjors* (Mjøsa, ‘den glitrande’, NSL 313 f.).

På s. 164 skriv doktoranden at *åker* i store delar av kjerneområdet er «det eneste frekvente grunnordet der prosodien er homofon med sterke grunnord i bf entall (som *dalen*, *myra*, *kjerret*): tonem 1». Blir ikkje dette uttrykt og forklart på ein unødvendig komplisert måte – eller ligg det ei mistyding til grunn? Kva er meint med homofon prosodi? Som kjent, omfattar omgrepet prosodi både trykk, lengd og tonelag, altså suprasegmentale eigenskapar, medan homofoni er lydleg homonymi (det at to eller fleire ulike tydingar har eitt og same uttrykk i eit språk). Dersom poenget her er å få fram at substantivet *åker*, som er sterkt, i bestemt form sg. har tonem 1, som mange andre – men langt frå alle (jf. *hammar*) – sterke substantiv, så kan ein vel berre seia det. Dette ordet har same tonelag som dei andre døma, men det er sjølvstøtt ikkje homofont med dei – for orda blir uttala ulikt. Ordet er vel ikkje meir spesielt enn at det same kan seiast om andre sterke substantiv, t.d. *lever*, som òg er tostava i dei fleste dialektane i dag (men einstava i nokre få), men har tonem 1 i bestemt form sg., av di det (som *åker*) var einstava i norrønt. Som sisteledd i samansette namn er tonemopposi-

sjonen, som kjent, oppheva, så dette er kanskje ikkje noko stort poeng i denne samanhengem?

På s. 171 har doktoranden ein ny frisk påstand: «Om en gard i ei li heter noe med *-li*, har den aktuelle lia jevnt over ikke navn.» Er det verkeleg slik? Er dette grundig undersøkt? Det same vil vel gjelda for andre kjende grunnord som både førekjem i gardsnamn og naturnamn. Ein slik regel synest ikkje høva for heime-traktene til opponenten. Garden *Vistnes* har etter alt å døma namn etter *Vistnes-tangen*, *Vistvik* etter *Vågen*, *Ølberg* etter *Store Trælen* (eller eit anna namngjeve berg), *Byberg* etter *Kongshaug* (også kalla *Bybergfjellet*), *Skadberg* etter *Kjerrberget* (også kalla *Skadbergnuden*), *Husvegg* etter *Husveggberget*, *Sirevåg* etter *Vågen* etc. Frå Sirdal vil eg tru at t.d. garden *Kuli* har namn etter *Kulilia*, og at *Skjebeli* har namn etter *Lia* (mot Sirdalsvatnet). I den formulerte regelen bør ein vel ta ut ordet «ikkje»?

Ein ny regel blir formulert på s. 178. Når ein er usikker på om føreleddet *Bjønn-* er dyrenemnet *bjørn* m. eller mannsnamnet *Bjørn*, skal nullfuge og tonem 2, t.d. /^lbjønndalen/, tala for dyrenemnet, medan *s-*fuge og tonem 1, t.d. /^lbjønnsåker/, talar for mannsnamnet. Men fullt så enkelt er det nok ikkje. I Sirdal finst det meir enn 80 namn med dette føreleddet, bl.a. *Bjønnshi* /^lbjønshi:/ 7 g. og *Bjørnehi* /^lbjødnehi:/ 5 g. – altså to ulike komposisjonsmåtar for dyrenemnet. Ein kan elles rekna med at mannsnamnet ligg føre i *Bjørnåger* /^lbjødna:gr/, *Bjønnsflekken*, *Bjørnsfleck* /^lbjødnsflek/, og sjølvvsagt *Hagen av Bjørn* /^lhaien a 'bjød,n/ – i dei andre namna dreiar det seg om dyrenemnet, t.d. *Bjørnebakken* /^lbjødnebaKen/, *Bjønnsbakken*, *Bjønndalen*, *Bjørnedalen* /^lbjødne-/ , *Bjønnebekk*, *Bjønnsli*, *Bjørnelia* /^lbjødneli:/ , *Bjørnstørnan(e)* /^lbjødnstø:dnan(e)/ (6 g.), *Bjørnetona* /^lbjødneto:ne, -to:nå/ (12 g., ofte med bakgrunn i bjørnehi), altså i fleire høve med *s-*fuge.

Ulike komposisjonsmåtar blir omtala på s. 183. Her blir det hevda at dei morfologiske prinsippa i norrønt var slik at «formen på underleddsordet svarte til enten akkusativ (formelt lik nullfuge) eller genitiv». Vanleg oppfatning om dette spørsmålet er anten genitiv- eller stammekomposisjon, altså anten genitiv- eller stammeform i føreleddet. Stammeforma i gno. svarar som regel til forma i akk. sg., men ikkje med akk. pl. Det er ikkje «god latin» å seia at føreleddet i gno. kunne stå i akkusativ.

Når det gjeld utviklinga fram mot moderne norsk, blir det på s. 183 hevda at «*ar-*fugen oftast er blitt til nullfuge». Det blir for unyansert. Også andre utviklingar er vanlege. Denne fuga kan vera halden som *-ar*, t.d. i naturnamn som *Sjoarvegen*, *Bekkjarvika/i*, *Nesjarflua*, eller vera utvikla til *-a*, t.d. i *Hyljabrotet*, *Bekkjadalen*, eller til *-e*, *Veggjevika*, *Bekkjedalen*, eller til nullfuge, *Feisteinen*. Her kjem det elles inn dialektale skilnader – t.d. når det gjeld utvikling av *-a(r)* til *-e*.

På s. 210 er doktoranden inne på at namnet *Blåmyra* kan vera «analogi fra «Blåmyra», en poetisk betegnelse på havet». Det er lite truleg. Ei rimelegare oppfatning er at føreleddet i namn som *Blåfjell*, *Blåmyra* o.l., som førekjem mange stader, tyder ‘mørk, svart’, jf. at gno. *blár* adj. tyder ‘mørk, svart’, og at gno. *blámaðr* tyder ‘neger’. Ross har ordet *blåmyr* f. i tydinga ‘stor, svart myr som er mest voksterlaus’ (notert frå Telemark), Ross 1895:48, *NO* 1:775.

Føreledda blir inndelte på prosodisk grunnlag (s. 230 ff.). Det blir operert med to hovudtypar: lett og tungt føreledd, kvar av dei delt i to undergrupper. Type 3 omfattar namn «der forleddet består av to lange stavelser», t.d. *Bjønnskjegmyra*, *Kvernhusmyra*, *Moldkleivmyra*. Men er andrestavinga lang i moderne norsk uttale av desse føreledda, og er det eigentleg råd på prosodisk grunnlag å skilja denne gruppa frå type 2: namn med ei trykksterk og ei trykklett staving, t.d. *Einemyra*, *Kjellingmyr*, *Dalansmyra*, *Engemyr*?

Sjølv om føreledda i type 3 inneheld eit samansett ord, medan type 2 inneheld eit usamansett ord der andrestavinga er eit avleiingssuffiks eller fugemorfem, synest det vera vanskeleg å skilja mellom dei to typane på synkront grunnlag når det gjeld lengda til andrestavinga. Historisk, når det gjeld ordlaginga, er det skilnad, og dette kan sjølv sagt ha fått følgjer for artikkelbruken, slik doktoranden hevdar, men då opererer ein med eit anna klassifiseringsgrunnlag enn det som er omtala. At det her finst fire prosodiske typar (s. 231), er ikkje godt nok grunngeve.

Eit anna problem med klassifiseringa av føreledda er at inndelingsgrunnlaget ikkje er einsarta. Typane 1 og 2 blir definerte på grunnlag av trykket, type 3 etter lengd og type 4 etter talet på stavingar.

Også klassifiseringa av sluttledda (s. 231) kan det stillast spørsmål ved. Her skal det vera «to prosodiske typer», nemleg «sluttledd uten artikkel», kalla «lett sluttledd», og «sluttledd med artikkel», kalla «tungt sluttledd». Kva med etterledda i namn som *Håhammar* og *Langåger*? Dei har ikkje artikkel, og skal følgjeleg etter dette resonnementet klassifiserast som namn med lett sluttledd. Men prosodisk svarar vel sluttledda i desse namna til sluttledda i *Håberget* og *Langegra*, som etter det nemnde resonnementet har lette sluttledd? Ville det ikkje ha vore greiare å dela sluttledda inn etter talet på stavingar, t.d. ledd med ei staving, ledd med to stavingar etc.?

Opponenten deler oppfatninga til doktoranden om at det på Vestlandet er korrelasjon mellom arkaisk komposisjonsfuge og ubestemt namneform (s. 259), som tidlegare understreka av bl.a. Veka (1971:177 f.) og Helleland (1990:85 f.). Mange døme kan nemnast.

Dette draget kunne vore utdjupa meir i avhandlinga. Det er elles, som tidlegare nemnt, noko underleg at uttrykksmåten «vاكلende og ustø morfologi» (s. 266) blir brukt om realiseringar som *Storemyr* og *Storamyri* frå Sogn. Tilsvarende lag

ingsmåtar (*Storemyr* og *Storamyra*, *Langeflu* /^llånge-/ og *Langafluna*) finst òg lenger sør på Vestlandet, og må vel forklarast ut frå skilnad i alder.

Under omtalen (s. 271) av at somme innsjønamn frå Oppland feilaktig har fått bestemt artikkel i boka *Norske Innsjønamn 1* (1924, både i uttale og normert form), er det peika på at Gustav Indrebø var «ihuga norskdomsman og landsmålsforkjempar» og difor opplevde namn i ubestemt form, t.d. *Damtjern* og *Klypetjern*, som «både dansk-norske og papirknitrende»: «Derfor ble de i lydskriften og normeringen feilaktig tilsatt en bestemt artikkel.»

Er ikkje dette å gå for langt? Har verkeleg det at nokre namn ikkje er førte opp med rett form, bakgrunn i språksynet til Indrebø, og med motiva hans? Det er vel all grunn til å tru at Indrebø rett og slett ikkje visste at fleire innsjønamn i dette fylket har ubestemt form i det nedervde målføret, og at artikkelen vart sett til fordi det er vanleg i norske naturnamn; dette skriv òg doktoranden: «Gustav Indrebø anno 1924 visste ikke bedre,» han «utbedret dette lille kunnskapsholet» då han i 1933 gav ut *Norske Innsjønamn 2* (Buskerud fylke). Men dersom dette skuldast eit kunnskapshol, slik det her er sagt, er det vel usakleg å dra inn språksynet til forskaren. Ein lesar kan jo tolka denne samankoplinga slik: Indrebø førte opp feilaktige former fordi han var norskdomsman og landsmålsforkjempar og ville ha andre former. Men det er vel ikkje dette som doktoranden har meint?

Kap. 9 «Analogier og produktivitet»

Berre eit par kommentarar under dette punktet: Doktoranden skriv (s. 292) om stereotypi blant samansette naturnamn med grunnord og stiller spørsmål om avgrensingar av det produktive. Opponenten er ikkje usamd i at samansette naturnamn stort sett er laga over same leist eller modell. Men eit anna særtrekk er like tydeleg, nemleg stor variasjon og originalitet når det gjeld ordbruk og namnetyding. Ein flittig namnegranskar frå Sørvestlandet som har fonemisert og normert tusenvis av stadnamn frå dette området, seier at han alltid finn noko nytt, noko han ikkje har sett før, når han tek fatt på ein ny matrikelgard der namnefilfanget skal analyserast.

At to like namn førekjem i nærleiken av kvarandre, blir gjerne rekna som analogi, med *Mårrhammer* i Birkenes som døme – det er brukt om to bratte kollar eit par km frå kvarandre. Men er det sikkert at det her dreiar seg om analogi (overføring av namnelagingsmønster frå eitt namn til eit nytt namn som ikkje er styrt av grammatiske reglar, s. 304). Kva med alle teigane som heiter *Storåger(en)*, og dei mange likelydande gardsnamna: *Håland*, *Birkeland*, *Eigeland*, *Myklebust* mfl. For mange teignamn og gardsnamn som opphavleg har vore teignamn, kan ein rekna med svært liten brukarkrins. Namnet er laga og har fungert i eit lite miljø, eit gardsbruk e.l. Realt er namna i regelen godt tilpassa

tilhøva på staden. Men at namngjevingsmønster har vore kjende, er det all grunn til å rekna med – altså ei form for mønster i namngjevingsprosessen.

På s. 320 skriv doktoranden at dei fleste namna med *åker* m. som etterledd frå Liland i Tonstad har ubestemt form, og at ordinnhaldet i namna med bestemt form kan tyda på at dei er av yngre dato. Det er opponenten samd i. Av 29 namn med dette ordet som etterledd har eg hjå ein påliteleg informant fått opplyst ubestemt form i 26 stk. (også i *Stovågr* og *Rosenågr*, der doktoranden, med Seland 1988 som kjelde, har bestemt form). Bestemt form er berre notert i *Nerågren*, *Grindågren* og *Rabarbraågren*.

Når det gjeld tidfesting av artikkelbruken og den dialektale vekslinga i bruken av artikkel, kunne kanskje *Øydgard(en)*-namna vera eit interessant materiale å granska. Slike namn har bestemt form, *Øydgarden*, nokre stader, og ubestemt, *Øydgard* (/ʔyga:r/, /ʔøgar/, /ygar/), andre stader. Namna har bakgrunn i gardsnedlegging under svartedauden, m.a.o. er dei laga etter 1349. Det er såleis råd å setja opp ei aldersgrense (terminus post quem) for lagingane.

Kap. 10 «Språkendringen»

Det siste kapitlet i avhandlinga, «Språkendringen», handlar om bruk av bestemt form i stadnamn som resultat av ei langsam språkendring.

Doktoranden omtalar den sterkt gjennomførte bruken av bestemt form i orda *bukt* f., *elv* f. og *hei* f. (s. 331), noko som vel har med alderen til namna å gjera. Men høyrer eigentleg *hei* f. til i denne gruppa, for her er mange namn med ubestemt form? Av snautt 300 samansette namn frå Sirdal med dette ordet som hovudledd har 187 bestemt form og 89 ubestemt form – altså ein god slump (vel 32 %) med ubestemt form.

Som forklaring på at svake grunnord har «langt mindre motstandsdyktighet mot artikkel enn andre», skriv doktoranden (s. 331) at det ser ut til «å ha oppstått en fonologisk preferanse der navn med stavingsbærende trykklett utlydsvokal blir unngått». Men svake feminine substantiv, som utgjer ein stor del av dei svake grunnorda, endar nettopp, som nemnt, på «stavingsbærende trykklett utlydsvokal» i bestemt form: *Storegra* /-å, -o, -a/, *Snegoda* /-å, -o, -a/ (gote f.), *Tobrekka* /-å, -o, -a/. Ending på trykklett vokal finn ein elles i sterke fem.: *Kvernlia* (/a, -å, -o, -i, -e, -æ, -ei/ mfl.), dessutan i nøytrum: *Storabeitet*, og i fleirtal (i mange målføre): *Lammahagane*, *Storebrekkene*, *Daursbeita*. Det er såleis mykje som talar mot den fonologiske preferansen som er føreslått.

Heller ikkje den psykologiske forklaringa, «at en trykklett utlydsvokal kunne gi spesielle indefinite assosiasjoner som for navn ble oppfattet som ekstra lite passende» (s. 331), er særleg overtydande – og heller ikkje godt grunngeven.

Utviklinga gno. *-brekka* > /-brek/, og gno. *-bakki* > /-bak/ er vel uttrykk for ein generell tendens til apokope, slik doktoranden òg skriv (s. 331), og som me

kjenner mange døme på i stadnamn (jf. gno. *-staðir* > /-st/, *-staðr* > /-st/ mfl.). Dette treng ikkje vera uttrykk for ein fonologisk preferanse om å unngå trykklett utlydsvokal.

På s. 333 heiter det at det m.o.t. prosodiske preferansar er eit skilje mellom på eine sida sterke (einstava) grunnord og på andre sida svake (tostava) grunnord. Kva med sterke grunnord som har meir enn ei staving, som *hammar*, *heller*, *klomber*, *gjerding*, og for så vidt svake grunnord med meir enn to stavingar (*avløype*, *opptøke*, *bulege*, *oppkome*)?

Anna

Det er ikkje teke med eit samandrag på engelsk i avhandlninga. Det er eit sagn, for undersøkinga og avhandlninga vil ha interesse for forskarar som ikkje skjønar norsk. Ei trykt utgåve bør ha med eit «Summary in English».

Doktoranden skal få med seg ei liste med framlegg til språklege endringar med tanke på ein trykt versjon av avhandlninga.

Konklusjon

I eit opposisjonsinnlegg blir det gjerne leita etter og lagt vekt på einskilde – stundom mindre – punkt og detaljar i undersøkinga og framstillinga som det er råd å setja fingeren på. Genren innbyr til det. Men ein må ikkje mista perspektivet.

Heilskapsinntrykket som andreopponenten sit att med etter å ha lese avhandlninga til Haslum, er følgjande: Her er det gjennomført eit imponerande forskingsarbeid. Doktoranden har valt eit interessant og viktig emne, stilt nokre aktuelle og utfordrande spørsmål, og han har gått gjennom store mengder materiale frå dei fleste landsluter. Opplysningane er systematiserte på ein tilfredsstillande måte, og det er gjeve ei truverdig beskriving av og rimeleg forklaring på det fenomenet som doktoranden har valt å undersøka; det er òg sett inn i eit språkutviklingsperspektiv. Det skal i tillegg nemnast at doktoranden i studien dokumenterer grundig kjennskap til relevant faglitteratur om det undersøkte emnet – og nærskylde emne.

Doktoranden skal ha ros for eit framifrå gjennomført forskingsarbeid og eit viktig bidrag innom norsk og nordisk onomastisk litteratur.

Litteratur

- Berger, D. 1999: Geographische Namen in Deutschland. (Duden Taschenbücher 25). 2. überarb. Aufl. Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.
- Hallan, N. 1975: Norsk stadnamnvtenskap i dag og i morgon. Heimen 16.705–16.
- Helleland, B. 1990: Stadnamn i ubunden form. NoB 78.79–87.
- Indrebø, G. 1924: Norske Innsjønamn. 1. Upplands fylke. Kristiania.
- Nielsen, N. Å. 1989: Dansk etymologisk ordbog. 4. udg. København.

- NO: Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. 1–. 1950–. Oslo.
- NSL: J. Sandnes og O. Stemshaug (red.): Norsk stadnamnleksikon. 4. utg. 1997. Oslo.
- Ross, H. 1895: Norsk Ordbog. Tillæg til «Norsk Ordbog» af Ivar Aasen. Christiania.
- Seland, P. 1988: Sirdal. Gard og ætt. 3. Sirdal.
- Særheim, I. 1992: Sirdal. Namn og stader. 1. Namnetolkingar. Sirdal.
- Veka, O. 1971: Noko om stadnamn frå Sand i Ryfylke. Utrykt hovudfagsavhandling. Universitetet i Oslo.

Svar fra doktoranden

Andreopponenten (heretter forkortet 2. opp.) bemerker at «her er egentleg lite dialektologi i streng forstand. Dette er først og fremst ein studie i onomastikk». Førsteopponenten (1. opp.) tilkjennegir samme oppfatning. Jeg har ikke noe imot denne karakteristikken. På mange måter synes jeg den både er godt begrunnet og treffende. Nå finnes der naturligvis ikke noe objektivt mål for *hvor* onomastisk eller *hvor* dialektologisk en slik avhandling måtte være. Det avhenger i stor grad av måten en leser avhandlingen på. Ved hjelp av bestemte kriterier kan ulike lesemåter beskrives, og disse lesemåtene må forventes å gi noe ulike resultat, som innbyrdes kan komme til å sprike mer enn ganske små nyanseforskjeller.

De kriteriene 2. opp. eksplisitt begrunner sin påstand med, er for det første *faglitteraturen* som avhandlingen viser til, og for det andre emnet i forhold til *fagtradisjonen*. Naturligvis er dette høyst relevante kriterier, men langt fra de eneste. Et tredje kunne være det primære *studieobjektet* for avhandlingen, som ikke er enkeltnavn og navnetyper, men navneinventar. Dette er en empirisk størrelse som bør plasseres nærmest onomastikken. Et fjerde kriterium kunne være de fire *hovedproblemstillingene* (s. 5, jf. s. 334), som må sies å kunne bekrefte undertittelen godt. Et femte kriterium kunne være å sammenlikne *innholdet i de enkelte kapitlene*. Her må kap. 1–3 regnes som hovedsaklig onomastiske. Kap. 4–8 likeså, men likevel med en tydelig dialektologisk/lingvistisk vinkling. Det sistnevnte perspektivet forsterkes i kap. 9, og i det siste og viktige kap. 10 om «språkendringen» er det dialektologiske så framtreddende at det er på nippet til å ha et overtak. Et sjette kriterium kunne være *avhandlingens makrostruktur*, som kan beskrives slik: a) En systematisk, geografisk betinget talemålsforskjell i nordiske språk søkes kartlagt (i bokstavig forstand). Diakront sett er det ingen tvil om at den aktuelle utviklingen foregikk parallelt med mange vesentlige geolekt-konstituerende prosesser i Norden (som kasusoppløsning, kvantitetsomlegging, vokalreduksjon, apokope, retroflekttering, tjukk l, palatalisering, etc.). b) Resultatet beskrives og illustreres ved hjelp av isoglosser på et kart. c) Materialet analyseres, og det søkes en forklaring på hvorfor denne talemåls-

forskjellen oppstod, og hvilke veier fram mot nåværende stadium utviklingen har tatt. I dette perspektivet fortøner avhandlingen seg faktisk som et utpreget dialektologisk prosjekt. Men selv om denne siden ved avhandlingen er vesentlig, er den bare én side, slik at opponentenes karakteristikk fremdeles kan stå trygt ved lag. Likevel illustrerer dette flere mulige lesemåter, som den kritiske leser bør være seg bevisst. Skyves makronivået og de teoretiske hovedlinjene for mye i bakgrunnen, vil det være vanskelig å se hvordan visse elementer fungerer for å skape stringens i helheten. Det gjelder særlig valg av termer, og hvordan ulike begreper er definert.

Etter å ha antydnet seks forskjellige lesemåter ser en at disse kan gi rom for innbyrdes nyanserte oppfatninger om avhandlingens fagdisiplinære tilhørighet. En sjuende innfallsvinkel som kan bidra til ytterligere å styrke dette inntrykket, er posisjonene som er inntatt i de teoretiske delene av avhandlingen, og som i det vesentlige følger av avhandlingens fire hovedproblemstillinger (s. 5). Av disse inntar den fjerde og siste en særstilling av flere grunner. For det første fordi den bygger videre på resultatene fra de tre foregående. For det andre fordi den er hovedtema for det viktige og avsluttende kapittel 10: *Hva kan undersøkelsen si oss om hvordan overgangen fra ubestemt til bestemt form har foregått?* Ser vi på tidligere forskning på artikkelvariasjonen, har denne vært knyttet til deler av de tre første formulerte hovedproblemstillingene (dvs. geografiske, strukturelle og dateringsmessige aspekter – i tillegg til skriftnormering). Verken Gustav Indrebø, Botolv Helleland, Gordon Albøge, Kurt Zilliacus eller Gösta Holm har diskutert artikkelframveksten i stedsnavn som en dynamisk, lingvistisk prosess. Derfor er det ikke minst takket være den fjerde og siste problemstillingen at arbeidet framstår som innoverende. Artikkelvariasjonen er resultat av en langsom språkendring. Endringen har vært styrt av ulike analogier, der en generisk analogi må ha vært den utløsende faktoren. Fordi en stor del av undersøkelsesobjektet dreier seg om analogier, er det skapt en forventning om at avhandlingen har med en grundig teoretisk utgreiing om språklige analogier spesielt, og analogier i navngivning spesielt. En slik tematisk utdypning bør ses på som kjærkommen, i og med at det dermed skapes en naturlig kobling til et av de mest omdiskuterte – men også mest uavklarte – spørsmål i den onomastiske teoridiskusjonen de siste år, nemlig *analogiens rolle i navngivning*, som er tema i kap. 9. Det er en glede for meg å registrere 1. opp.s positive omtale av denne viktige delen i avhandlingen.

For en forsker som er opptatt av språkendring, er det vanskelig å forbli upåvirket av de mange språkproduksjonsteoriene som har sett dagens lys de siste tiårene. Videre har det også vært vanskelig ikke å kunne slutte meg til deler av den kritikken som har vært reist mot strukturalismen. Klassifisering på tradisjonelt strukturalistisk grunnlag viser seg ofte å ha den svakheten at den fortøn-

er seg som en oppdagelsesferd i språkstrukturene, uten at en går tilstrekkelig inn på å undersøke hvordan strukturene forholder seg til hverandre i et integrert system. Slike oppdagelsesreiser er imidlertid viktige og nødvendige, hvor overfladiske og kjedelige de enn kan føles å være. Det er når en tar skrittet videre og spør seg hvorfor strukturene er slik de er, hvilke prosesser som ligger bak, og hvorfor mange strukturer er like fra språk til språk, at mange virkelig interessante problemstillinger kommer til syne. Også innen onomastikken bør vi interessere oss mer for refleksjon omkring språkproduksjonen. Denne avhandlingen er et forsøk på å ta noen skritt på en slik vei, liksom min tidligere artikkel *Om avgrensning av stedsnavnkategorier og teori* (Haslum 2002a).

Når en nevner generative teorier, tenker en helst på de radikale retningene, med svært abstrakt teori og lite vekt på empiri, ideer om universell grammatikk, postulering av språk og språkevne som to sider av samme sak, en sterkt avvikende terminologi, osv. I denne avhandlingen møter en ingen slik radikal generativisme, men en moderat form for generativisme. Eller en kan si: en moderne strukturalisme som har tatt viktig kritikk mot eldre strukturalisme på alvor. Det samme gjelder selvsagt for svært mye av den språkvitenskaplige litteraturen som skrives i dag.

Jeg skal nå svare opponentene, og går gjennom momentene punktvis, med referanse til sidetall i avhandlingen.

1. opponentens innlegg

Om «terrengnavn» (s. 7–8). 1. opp. hevder: «Man kan sette spørsmålsteget, om det metodisk set er helt forsvarlig at basere undersøgelsen på et udelukkende negativt afgrænset materiale.» Det er jeg helt enig i. Derfor har jeg vitterlig også forsøkt å unngå det opponenten skriver, ved i tillegg å spesifisere nøye hvilke objekter som faller innenfor termen, i tillegg til at jeg viser til en tilsvarende avgrensning i svensk stedsnavnlitteratur.

Om termen «navneelementer» (s. 9). Det må understrekes at dette ikke er noen operasjonalisert eller gjennomført term i avhandlingen. Uttrykket er bare brukt på s. 9 (to ganger), i en forsiktig kommentar av metaspråklig karakter, i terminologi-kapittelet. Første gang slik: «noe en kan kalle *navneelementer*». Siden termen ellers ikke brukes, forekommer den heller ikke i emneregisteret. Ellers må jeg nok si at jeg generelt har motforestillinger mot termen «navneelement». Til det innholdet 1. opp. nevner, foretrekker jeg «navnedanningsselement», som er brukt noen få steder i kap. 9.

S. 14–15. Termen «betydningssekundært navn» føles lite presis, da dette kunne tenkes å gjelde både forleddet og etterleddet. I stedetfor kunne en tale om

degenerisert navn. I stedet for «epeksegetisk navn» kunne en tale om *generisert* navn. 1. opp. påstår at epeksegese er «ny navnedannelse», og kritiserte meg under disputasen for å ha betegnet epeksegese (generisering) som en slags omdanning. Kritikken kom fullstendig overraskende på meg, og jeg klarte der og da ikke å gi noe velbegrunnet svar. Jeg valgte å gå i tenkeboksen. Resultatet av dette tenkearbeidet er at jeg her ikke deler førsteopponentens syn. Begrunnelsen krever et lengre resonnement, som jeg presenterer i en egen del etter svaret til 2. opp.: *Navnedanning og generisitet*.

Om artikkelvariasjon. Jeg har forståelse for den kritikken begge opponentene kommer med, og slutter meg til den måten de to forstår begrepet på. Artikkelvariasjon betyr at artikkelen innenfor en viss kategori på en eller annen måte varierer. Vi kan derfor tale om forskjellige former for artikkelvariasjon. I vårt tilfelle er der to typer som kommer i betraktning, og som burde ha vært påpekt mer presist i innledningen. Dette mener jeg kan utbedres ved å justere fjerde avsnitt (s. 1) slik:

Artikkelvariasjonen arter seg vanligvis slik at noen navn konsekvent uttales *uten* artikkel, mens de fleste andre konsekvent uttales *med* artikkel. Andre former for artikkelvariasjon, som påfallende alternering mellom ubf og bf i uttalen av ett og samme navn, ser ut til å forekomme i relativt liten grad.

For dansk nevner Gordon Albøge og 1. opp. artikkelvariasjon av stilistisk art (s. 47, jf. s. 78). En slik variasjon mener jeg vi kan utelukke for alminnelig norsk talespråk. Det er viktig å påpeke at i hovedområdet for denne undersøkelsen er artikkelbruken i det alt vesentlige fast. Alterneringer framstår som unntak fra en svært gjennomført regel (s. 100 ff.). Områder som ikke passer helt til denne beskrivelsen, er Nord-Norge og muligens enkelte perifere strøk der systemet i seinere tid har vært under omlegging.

Om «Betydningsprimære gardsnavn» (overskrift s. 59): Også her tar jeg selvkritikk. Overskriften skal rettes til «Betydningsprimære gardsnavn og andre typiske gardsnavnklasser».

Om «Denotasjonsmessige avvik» (s. 87): De navnebærerene som her utelukkes, har det til felles at de, i motsetning til *steder*, ikke har denotasjonsgrenser som er solidariske med jordoverflaten. I den forstand kan vi tale om et denotasjonsmessig avvik. For å kunne gi termen 'grunnord' en operasjonell avgrensning, må der trekkes et skille mellom navn på topografiske steder (stedsnavn) og navn på topografiske gjenstander (andre geografiske navn), da en generisk navngivning

innen sistnevnte kategori aldri vil kunne foregå ved hjelp av grunnord, noe som for den motsatte kategorien er det normale.

S. 70: «Metaforiske sammenlikningsnavn». 1. opp. påpeker her noe som nærmest er en trykkfeil. Det bør rettes til «Sammenlikningsnavn». Derimot må uttrykksmåten «metaforisk oppkalling» kunne forsvares, i og med at en kan tale om forskjellige former for oppkalling, slik Svante Strandberg har gjort greie for i en artikkel, sitert på s. 308. Så til spørsmålet om «retorisk manipulering»: Vi taler gjerne om «retoriske figurer», om ulike former for unormal språkbruk. Men «unormal» eller «manipulerende» betyr ikke 'uakseptabel', bare at språkbruken avviker fra det en gjerne beskriver som et normalt hovedmønster. Slik sett framstår sammenlikningsnavn og oppkallingsnavn som irregulære navnedanninger. Metaforikk er en vanlig form for irregulær språkbruk, ironi en annen. I ordbøker er det f.eks. normalt å beskrive innholdet i adjektiver etter normal språkbruk, og uten hensyn til en alternativ ironisk språkbruk.

Om grunnord. Jeg synes min definisjon av grunnord, og den terrengprøven jeg foreslår (s. 13), er velfungerende. Dog slutter jeg meg til opponentens bemerkning om at grunnord er noe som identifiseres ved diakron analyse. Men da gir det også god mening å tale om 'terrengappellativer' og 'grunnord' som to forskjellige ting. Grunnord er noe som bare forekommer i stedsnavn. Noen svarer til levende terrengappellativer, andre ikke.

Der ligger fra min side mye tenkarbeid bak kap. 2 og valgene av termer, og jeg synes nok at den problematiseringen 1. opp. her foretar, er litt overeksponert. Det er rett at «adjektiver» brukes som ordklassebetegnelse, mens samme term her betegner en semantisk korresponderende underleddskategori. Siden denne, ulikt «geografiske relasjonsord», korresponderer entydig med en ordklasse, anser jeg termbruken for fullt forsvarlig. En slik overføring av termer er normalt i vitenskap. Som eksempel kan nevnes to fundamentale termer i fonetikken, *vokaler* og *konsonanter*. Dette er termer som fonetikerne i sin tid (formodentlig uten sterke betenkeligheter) adopterte fra filologien. Innenfor de to fagdisiplinene defineres selvsagt ikke vokaler og konsonanter på samme måten (fonetikere kan i tillegg tale om 'halvvokaler'), men likevel er der såpass entydig korrespondanse på tvers av de to disiplinene at den samme termbruken begge steder fungerer helt greitt. Termen 'adjektivsammensetning' er så innarbeidd at den neppe er mulig å avskaffe; det burde heller ikke være ønskelig. En term jeg derimot misliker sterkt, er 'bestemmelsesledd'; både fordi den er teoretisk dårlig fundert og fordi den er uhensiktsmessig. Den likner altfor mye på 'bestemthet'. I en sammensetning gir det lite mening å tale om det første leddet som mer 'bestemt' enn det andre, og særlig dersom det som *ikke* kalles 'bestem-

melsesledd', er det leddet som normalt tilknytter seg 'bestemt artikkel'. 'Bestemmelsesledd' er en term navnegranskerne bør kvitte seg med.

2. opponentens innlegg

Etter en innledning kommer opponenten med noen bemerkninger til tittelen på avhandlingen, der det antydes at en tittel liknende «Ubestemt og bestemt form i norske stedsnavn» ville ha vært passende. Ideen har mye for seg, og jeg er delvis enig. Når jeg valgte tittelen, var det for å understreke at den artikkelløse formen er tematisert. Avhandlingen har fokus på ubestemt form, som alle steder i Norge har desidert lavest frekvens. Slik det framgår av det teoretiske rammeverket, kan vi forestille oss en abstrakt regel der alle navn i utgangspunktet er markert med bestemt form (s. 302). Det mest interessante spørsmålet blir dermed ikke hvorfor stedsnavn får bestemt form, men hvorfor et mindretall unngår bestemthetsmarkering på overflaten. Slik kan også valget av tittel begrunnes, likeledes beskrivelsen av noe som «kjerneområdet».

Til kap.1: Hypotesene A og B er et forsøk på å gi et lite riss av den forståelsen jeg hadde om emnet da jeg for alvor gikk i gang med arbeidet. Å hevde at A og B ikke blir utsatt for reell testing, er misvisende. Når det gjelder A, er dette problemområdet behandlet på sidene 40–43 og 326 ff., dessuten mer indirekte på s. 60–67 og 81. Resultatet av testen – som faktisk er omfattende – er at A i hovedsak står ved lag, men at der også er rom for visse modereringer, og dette gjelder konkret usammensatte navn (s. 291) og det spesialtilfellet jeg kaller morfologiske parallellnavn (s. 330). Når det gjelder hypotese B, blir denne undersøkt på s. 68–73 og 325–333, i tillegg til at et viktig aspekt drøftes på s. 318–319. A og B er gamle hypoteser som har gitt såpass entydige resultater i forskningen at de ikke kan betegnes som videre kontroversielle. Av den grunn var det ikke naturlig å gjøre disse til fokus for undersøkelsen. Da er A og B mye bedre egnet som underlag for de fire hovedproblemstillingene, som jeg med tilfredshet konstaterer at 2. opp. synes er «greie nok». I det videre har 2. opp. en merknad jeg er enig i: Formuleringen «morfologisk ustøhet» (s. 316) er ikke helt god, og bør rettes til «variabel morfologi».

Til kap. 2: Opponenten mener termen *stedsnavninventar* er problematisk. Begrepet skulle her være både formålstjenlig og klart definert, og jeg oppfatter ikke termen som mer problematisk enn f.eks. *djupinnsamling*. Når en foretar djupinnsamling av stedsnavn i et område, får en et inventar. Min teoretiske posisjon skulle også være tydelig framstilt: I avhandlingen betraktes språk og språkkompetanse som to forskjellige studieobjekter. Navneinventaret er sosiale konvensjoner som tilhører språket. Onomastikonet er en mental størrelse som

tilhører språkkompetansen (s. 301). Jeg kan selvsagt ikke hjelpe for at andre navneforskere har brukt disse termene uensartet og lite presist. F.eks. er det noen som synes å bruke *onomastikon* nesten synonymt med *navnekompetanse*. I min avhandling er det klart poengtert at onomastikonet består av leksikalske helheter og intet annet (s. 10, 301). Onomastikonet er altså *en del av* navnekompetansen, som igjen er en del av språkkompetansen.

Terrengnavn er etter min mening en dekkende term. *Naturnavn* bør bare brukes om terrengnavn som ikke denoterer kulturobjekter (i en alminnelig geografi-faglig forståelse). Begge termene er nyttige. Terminologien er ikke overflødig. På dette punktet mener jeg faktisk at avhandlingen har god orden i termbruken. Om stedsnavninventaret antyder jeg i svært forsiktige vendinger at vi «et stykke på vei» kan betrakte det som «en slags tekst» (s. 9). Opponentens beskrivelse «i lause lufta», om denne sekvensen, er en overdrivelse, men han har rett i at jeg her berører et tema som ikke utdypes. Det har forresten samme kapittel (2.1.3) et annet eksempel på, nemlig påstanden om at bruk av lokale toponymer er egnet til å gi følelse av sosial gruppetilhørighet (ikke nevnt av 2. opp.). Så kan vi spørre: Er det tilrådelig i vitenskaplige arbeider som dette at en setter fram noen interessante tanker som en bevisst ikke går videre med? Det avgjørende må være hvor i (kon)teksten slike ting er plassert. Her gjelder det terminologi-kapittelet, som i innholdet vil befinne seg noe på sidelinjen av den vitenskaplige framdriften. Innenfor en slik kontekst må innslag av kortfattet essayistisk refleksjon omkring interessante sider ved fenomenene kunne forsvares. Jeg kan her minne om at Louis Hjelmslev gjør noe av det samme i *Omkring sprogteoriens grunnlæggelse*, der et vidunderlig lite essay om mennesketalens mange aspekter danner inngangsportalen til hans berømte språkretoriske verk.

Avgrensningen av grunnord er operasjonell. De sammensetningene 2. opp. nevner har så lav frekvens at de i hovedundersøkelsen er uten interesse. Ellers har jeg forståelse for 2. opp.s innvending, og kunne tenke meg å kalle den spesielle typen *sammensatte grunnord*.

Betegnelse *sterke grunnord* og *svake grunnord* representerer viktig terminologi. Og for viktige fenomener må en ha funksjonelle termer; de må ikke være for lange og komplekse. En alternativ term «svake substantiv brukte som grunnord», slik 2. opp. foreslår, er ikke funksjonsdyktig. Det bør enhver kunne se. Hvorfor 2. opp. kommer med dette utspillet, er uklart. På s. 3 i komitéens innstilling kan en lese dette: «Truleg er doktoranden den fyrste til å overføra klassifiseringa frå substantiva til grunnorda gjennom termene «sterke grunnord» og «svake grunnord», noko som syner seg å vera nyttig for drøftinga i den seinare avhandlinga.»

Om morfologiske parallellnavn (s. 16). Måten opponenten framstiller dette på, blir noe feil. «Ljoshaug/Ljoshaug» og «Hesten/Hesten» er *ikke* eksempler på morfologiske parallellnavn med omvendt artikkelfordeling. De har parvis identisk form, og de er følgelig *ikke* morfologiske parallellnavn i det hele tatt. Her mener jeg at framstillingen fra min side er tydelig nok. Slike parvis identiske typer er uttrykkelig presisert på s. 56–57 (med eksemplene «Sirekilen/Sirekilen» og «Skåtøy/Skåtøy»), samtidig som det på samme sted påpekes at morfologiske parallellnavn er noe annet (øverst s. 57). Konsekvensen av den regelen jeg formulerer for artikkelfordelingen hos morfologiske parallellnavn, er slik: Dersom der kan påvises et tettsted som har navnet *Mosjøen*, skal der ikke kunne finnes noen 'sjø' i topografisk naboskap med navnet *Mosjø. Likeledes dersom der kan påvises et kommunenavn *Masfjorden*, skal der på samme vis ikke kunne finnes noen 'fjord' *Masfjord. Mot slutten av denne delen påpeker 2. opp. en inkonsekvens som er for en liten trykkfeil å regne (Sirdal s. 188–189). Ellers mener jeg mine valg av normering er godt begrunnet (s. 17 f.). Grupperingen av typen *Farskvæv* er blitt slik «fordi denne typen i morfologisk henseende oppfører seg på linje med individnavn» (s. 178). På slutten av denne delen påstås at jeg ikke har forklart lydskriften, men det er ikke riktig. Markeringen av vokallengde og konsonantlengde er eksemplifisert s. 18; en oversikt over fonologiske tegn finnes bak, på s. 338. Opponenten påpeker noe som er en trykkfeil, det at vokallengde burde vært markert to steder på s. 178. I uttalenotasjonen har jeg forsøkt å være konsekvent. Jeg skriver: «Hvis ikke noe nærmere er angitt, er det en enkel norsk lydskrift som er brukt» (s. 18). S. 27 er uttrykkelig angitt som et unntakstilfelle der det er benyttet IPA-lydskrift.

Til kap. 3: Her kritiseres bruken av adjektivet «lik» i betydningen «har betydelig grad av likhet». Dette er vel ikke direkte feil (?), men jeg skal se på formuleringen på nytt.

Til kap. 4: Jeg mener at en trygt kan tale om stedsnavnmorfologi, men det er selvsagt ikke noen form for bøyningsmorfologi. I arbeider av dette slaget faller det ofte vanskelig å legge fram spesifiserte hypoteser tidlig. Først må en forklare hva «system D» er for noe, og det krever en del utgreiing. Innholdet har jeg stort sett valgt å presentere i den rekkefølgen avhandlingen ble skrevet. I arbeidsprosessen ligger svært mye induksjon og empirisme, og slik må nødvendigvis navnegranskning være. Jeg har ikke hatt noe ønske om å benytte meg av 'kunstige' deduktive systemer (slik det gjøres i mange arbeider i dag; jf. Haslum 2002b). Til det 2. opp. bemerker om utviklingen på s. 43, gjør jeg oppmerksom på at jeg tar opp igjen denne tråden mot slutten (s. 332–333).

Jeg benekter på ingen måte eksistensen av naturnavn som *Oksa*, *Kråge*, *Nib*,

Tå, Greb, Naust. Tvert om er typen beskrevet utførlig med mange eksempler på s. 54, og den er også nærmere kommentert på s. 259. Visst finnes der slike navn. Men har opponenter noen gang støtt på en 'ås' som heter *Ås*, eller et 'dalføre' som heter *Dale*? Ikke jeg! Innenfor et språkproduksjonskonsept som dette mener jeg det må være akseptabelt å formulere en grammatisk regel som påstår at en foss ikke kan hete **Foss*, og at en holme ikke kan hete **Holme*, altså at usammensatt betydningsprimær navngivning krever bestemt form. *Oksa* er ikke navn på noen okse, *Tå* er ikke navn på ei tå. Vanlige terrengappellativer brukes ikke på den måten, selv om der en ytterst sjelden gang kan påtreffes tilfeller som ikke ligger så langt unna. Grammatikere liker sterke hypoteser. Om der skulle dukke opp bryssomme enkelttilfeller, spiller dette nødvendigvis ikke så stor rolle – hvis det er snakk om anomalier som ikke danner noe mønster. Jeg innrømmer at regelen burde ha vært formulert klarere, ved en tilføyelse slik: «Blant usammensatte navn dannet av et grunnord [som svarer til et vanlig terrengappellativ] er fravær av artikkel et sikkert tegn på betydningssekundær status» (s. 53).

Det 2. opp. bemerker om *Sira*, er på sin plass. Her burde jeg ha tenkt meg bedre om. Likeledes burde jeg ha nevnt flere artikkelløse øynavn i Rogaland. Typen «Hovetdammen», «Myrakrysset» går jeg ikke nærmere inn på; jeg viser til Kristin Bakken (1998b). Typen er i hovedsak et østlandsfenomen, og det er neppe mulig å finne gode eksempler på Vestlandet. På slutten her virker det som om 2. opp. ikke skiller klart mellom to fundamentalt forskjellige kategorier. Typen *Lunden grønn*, *Ura grå* (nevnt på s. 87) er formelt en ganske annen kategori enn typen «Berg nordre» (s. 71). Presiserende ledd er kjennetegnet ved at de kan strykes, uten andre følger enn at det sted-denoterende uttrykket blir mindre presist (Haslum 2002a:132 ff.). Ellers har 2. opp. rett i at navnene på s. 58 er papirnavn. Istedenfor å skrive «I navngivningen av ...» hadde det nok vært bedre med «Når det gjelder papirnavn på ...», siden studien er rettet mot talespråket.

Til kap. 5: Her ordlegger 2. opp. seg på en måte som kan få leseren til å tro at jeg ignorerer Vestfold, Jæren og navn i sjøen. Det saken dreier seg om, er den delen av undersøkelsen som gjelder en mest mulig eksakt kvantitativ sammenliknende måling av artikkelløsheten. Det må være metodisk fullt forsvarlig å la denne være konsentrert om kjerneområdet for artikkelløshet, altså Agder/Telemark. På Sør-Jæren foretok jeg ikke eksakte målinger, men som vist på s. 133 er prosentene i dette området svært lave, under 5 %. På Nord-Jæren og andre deler av Nord-Rogaland utenom indre Ryfylke ligger prosenten gjerne omkring 10 % ubf. Det kan jeg si, uten å ha anstrengt meg for å komme fram til eksakte tall. Grunnen har med mine teoretiske posisjoner å gjøre, der det egentlige siktemålet er av kvalitativ art; likevel kan eksakte kvantitative

målinger være svært nyttige. Når tallet på målinger ble avgrenset til 60 stykker (ikke noe lite tall), skyldtes det tidsfaktoren. Å foreta slike målinger var nemlig meget tidkrevende; én enkeltmåling krevde gjerne 2–3 dagsverk, noen ganger mer. Derfor måtte jeg konsentrere meg om de stedene der jeg samtidig kunne hente ut mange andre interessante data. Det jeg i ettertid hadde ønsket, var å ha foretatt målinger for Drangedal og Rauland, men tidsfaktoren avgjorde mye her. Til det som bemerkes om presiseringskonstruksjoner, viser jeg til Haslum 2002a:132 ff. *Sunnhordland, Nordmøre, Sørlandet, Nord-Jæren* og *Indrebø* er ikke presiseringskonstruksjoner; de er ordinære stedsnavn sammensatt med geografiske relasjonsord. En tenkt presiseringskonstruksjon vil derimot være *Vestre Nord-Jæren*. Som det framgår av min tidligere artikkel (Haslum 2002a), bør presiseringskonstruksjoner av flere grunner ikke regnes som navn (NB: Jeg uttaler meg her som språkforsker; ikke som kartograf).

Til kap. 6: *Kleiv* og *beite* er selvsagt grunnord. Det avgjørende er terrengprøven, slik det er gjort greie for på sidene 12–13 i avhandlingen. Etter den beskrivelsen 2. opp. gir, kan det være rett å regne hovedleddet *sprang* n. som et grunnord i noen dialekter, men det er i så fall et innholdsmessig annet leksem. Det samme kan neppe tenkes for hovedleddet *dans* m. En god test er som sagt i alle tilfeller den nevnte terrengprøven.

Til kap. 7: 2. opp rører her ved den største overraskelsen jeg fikk under arbeidet. Jeg hadde nemlig forventet å finne de største forekomstene av artikkelløshet i de indre telemarksbygdene. Men langt ute i arbeidet kom jeg over en vitenskaplig innsamling fra Åmli (Stadnamarkivet, Oslo) som viste sjokktall, vel 50 % ubf. Jeg tok deretter fatt på å granske et stort tilfang av skolebarnslistene (SKO) fra samme område og naboområder. Ingen av disse viste så høye tall, men i Gjøvdal, Åmli og Froland var tallene likevel merkbart høyere enn noe annet sted. Denne kildetyper er ikke-vitenskaplig, og det er derfor med rette at 2. opp. påpeker dette som problematisk. Og selv om en prøver å kvalitetssikre, kan en ikke forvente å få fullt så pålitelige tall som i en fullverdig vitenskaplig registrering. Likevel tror jeg utregningen er blitt så nøyaktig at den tåler dagens lys, og særlig hvis en er nøye med å oppgi kildetyper (slik som på s. 125–126 og 342). I Telemark ser en at vitenskapelige kilder og SKO er brukt om hverandre, og at tallene i begge tilfeller er jevne over store områder. En vitenskapelig registrering i Fyresdal gav f.eks. 28 % ubf. SKO fra nabobygda Mo gav 29 %.

Til kap. 8: 2. opp. griper her tak i noen vanskelige spørsmål som har krav på videre diskusjon. Ordene *holm/holme* kan ha levd side om side, og det skulle ikke være noe i veien for analogiske overføringer begge veier. I sammensatte

navn må vi uansett være oppmerksomme på en spesiell apokope. Opponenten har rett i at apokopen er utbredt der fullvokaliske endelser er best bevart (slik jeg også nevner s. 148), likeledes at moderne bestemtformer ofte gir ny utlydsvokalisme. Det 2. opp. poengterer er viktig, fordi vi ikke kan postulere en regel om unngåelse av slik vokalisme for vidt; den må ha hatt en mulig eksistens i et visst tidsrom innenfor en særskilt morfologisk struktur. 2. opp. stiller i det videre noen spørsmål. Når det gjelder *berg* og *nes*, har jeg ikke undersøkt hvor disse ordene er levende appellativer. Selv om ordene er velkjente i nynorsk og dansk, virker det som om de ikke er levende appellativer i det alminnelige folkemålet i referanseområdet Skåtøy ved Kragerø (de forekommer bare på noen få, svært gamle navn). I min egen Kristiansands-idiolekt er dette likeledes ord jeg ikke føler er mine egne; de svarer til henholdsvis *fjell/hei* og *odde/tange* (som i Skåtøy). Med 'homofon prosodi' menes at to uttrykk ikke skiller seg fra hverandre på suprasegmentalt nivå. Eksempler på prosodisk homofone uttrykk kan da være «Tor-Kåre» og «skandale». Så følger noen merknader om *li*, *bjønn* og *akkusativ* som jeg synes er fornuftige. Når betegnelsen *akkusativ* her er brukt, er det fordi jeg viser til en kilde der det er uttrykt slik. Det som står om *ar*-fugen på s. 183, treffer ikke helt. Nå kan en si at formuleringen min isolert sett kan mistolkes: «I moderne norsk vil en regelrett utvikling fra det norrøne systemet vise seg slik at *s*-fugen bevares mens *ar*-fugen oftest er blitt til nullfuge [i individnavnkomposisjon].» Jeg kan her kritiseres for å ha utelatt det i hakeparentesen. Men ut fra overskriften «Forholdet mellom individnavnkomposisjon i navn og eiendoms-genitiv» og eksemplene burde det ikke være tvil om hva saken gjelder. Den gjelder *bare* sammensetninger med individnavn. For andre sammensettingstyper har 2. opp. selvsagt helt rett i at saken stiller seg annerledes.

Langåker og *Håhammar* har tungt sluttledd, men disse typene er spesielle, og ikke aktuelle for den konkrete analysen av 3-verdige grunnord (i denne delen av avhandlingen har jeg i ettertid tenkt på at jeg kunne ha nevnt at kombinasjonen av bestemt form og lett sluttledd forekommer i svensk, typen *Storsjön, Åbyn*). 2. opp.s tolkning av *Blåmyra* samsvarer jo også med min oppfatning (s. 210). 2. opp. spør om en kan operere med et distinkt skille mellom type 2 og 3. Det mener jeg at en nesten alltid kan, men 2. opp. har rett i at problemtilfeller forekommer, slik nevnt på s. 230 f. Opponenten mener jeg burde ha skrevet mer utdypende om den vestlandske korrelasjonen mellom arkaisk komposisjonsfuge og ubestemt navneform (s. 259). Her har vi et felt som er grundig undersøkt tidligere av Erlend Vinjum 1970 (Sogn), Olav Veka 1971 (Ryfylke) og Botolv Helleland 1990 (Hardanger), med overbevisende og entydige resultater. Emnet er fra min side behandlet ganske inngående på s. 316–318, og de kildene jeg i tillegg har sett på fra Sogndal, Lærdal, Kvinnherad, Skånevik og Ulvik førte ikke til noe nevneverdig nytt og spennende, annet enn at de bekrefter konklusjonene

til Helleland (1990). Noe som derimot er interessant, er hva en videre kan bruke denne innsikten til. Den er en av flere viktige indikasjoner på at vestlandsk artikkelløshet er mindre analogibundet enn den i kjerneområdet.

Til s. 266 om «vklende og ustø morfologi»: Dette er i den endelige versjonen rettet til «variabel morfologi». Om jeg har vært usaklig i min vurdering av Indrebø, overlater jeg til andre å bedømme. Jeg synes ikke spekulasjonene mine er urimelige. I kap. 9 går 2. opp. ikke inn på innholdet, men refererer noen detaljer jeg ikke finner grunn til å kommentere.

Til kap. 10: Det er rett det som står, at *elv*, *hei* og *bukt* har svært gjennomført artikkelbruk i kjerneområdet. Men for grunnordet *hei* gjelder dette ikke for vestlige deler av Vest-Agder (dvs. Fjotland, Kvinesdal, Sirdal), og heller ikke for Lund i Rogaland (slik jeg også påpeker på s. 168 f.). Til dette med utlydsvokalisme er opposenten ikke overbevist av mine luftige spekulasjoner. Det gjør han rett i. Disse spesielle ideene er ikke tatt med for å overbevise. De er ideer en bør ha i minnet, og som det bør arbeides videre med. Men jeg tror jeg har funnet noe interessant: Sannsynligvis er der en sammenheng med den nevnte apokopen og den seinere gjennomførte artikkelbruken blant svake grunnord. Heldigvis har dette ikke vært noe avgjørende moment for å kunne rekonstruere den språkendringen som dette kapittelet handler om. Ellers bør det bemerkes at avhandlingen *ikke* er helt uten sammendrag på engelsk. Et kortfattet sådant kan leses på ISBN-utgavens omslagsside.

Andreopponenten har levert en innholdsrik opposisjon, og det tilhører også sjangeren. Etersom tida har gått, og jeg har tenkt mer over saken, må jeg si at min forståelse for noen av de synspunktene andreopponenten framførte, også har blitt større.

Navnedanning og generisitet

Fram til nå har fenomenet *generisitet* (språklig artsmarkering) ikke hatt noen nevneverdig oppmerksomhet i nordisk onomastikk. Noe sentralt tema har det heller aldri vært i nordisk lingvistikk. I amerikansk lingvistikk finnes der derimot mye litteratur om emnet. For å kunne forstå artikkelvariasjonen i navn, er det nødvendig å studere denne som en språkendringsprosess der generiske (artsmarkerende) føringer har en grunnleggende betydning. Dette forutsetter en prosessorientert analyse. En enkel analyse av leddstruktur er ikke tilstrekkelig.

Nid > *Nidelva* trekkes fram som eksempel på noe 1. opp. forstås som en ny navnedanning, og opposenten er av den grunn uenig med meg når jeg betegner endringen som en omdanning. Begrunnelsen 1. opp. har for å klassifisere *Nid* > *Nidelva* som en ny navnedanning, er at der har oppstått et nytt hovedledd. Opponenten anvender en modell basert på en etymologisk analyse av leddstruk-

tur, altså et syntaktisk kriterium. Et annet mulig kriterium kunne være av leksikalsk art. Da kunne en kanskje betrakte et navn som nytt hvis endringen gir et nytt leksikalsk inntrykk, og den ikke kan tilskrives alminnelig slitasje. Men opponenter bruker ikke en slik innfallsvinkel, heller ikke i sin doktoravhandling (Dalberg 1991). Jeg nevner dette for å påpeke at der ikke finnes noe objektivt eller entydig kriterium for hvor grensene for det en kan kalle «ny navnedannelse» går. Tvert om er dette spørsmålet forbundet med betydelige problemer, ved siden av at temaet ikke har – og heller ikke bør ha – noen sentral plass i denne konkrete avhandlingen. Av disse grunner er jeg fortsatt innstilt på å bruke betegnelsen 'ny navnedannelse' med større forsiktighet enn det førsteopponenten gjør.

Vassdraget *Nidelva* i Aust-Agder blir av og til (helst av byråkrater) omtalt som *Arendalsvassdraget*. Endringen *Nid/Nidelva* > *Arendalsvassdraget* kan ingen nekte for er en ny navnedannelse. Grunnen til det er at forholdet mellom de to uttrykkene er arbitrært. Slik er det selvsagt ikke for endringen *Nid* > *Nidelva*. Å plassere disse to forskjellige tilfellene av navneendringer i samme kategori bør ses på som problematisk, også på allment filosofisk grunnlag. I et språkproduksjonsperspektiv er det trolig ikke videre hensiktsmessig å tale om at en gammel navnebærer får nytt navn hvis endringen språklig sett ikke er total. Da må det være bedre å tale om grader av omdanning.

Diakront har tilleggsleddet i «*Nidelva*» hatt funksjon som en slags apposisjon. Synkront betraktet, etter en enkel leddstrukturanalyse, vil det derimot framtre som et hovedledd i et ordinært kompositum. På s. 14 skriver jeg at «formelt sett må omdanninger av dette slaget [dvs. epeksegese (generisering)] regnes som *sekundærnavn*». Her ser jeg i dag at formuleringen burde ha vært dempet noe. «På overflaten har et generisert navn (epeksegese) form som et sekundærnavn» hadde vært bedre. At generisering og oppkomst av sekundærnavn er forårsaket av ganske forskjellige motivasjonsfaktorer og språklige prosesser, bør være lett å se. I tilfellet *generisering* er motivasjonen et ønske om å justere et allerede eksisterende navn slik at det fungerer bedre (og det er noe annet enn et totalt navneskifte). I tilfellet *sekundærnavndannelse* er motivasjonen (normalt) et ordinært navngivningsbehov, et objekt som ønskes navngitt; en ny navnebærer oppstår (normalt). Derfor kan vi her tale om en ny navnedannelse.

Generelt er der intet i veien for at to forskjellige språklige prosesser kan frambringe to strukturer som på overflaten framtrer som tilsynelatende identiske. Denne kjensgjerningen har som sin logiske konsekvens at en overflatebasert leddstrukturanalyse i utgangspunktet må regnes som utilstrekkelig. En bør derfor gå videre og spørre: Hvordan har språkproduksjonen foregått, og hvordan forholder fenomenet seg til andre språklige prosesser?

Det som har skjedd i det konkrete tilfellet *Nid* > *Nidelva* er en generisering;

et ikke-generisk navn har gått over til å bli generisk. Endringen *Hardanger* (som fjordnavn) > *Hardanger* (som områdenavn) er et eksempel på den motsatte prosessen, en degenerisering; et generisk navn er blitt ikkegenerisk, fordi det har fått en ny navnebærer utenom den angitte arten. I opponentens doktoravhandling (Dalberg 1991) framtrer «epexegetisk navn» (dvs. generisert navn) og «semantisk sekundært navn» (dvs. degenerisert navn) med innbyrdes arbitrære termer og for øvrig slik at forholdet mellom de to navneendringsfenomenene kan synes arbitrært. Den alternative modellen jeg i min avhandling har benyttet, har den fordelen at den evner å påvise at dette *ikke* er tilfellet.

Litt om innstillingen

Forut for disputasen forelå en innstilling på fem tettskrevne sider som komiteen står samlet bak. For meg ble innstillingsnotatet hyggelig lesning. På samme måten som opposisjonene inneholder den konstruktive merknader som jeg vil ta hensyn til i en revisjon av avhandlingen. Jeg vil her spesielt nevne følgende: 1. Den teoretiske vektleggingen på analogier i kap. 9 bør i begynnelsen av dette kapittelet få en mer eksplisitt begrunnelse. 2. De resultatene som undersøkelsene av produktivitet brakte for dagen, bør sammenfattes på en klarere måte i siste kapittel. Det er her bare tale om mindre justeringer.

Avslutning

Som opponenter har jeg hatt to navneforskere jeg har lært mye av. Ifølge forfatterindeksen er både Vibeke Dalberg og Inge Særheim sitert på 16 sider i avhandlingen, men aldri på samme side. Under disputasen visste disse to også å utfylle hverandre på en utmerket måte. Jeg takker dem begge for en grundig gjennomgang av arbeidet mitt. De har kommet med en rekke interessante synspunkter og innvendinger som jeg skal ta med meg videre.

Vidar Haslum

Litteraturliste

- Bakken, K. 1998: Markatur til Liastua. Om sammensetninger som har navn i bestemt form som førsteledd. I: R. V. Fjeld og B. Wangenstein (red.): Normer og regler. Festskrift til Dag Gundersen 15. januar 1998. 198–212. Oslo.
- Dalberg, V. 1991: Stednavneendringer og funksjonalitet. Analogisk stednavneomdannelse, epexegetisk stednavnedannelse og stednavneskifte belyst ved danske toponymer. København.
- Haslum, V. 2002a: Om avgrensning av stedsnavnkategorier og teori. I: T. Ainiala og P. Slotte (red.): Avgrensning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20–22 april 2001. 124–148. Tallinn.
- Haslum, V. 2002b: Induktive og deduktive systemer i norsk stedsnavnforskning. NN 19.37–53.
- Helleland, B. 1990: Stadnamn i ubunden form. NoB 78.79–87. [Også publisert i: *Studia Onomastica*. Festskrift till Thorsten Andersson, 23. februari 1989.]

- Hjelmslev, L. 1966: Omkring sprogteoriens grundlæggelse. København.
- Strandberg, S. 1987: Mönsternamngivning bland sjönamn. Struktur, namnsemantik, kronologi. I: G. Hallberg, S. Isaksson, B. Pamp (red.): Nionde nordiska namnforskarkongressen. Lund 4–8 augusti 1985. NORNA-rapporter 34.247–261. Uppsala.
- Veka, O. 1971: Noko om stadnamn frå Sand i Ryfylke. [Utrykt hovedfagsavh.] Oslo.
- Vinjum, E. 1970: Stadnamn i Aurland. [Utrykt hovedfagsavh.] Bergen.

«Du ska'kke tru at du er noe»

Tilnavn og utnavn i Larvik ca. 1900–1945

Av Eigel Gundersen

In the Norwegian town of Larvik, situated some 130 km south of the capital Oslo, it has been common for many of the inhabitants, mainly from the working class, to have a nickname added to their Christian name. Tor Gabrielsen and Eigel Gundersen, both born in 1936 have, with the help of many informants, collected about 600 nicknames in use between 1900 and 1945, which is quite a lot keeping in mind the town only had appr. 10000 inhabitants in this period.

Many of these nicknames are very condescending and oppressive, largely following the social standards defined by 'The laws of Jante' created by the Danish-Norwegian author Aksel Sandemose. The most important commandment of which is: 'You shall not believe that you are anything special'. In addition to keeping other people down, these names bear witness to great inventiveness and the power of expression in every day language. Also they cater to the small town community's need to differentiate between, and caricature people because most of them have similar surnames formed by a forefather's Christian name with a -sen-ending (=Engl. -son).

The attached list of names has been heavily edited in order to protect the persons involved. The conclusions to this material will be found in the following article.

Janteloven (10 bud)

Du skal ikke tro at du er noe

Du skal ikke tro at du er like klok som oss

Du skal ikke tro at du er klokere enn oss

...

Aksel Sandemose i En flyktning krysser sitt spor, 1933

For forfatteren av denne artikkelen har det alltid vært klart at mange i larviksmiljøet hadde klengenavn, tilnavn, ofte slike som vedkommende gjerne ikke ville ha, men var dømt til å bære på godt og vondt. Ofte kan en kalle disse navn for utnavn eller økenavn. For flere år siden begynte undertegna og sivilingeniør Tor Gabrielsen, som begge er født i Larvik i 1936, en systematisk innsamling av slike navn. Hensikten var å bevare dem for ettertida da vi mente dette var av stor kulturhistorisk interesse, og da den intense bruken av klengenavn som later til å være typisk for det gamle samfunnet, begynner å avta, var det viktig å skrive disse ned nå. Vi har med gode hjelpere, som vil bli nevnt særskilt seinere i artikkelen, samla ca. 600 navn. Tenker vi på at Larvik i denne perioden hadde ca. 10 000 innbyggere (Langeland 1963:13, Nyhus 1999:40), og at mange navn har blitt glemt, så er dette påfallende mange; navnematerialet er særlig knytta til de to industriarbeiderbydelene Langestrand (sotingær) og Torstrand (sandlopper); tettbebyggelsene Nanset (Hedrum) og Østre Halsen (Tjølling kommune) er det bare spredte opplysninger fra.

Det er derfor nærliggende å se det innsamla navnematerialet som et småbyfenomen i en viss tidsperiode. Likevel er tendensen til å gi tilnavn til et offisielt fornavn et generelt fenomen vi kjenner fra historie, norrøn saga og litteraturen. Vi kan vel også si at tendensen på et vis styrkes i våre dager da en «liberal» navnelov gjør det mulig å få godkjent navn som: *Espen Thoresen Hværsaagod* (medieperson), *Gud er god* og *Tog*; et av de siste eksemplene er godkjenningen av *Eirik Peirik Pling* i et folkeregister (det viste seg rett nok seinere å være en bløff).

I historiebøkene kunne vi i skolen lese om *Sigurd Munn* (stor munn?), *Erling Skakke* (bar hodet på skakke etter krigsskade mot araberne), *Olav den hellige* og *Magnus den gode*. Olav blei også kalt *Digre* som kunne bety 'tjukken' eller 'den storvokste' istedenfor patronymet *Haraldsson*. Da vi fikk en fast navnelov og folkeregistre på 1900-tallet, blei resultatet at de fleste byboere blei kalt etter fars fornavn med ending *-(s)sen/sønn/son(n)*, og da patronymet blei fast, blei resultatet at de aller fleste vanlige bymennesker fikk svært udifferensierte familie- eller etternavn (*Hansen, Jensen, Olsen* osv. forekom i store mengder og gjør det den dag i dag). På landet var situasjonen en annen, der blei folk oftest kalt etter gården de bodde på.

Det innsamla materialet fra Larvik har interessante trekk, og det er mulig å dra noen konklusjoner. Navna står i tilnærma dialektform. Tjukk l er markert med halvfeit.

Industribyen – arbeiderbefolkning. Denne bybefolkningen var homogen; bare i liten grad fantes det middel- og overklasse. To store bedrifter dominerte arbeidslivet: Treschow-Fritzøe med treforedling og sagbruk, Alfred Andersens mek. verksted leverte utstyr til hvalfangsten som i denne perioden var på sitt høyeste, og hver av disse bedriftene hadde arbeidsstokker på flere hundre mann. Det var ellers mange småbedrifter, handelsvirksomhet og folk som livnærte seg som fiskere for eksempel.

Behovet for *differensiering* var stort; mange får tilnavn *etter profesjon*: *malær, baker, fiskær* og *skomaker* blir brukt på familiemedlemmer, også dem som ikke lenger var i yrket. Derfor er *Kal Skomaker* ikke lenger skomaker, men for eksempel jernarbeider. *Seilmakerane* og *tobakkspinnerane* kan tilhøre familier der en for-far hadde yrket. Hadde noen tilnavnet *Stortingsmann*, var de kanskje i en lykkelig situasjon da Arbeiderpartiet fikk sine første representanter på stortinget.

Navn etter mor eller far (maskerte patronym (patr.)/matronym (matr.)): Dersom mor eller far var dominante personer, kunne sønnen f.eks hete *Kal Frida* etter mora, *K. Solida* (!) (matr.), *Knut Kaspara*, *Sverre Mina* eller *William Gerda*; *Marta Julius* tyder på at mann eller far er opphavet.

Personlige egenskaper og utseende ga opphav til vittigheter og oppfinnsomhet. Navn som *Langejörgen* (dotømmer), *Lengden*, *Kula*, *Kolja*, *Steinbitten*, *Flisa*, *Synåla* gikk nok på utseendet, mens *Smiling(ai)*, *Bitterosten*, *Halvor Grauten* (talefeil), *Bløden* (snakka pent bokspråk), *Blåsen* (feis på torget) og *Dritærn* kunne ha noe med atferd å gjøre. Sistnevnte antydning til avføring måtte være særlig ubehagelig, men vi har andre eksempler: *Dritibuks*, *Drittlos*, *Morgenpruppen*, *Pruppestimlera* (!), *Pissedulla* og *Pissemaja*.

Øyeblikkets tilfældighet. Som noen av de nevnte navna allerede viser (*Blåsen* osv.), var det ofte *en* situasjon som førte til at tilnavnet raskt satt som spikra fast. For eksempel: En av initiativtakerne til denne samlinga hadde en pose kaker med ut i gata, og en kamerat vrei ordet til *gagge*, så i løpet av en dag eller to satt navnet *Gaggen* fast for levetida. På samme måte fikk *Fauern* (fuglen) visstnok betegnelsen pga. en luftferd ved en eksplosjon. En hel familie var *Ulltrån* (-tråden), en skomaker blei beskyldt for å bruke dårlig tråd i skoreparasjon; et annet familienavn var *Laden* (sjokolade), en gutt hadde ei sjokoladebrun slodde (kjelke), det førte til familienavn i tre generasjoner, minst. *Wilhelm Plauen* (plogen) gikk breibeint, *Severin Knurr* knurra når han gikk.

Dyreriket er sterkt representert i utvalget: *Bjøn'n*, *Geita*, *Grisen*, *Krabba*, *Kua*, *Otern*, *Reven*, *Silkeormen*, *Spissmusa*, *Skaurotta*, osv. *Fisk* var daglig føde: *Kvit-*

tingen, *Simpa*, *Makrellen* osv. Og særlig fugler krydde det av: *Fauern*, *Gribben*, *Høna*, *Skjæra*, *Tiurn*, *Kanarin* og *Hubron*.

Bosted var velegna som karakterisering; med preposisjon *i* (*på*) kunne mange plasseres: *Rolf i Trullen*, *Arnt i Brakka*, *B. i Brenneriet*, *Ludvik i Bakveien*, *Leif i Værkengårn* og *Nils i Båten* – han bodde faktisk i en båt ved Lågaoset (Nord 1993:159). Kom noen et stykke bortefra, var stedet en god betegnelse: *Brunlan*, *Dåpan*, *Modumen*, *Stiksærn*, *Innstadbø'n*, *Svensken* og *Nordlendingen*.

Fattigdom, *knapphet* og *kampen for det daglige brød* aner en bakom navn som: *Brøsrørja* og *Sikorien* (kaffeerstatningsstoff). *Bitterosten* har kanskje mer med atferd å gjøre.

Samfunnets mest ulykkelige vet vi er de som ligger under for rusmisbruk og lever promiskuøst. Her var navnesettinga nådeløst undertrykkende: *Sikla*, *Go's-prek(k)a* og *M. Purk* var personer alle kjente til og kunne heve seg over, og for kvinner var dette nok et hakk verre enn for menn som falt utafør det vanlige mønster som *Adlasken* (!), *Drittlos* og *Dunderhansen*.

I den grad det fantes ulike grupper i samfunnet, går denne navnesettinga ikke langt. Noen var likevel aktuelle, f.eks. bryggesjauere og skolelærere, for de sistes vedkommende skulle det bare mangle, det kjenner vi til fra annet hold. Bryggearbeiderne må ha vært en fargerik gjeng: *Petter Baribrøst*, *Pikkalo* (formann), *Kråka*, *Kvarten*, *Nikken*, *Kal Busen*, *Slengen*, *Brunlan*, *Bramseil*, *Boffen*, *Dolla*, *Streken*, *Ruden*, *Røden*, *Lunken*, *Tiurn* og *Innstabø'n*. Lærere var bl.a. *Bikkja*, *Spretten*, *Borra* (Ingeborg), *Menskeetærn* og *Kjøttkaka*.

Det eksotiske fikk mange uttrykk: *Kinesern*, *Arabern* og *Japan*.

Språket blei vrent og vridd på. I vanlig tale blei også familienavn noe forandra: *Øyby* = *Auby*, *Au'sta* = *Augestad*, *Kylling* = *Tjølling* (landkommune), derfor *Kyllingdvergen*. Engelsk var det ikke mange som kunne, men noen hadde vært til sjøs: *Distos* (diskos?), *Olaves Oppseil* (offside) var kjent på fotballbanen, *Pikkærn* hadde pukka stein i nødsarbeid etter første verdenskrig, *Lokris* kunne være feilsnakking for *lakris*, og *Bogger(n)* kommer sannsynligvis av eng. *bugger* (en «støver», en brysom person). *Solida* Chr. var født i 1885 (Kirkebok for Langestrand), hennes sønn var Kristian Solida, og hos barnebarnet blei det vrent til *Molido*. Navnet *Adlasken*, som lenge var et mysterium, viste seg å være enkelt å tyde: broren var byens første brannsjef; han het Nils *Aslaksen* (Langeland 1963:97, 111).

Og de noe enfoldige fikk sine navn som *Dombus* og *Dåsen*. Andre navn er uforklarlige, men har nok et *situasjonsbetinga* opphav, som *Pjansill*, *Påjan*, *Atte*, *Huttetu*, *Likrøvern*, *Lille Trille*, *Kolibom*, *Nerover*, *Trubin*, *Trøya* og *Tyttebærn*.

Å strebe oppover var nok ikke bra; navn som *Spradepikken* og *Lorden* kan tyde på det. En utsatt sosial gruppe var naturligvis politikonstablene, de møtte ofte folket: *Julegrisen*, *Veivalsen*, *Kløvernekten*, *Lammet* og *Drøvtyggærn*.

Høyt opp i samfunnet går dette navnelageriet ikke, det stopper ved lærere, politi(konstabler) o.l. Et unntak kan kanskje være bedriftsgründer Alfred Andersen: *Faen i Moa* eller *Jesus på Stranda*, men han kom nedenfra og møtte folket daglig. Hans møte med bydelsoriginal *Ola Satan* er humoristisk skildra i ei bok om bedriften (Nord 1993:38, 74). Men godsherren på Fritzøehus var høyt heva over dette og freda vilt.

Handel og vandel. På godt og vondt speiler disse navna småbyens daglige liv og gjøremål i denne perioden på en framifrå måte. Hverdagen var hard, men forutsigbar; bare til sjøs og til Amerika gikk det en fluktvei. Arbeidslivet var variert, men ga ikke prestisje eller muligheter for avansement. Veien til utdanning og oppdrift var stort sett stengt. Varer blei solgt i små butikker, ofte familieforetak som våre dagers innvandrerbutikker; på hvert hjørne var det en baker-, kolonial- eller tobakksbutikk. Det satte sjølsagt navn på mange: *Egg melk fransbrød* og *Gjertrud Værsgo'* sto bak en disk, *Filler og bein* eller *Innbo-Nilsen* samla og solgte vel det de kom over. Av og til gikk det ikke helt bra: *Trøkkfeilen*, *Klokkefordærvern* og *Uløkka* kan tyde på det; noen hoverte, mange bekymra seg (*Brøssørja*); drømmen om et bedre liv levde hos noen (*Evigheta* ville lage perpetuum mobile).

Noen personer opptre alltid *to og to*: *Lisa* og *Lotta*, *Topplanterna* og *Sidelanterna*, *To-øra* og *Fem-øra* (brødre), og *Jentene* og *Dukkene* (ugifte søstre).

I det hele mener vi at det er bevist utifra innsamla materiale at disse navna tyder på en sterk indre *sosial kontroll* og ønske om at ingen skal skille seg (postivt) ut i forhold til andre. Jantelovens krav til konformitet, som Aksel Sandemose har gjort berømt i *En flyktning krysser sitt spor* (1933), gjelder i høy grad. I kapitlet *Olav Tvillingsprøyte* nevner denne forfatteren navn som: *Den døde snekker*, *Hans med Gummirumpen*, *Mikkel Revehale*, *Maren Null*, *Søren 7000*, *Felles-Katrine*, *Hvittingskredderen* og *Deilige Kattedagatt*. Det er ikke vanskelig å se likheten med tilsvarende navn fra Larvik, som også er fra noe tilnærma samme tid som Sandemoses oppvekst i Nykøbing på Jylland, når vi fra Larvik har navn som *Blyraua*, *Burikken*, *BåtåI*, *Gjertrud Værsgo*, *Ingri HoppovergaI*, *Hjemreisa*, *Bramseil*, *Over all forventning*, *Egg melk fransbrø*, *Dronninga på drithaugen*, *Fauleetærn*, *Torstrands radio*, *Torstrands velstand*, *Plastikkdokka*, *Dueløven*, *Ola Satan* og *Olaf Manna*.

Positiv er likevel den *humor og språklige frodighet* som ligger bakom, både i sjølve skaperprosessen, som mange må ha hatt glede av, og bevaringen av navnetradisjonen, også av mange navn etter at meninga med dem var blitt uklar eller de var blitt helt uforståelige. Forfatteren mener å kunne følge tendensen og bruken av slike tilnavn i byen helt fram til ca.1960. Men i dag er alt helt annerledes på dette som på så mange andre felt i samfunnet.

Unnskyldning? Vi lever i de store unnskyldningers tid. Mang en urett har det

nå blitt oppportunt og politisk korrekt å gjøre opp for. Mange svake mennesker og grupper blei mobba fordi de var annerledes eller ikke levde «korrekt» etter samfunnsnormen. I små by- og bygdesamfunn med sterkt sosialt innsyn, og der alle kjente alle, var denne mobbinga et faktum, og en viktig detalj var hva folk kalte hverandre. Fra den store litteraturen kjenner vi igjen fenomenet fra f.eks. Kazantzakis' Kreta eller Lorcas spanske landsby; etniske motsetninger kan øke faren for eksesser. Vi håper at vi med denne artikkelen ikke river opp gjengrodde sår; hensikten har vært den motsatte: å vise mekanismene som har virka. Men mange enkeltpersoner og familier burde storsamfunnet be om tilgivelse.

Den oversikten vi har laga, egner seg nok ikke for offentliggjøring i sin helhet. Til denne artikkelen vil vi vedlegge noen sider. Vi er fullstendig klar over at en del opplysninger og navn er meget følsomme. Mange kan bli støtt over å bli nevnt personlig eller på vegne av familiemedlemmer. Vi har derfor i utgangspunktet foretatt en viss redigering, i et par tilfelle forsiktig omskrivning. I artikkelen er, stort sett, bare tilnavnet brukt, mens i oversikten er fornavn og *tilnavnet* nevnt i sammenheng, for sånn blei de som regel omtalt: *Halvor Grauten, Leif Fauern* osv., så blir navnet gjentatt med forbokstav, for eksempel H. + etternavn i de tilfeller dette er kjent. Andre relevante opplysninger kan også gis. *Preposisjon* (i er ofte i bruk): *Rolf i Trullen, Dronninga på dritthaugen* og *Nils i båten*. Bare i forholdsvis få tilfelle står tilnavnet aleine i vanlig omtale: *Guttebass, Blomsterfantomet* og *Bitterosten*, men det forekommer i en del av utvalget, også at dette er «valgfritt».

Vi har, som nevnt, samla ca. 600 navn, som en kan kalle genuine tilnavn. Kjæle- og navn i familien som *Bitten, Nutte, Bossen* og *Lulle* har vi prøvd å unngå. Alle navn kan ikke nevnes i samband med publisering av denne artikkelen, derfor tenkte vi å gjøre hele samlinga tilgjengelig i arkiv eller bibliotek for forskere, forfattere eller spesielt interesserte, muligens med klausulbeskyttelse inntil videre. Vi vil imidlertid ikke unnlate å nevne at noen av disse navna allerede er nevnt i aviser og, noen av de mest følsomme, i tidsskriftet *Langs Lågen* (Sørle 2000–2002).

Vi er de informanter i Larvik stor takk skyldig som med interesse og velvilje har gitt opplysninger og svart på spørsmål: Erna og Kjell Simonsen, Svein Liljedahl Nielsen, Thorleif Kittelsen, Sverre og Harald Tvetene (sistnevnte nå avdød), Solveig Øksenholt, Gunnar Arnesen og Frank Olafsen, alle fra Larvik.

Forkortelser:

g.m. = gift med.

patr./matr. = patronym og matronym, fars- eller morsnavn som bestemmer tilnavnet.

fam. = familietilnavn, brukes på flere (fl.) søsken eller generasjoner.

Oversikt over tilnavn og utnavn i Larvik ca. 1900–1945 (Samla av Tor Gabrielsen og Eigel Gundersen 2000–05)

Dette er et utvalg. En del navn kan være omskrevet eller direkte utelatt av pietetsgrunner .

A:

Adlasken – Bekkestredet, Langestrand bror av
brannmester Aslaksen, henspeiler kanskje
også på deler av vinproduksjon

Agurka –

Allen –

All-sport – Bjarne A., innehaver
av sportsforretning Torstrand

Ambros – Anker Ambros i Hvitbrakka
i Langesgt., g.m. Ambrosa

Arabern – Asbjørn A.

Atte – Peder A.

B:

Badet – Ola B., Ole Larsen,
faren var bademester

Bagdus – Sdakka i desa. «Beb æb bi da?» eg.

Halvor Grauten, Magnussen, se Grauten

i Banken – Krestian i B.

i Bakveien – Ludvik i B., L. Jakobsen,
Ø. Bøkeligt.

Bakær – Olga B.

Bakærn – Einar B. Langestrand

Barabass –

Baribrøst – Petter B., P. Pettersen,
bryggesjauer, gikk med åpen skjorte

Barlin –

Beinlaus – Even B. (lealaus i beina)

Beiten – Arne B., soting, Larsebakken?
også Oscar Beiten (Solida)

Bensern – fra Bensrød, hos Alfred Andersen

Bensrød-Stuten – forsikringsagent
Langestrand

Bergen – drosjesjåfør; Alf Knutsen,
fra Bergen, Z 1623

Bersa –

Berta – Knut Sletsjø

Betan – Kåre B., Torstrand

Bibben – Marcussen, flyger SAS

Bikkja – lektor Tønnesen

Bina – (matr.) Georg B., G. Nilsen,
Alfr. Andersen

i Bion – Tor i B. (kinoen?)

Bitterosten – Gasmann, delte kjøkken
med T. Kittelsens fam.

Bjønn – Hjalmar B. Alfred Andersen;
Kristian B. Brannst.

Blauta – Ola B.

Blekken – Rolf Bl. R. Nilsen, blikkenslager

Blokken –

Blomsterfantomet –

Blunken – Sigurd B., Torstrand også
Thorvald B.?

Blyraua – Frits Blyraua, kjørte «lokaltog»
for Treschow-Fritzøe

Bløden – Symaskin-Pedersen («snakka fint»)

Blåmann – Egil B. fotballspiller Turn,
E. Nilsen

Blåsen – Magnus B., bror til Sverre Nurven,
urmaker, feis på torget

Boa –

Boas – (familienavn) far til og Thorleif
Jacobsen, fotballspiller Fram

Bobben – Bobben Trondsen, venn av
Gospreka («Å, er det bare dere, jeg
trudde det var Bobben og Gospreka»,
Hans Solberg)

Boffen – på Rønningen, onkel til Kjell
Spurven; Asbjørn B., A. Johansen, brygga

Boggern – (fam) Henry B., H. Eriksen, Normangården, Langestrand. Fotball. Turn og Gunnar B. (eng. *bugger* = brysom person, en som irriterer og lignende, fra tid som sjømann?)
en Bokk og *en Bayer* – øldrikker, Langestrand
Bollen –
Bolsius – Torstr. styrmann Pettersen, Strandgt.
Bonden – Finn B., Nedre Langestrand (fortalte spøkelseshistorier)
Bonso – Einar Bonso, sønn av H. Distos, H. Arnesen
Borra – Ingeborg ..., Lærer
Borrærn – Einar B., E. Magnussen, Lastebil
Borsan – Henry B., H. Hansen, drosje
Bossa – Henry B., drosje
Botten – Victor B., far til Sving-Pelle
Boyen – Einar B., E. Lund, Rønningen,
Bojern – Kristian B., Rønningen
Boysen – Sverre B., Sv. Lund, sønn av Petter Lund
Bombærn –
i Brakka – Arnt i Br., A. Arntsen, Langesgt. 3, også kalt Sangærn
Bramseil – (fam) Harald Br., H. Hansen, Torstrand bror av Alf Pikkalo
i Brenneriet – B. Thoresen, Larsebakken, Langestrand
Brenten – Torbjørn Br.
Bresken – Arne Br., A. Ingebretsen
Brilla –
Bringebærn – Knut B., K. Larsen, Rønningen, bror av Martin Stubben
Broern – Ragnar Broern (se Gunnar Sønmin)
Brua – Bjarne B., B. Gundersen
Brunlan – Olaf Nilsen (gård i Brunlanes), brygga
Brusen – Roald Br., R. Nilsen, sønn av brusfabrikant Anker Nilsen
Brøsørja –
Bulla –
Buppe – Anton B., onkel til (Finn?) Pjansill
Burikken –
Burotta –
Busen – Kal B., Torstrand, bryggesjauer
Buss – Peder B.
Buttelpropp – Bertil B., Ø. Halsen

Buærn – Bertram B., B. Halvorsen, Ø. Fritzøgt.
Bælje – Helge B., H. Berg Nilsen. – i Amerika (belja = skrike høyt, gråte)
Bættén – Torstr.
Bøkkern – Fritz B., Torstrand
Bøkla – Anton B.
Bøllern – Haldor B.
Børren –
Bøsen –
Båten – Viktor B.
i Båten – Kristian i B., Nils i B., Lågaoset, se ovenfor
Båtål – Sigurd Båt-ål, Josef Mindesgt. Lite hus, også Henry B.
C:
Chaplin – Olav Olsen, timeskriver Alfred Andersen
D:
Dama – Sigurd Dama (Hansen); Nedre Damsbakke 4 (hos Borch Christensen) i bakgården, også Harald Dama
i Dampen – Louis i D. (dampbad)
Dingeling – R. Halvorsen
Dinti – (fam) Helge D. Helge Gulbrandsen, også Knut D.
Distos – Harald Distos, (feil for *diskos*), H. Arnesen, Langestr. Oppr. Ø. Halsen?
Dobbelt-Hansen –
Doffen – (fam) Sverre D. fisker, Jan D. Frida D.
Dolla – Erling D. Andersen
Dolpen – Adolf D., A. Olsen, Ø. Bøkelig, maler, Turn fotball
Dokkemann – Anders D., Torstrand
Domus – Ola D.
Dosa – Dagny Dosa; vestfolddial. *dosen* = uklar, tåket (speilen er dosen), Torstrand
Dritibuks – Ragnar D.
Drittlos – Walter D. fisker, Langesgt. 9, uthuset mot Brønngt. W. Kristiansen
Dritærn – Harald Dr., H. Kristiansen, bror til Arne Sambon, Olaf Manna og Harry Kytærn (søster Bergljot)
Dronninga – D. Dr.,
Dronninga på driithaugen – Torstrand?
Drua – Erling Drua

Drøppen – Asbjørn Dr., A. Larsen, mann med kappslag, bror til Daddus; også Anker Dr. Torstrand
Drøssærn –
Drøvtyggærn – politi
Dueløven – Løve, Bekkestredet ved Eidstad, hadde duer, flytta til Jegerborggt. Sadelmaker og tapetserer
Dukken (e) – to søstre, varianter: *Dukkenukke*, *Dukken(e) i gresset* («Dukkenukke danser på bordet» Molido på basar)
Dulten – Finn D., Torstrand
Dunderhansen – svigerfar til Sambo
Dutte –
Døkkærn – Frank D., F. Tøgersen, svømmer
Døratrekken –
Dåpan – (fam) Sigurd D. Eidgt. Langestrand. Av *Dåpan* gardsnavn fra Stokke, også Oscar D.
Dåsen – Arne Dåsen, vaktmesterassistent på Rombærn, også Helge D. (bror?)

E:

Egg-melk-fransbrød – Strandgt.
Eika – Walter E., W. Ekenes, brygga
Electric Girl –
Engelen –
i Europa – Kal i E.
Eivigheta – laga perpetuum mobile, Hvitbrakka, Langestrand

F:

Faen i Moa /Jesus på Stranda – Alfred Andersen (1851–1923), bedriftsgründer. (Nord 1993:38) (også Lars F. hvalskytter),
Faktorn –
Fantomet – Hans F., Torstrand
på Fattighuset – Lars på F., gift med Kleisemaja
Fauern – (Fuglen) Leif F., Leif Aas Hansen, NKP-medlem, bystyret; navnet henspiller på hendelse (eksplosjon) under krigen, fløy gjennom lufta, sønn av W. Plauen, også Knut F., Rønningen
Fauleetærn –
Feiærn – Ivar Feiærn, feiermestersvenn seinere feiermester, Ivar Sørensen også kalt *Hurran*

Femern –
Femøra – Olaf K. J., se bror To-øra
Filler og bein – samla og solgte
Fiskærn – navn på flere, for eksempel Frits F., Fr. Jensen også kalt Gutten eller Skreddærn
med Flekken – Johnny med Fl. Torstrand
Flisa – A. Flisa
Fløndra – Egil Fl., Egil Adolfsen
Fløten (tonem 2) – Gunnar Fl., Torstrand
Folan – Odvar Halvorsen, Torstrand
Folket – Ola Folket, Ole Hansen, viserguttkontor
Forsiktig – Ka'1 F., Z 1608 (drosje), Torstrand
Frida – John, Finn Fr. (matr.), Frida Kristiansen, Langestrand
Frønsa –
Fulen (Fuglen) – politikonstabel
Fyken – Kristian Kristensen og fam. Alf, Leif og Odd, Politikere AP/NKP/SV, Normangården, Langestrand
Føa – Jens Føa, J. Christensen, hvalfanger, far Til Tor Nappe, sønn av Solida

G:

Gaggen – Tor Gabrielsen, spiste kake (initiator Tore Jespern)
Geita – Eva G., Kjell G., K. Marum
Gelling – Karl G.
Gerda – William G., (matr.?)
Gibsen – Einar G. smed hos Alfred Andersen, oppslager i harpunsmia
Gjøken –
Gleden – Harry G., H. Andresen, bryggeriet
Gløtten –
Gribben – Knut G., K. Andersen
Grisen – Arnt G.
Gosprek(k)a – Margit Godsprek(k)
Gotta –
Gottegrinæra – Torstrand
Granaten – Knut (?) Gr.
Grauten – Halvor Gr., snakka i nesa, forv. med Bagdua (Magnussen?)
Greven av bar bakke – Olaf Andresen
Grina – Søren Gr.
i Grinna – Nelli i Gr., lite rødt hus (opprinnelig grind ved A. Andersen på Tjøllingveien)

Gruen – Langestrand v. kirkegård
Gula – Arthur G. Torstrand
Gummimann – dss. Henry Moses
Gurken – John G., J. Gundersen
Guttebass – Arnt Rolf Pedersen, Lia,
 fotballinteressert og byoriginal
Gutten – annet navn på Frits Jensen, Fiskærn
Gåvekk – Nils G.

H:

Hagajentene – Anderine og Matine
Hagtvedt – (firma H. P. Hagtvedt gross.
 kaffi) Hue på H. (H.P. = sjefen sjøl); Beina
 av H. (B.A. = også en i familien?) og
 Hagtvedt uten lyte
Hannkatt(en) – Jens H., Langestr. Martin H.,
 Ø. Halsen
Hard (I) – Johannes Hal, hos Børsen,
 Nedre Langestrand
Havnelosen – kjent på indre havn
He – Ola He, Kristiansen
He(ø) – Anders H. også Ola H.
Hemmærn – Tor Hem, Langestrand
Hjemreisa – (fam) Harald H. H. Jensen,
 Spaniakjemper og Sachsenhausenfange,
 lokalhist. Faren hjemsendt fra hvalfangst
 pga sjøsyke, bror til I. Hoppovergal
 (Christophersen 1989:246, Ottosen
 2004:352)
Hockey – Kåre H.
Holbein – Astrid Holbein, A. Karlsen, søster
 av Søder, bodde bl.a. i Stallen og Brakka
 på Langestrand (navn som opphørt ved
 gifte i fam.)
Hoppovergal – Ingrid H., Langestrand, søster
 til H. Jensen, Hjemreisa (hoppa over
 gjerdet), mora handla knekk, Kolaveien
 Langestrand ved blikkenslager Dal
Hop Sing – kineser, urmaker Østland; også
 Smilets land
Hubron – Hans H., H. Kristiansen
Hus-Lars – garver Lars Amundsen, også kalt
 Hud-Lars, representerte Huseierforeningen
 i bystyret, N. Damsbakke 1
Huttetu – Anker H.
Hvittingen – Kristiansen
Høgebørn
Hølabekken – Kristian H., Ø. Halsen

Høna – Ola Høna, byoriginal Stavern, også
 Sigurd Høna, S. Mathiesen, forfatter
Høne-Mathiesen – Einar M., Tørken,
 Langestr.

I:

Innbo-Nilsen – Torstrand
Innstadbøn – Birger Hansen, brygga,
 sannsynlig av gårdsnavn?

J:

Jakken – Arne Nerli
Japan – Harald J., Harald Dama, Harald
 Nilsen på Torget, amatørrevyvespiller
Jappen –
Jatten –
Jeja – Sverre J., Sv. Hansen, fotballspiller
 Fram, bronselaget
Jentene – om fl. bl.a. Lydia og Charlotte
 Jensen, buksesyersker A. Micheletsvei,
 Nanset; Svennej. – Erika o.fl. Rosendalsgt.
 (far), Hagaj(sted). O.a.
Jernbrandsen – Gulbrandsen
Jespern – (fl) Mattias J., M. Jespersen,
 humorist Langestrand; Tore J., Johanna J.
 o.a.
Jokern – Gunnar J. fotballspiller Fram
Jokkærn –
Jolien – (fra *Jordet/Jordi*, gård i Brunlanes)
Julegrisen – politimann, Østby
Julius – Marta J. (patr.?), mora til W.
 Kvammen
Juringen – (fam) Håkon, Martin J.,
 H. Larsen, faren hadde hest, Brakka
 Langesgt.
Jøtul – feier, H. Andersen

K:

Kaka – Johan Kaka, far til Elsa Kaka som
 var gift med Magnus Raka
Kakejesus – (også Wienerbrødjesus?)
Kallin – original
på Kammeret – Harry på K. (politik.?)
Kanarin – Thorleif K., sønn av Daniel
 Borgersen, torpedert i 1944
 (Christophersen 1989:329)
Kanin – Victor K. (albino), Frits K., Fr. Olsen
Kari – Kal K., Karistranda Torstrand
Karola – Kjell K. (matr.?), Langestrand

- Kaspara* – Knut Kaspara (matr.), K. Olsen, ski- og skøyteøper, Torstrand (Larvik Fargehandel)
- Kassa* – Einar K., E. Karlsen, kasserer, også Hjördis i K. (sykekasse)
- Kato'n* – Steinar Holtan Karlsen, Ø. Fritzøegt. Langestrand
- Kattehans* – Ø. Halsen
- Keiseren* – Vilhelm K., V. Olsen, Lågasaga
- Kepten* – Rolf K., R. Jensen
- Kettan* – Tor Fjeldberg
- Kikki* – 1) Kjell Johansen 2) Øysten Olaussen
- Kineser(n)* – (fam) Hermann Kineser – H. Larsen, Torstrand, også Johannes K.?
- Kisse* –
- Kjella* – Thorleif K.
- Kjempa* – Anker K., A. Svendsen, bryter
- Kjempen* – Harald K.
- Kjosjen* –
- Kjønrøkken* – Ø. Halsen (Kj. = furuved, tyrifakkel, kanskje noe som brenner sterkt? Og så iflg. NRO svart fargestoff framstilt av brent tre, maling?)
- Kjøregutt* – Jonny K.
- Kjøttkaka* – (flere) Leif Abel (Abel Olsen), også lærer Andreassen, Sigurd K.
- Klangen* – Harry K., hos Lars Amundsen, mora vaska i Kopran
- Klatten* –
- Kleisemaija* – Gamleskolen, Langestrand. Gift med Lars
- Kleisern* – Kristian K.
- Klenga* – Karl J. K.
- Kleshengern* – fotballdommer
- Klokkefordærvern* – Krestian Kl.
- Klubba* – Odd K., O. Svendsen
- Klumpen* – (Gjær) Klumpen, Einar, bodde på gjærfabrikken, Langestrand. Amatørskuespiller
- Kløvernekten* – Polti Andersen, Langestrand
- Knakken* – Johan Abel (seinere Abel Olsen etter rettssak)
- Knerten* – Ragnar Kn., R. Hansen
- Kniven* – Magnus K., Rønningen
- Knoll* –
- Knubben* –
- Knurr* – Severin Knurr, hos A. Andersen, knurra når han gikk, Ø. Halsen
- Koa* – Hjalmar K, Torstrand (av koe = kvae, tyggegummi ?)
- Kok(k)lin* – Harry K., H. Hansen, avisbud, gikk i klasse med Thor Heyerdahl på folkeskolen («Hjelper far, herr Pastor») også Helge K. (også jødisk navn fra Tønsberg, se Christophersen 1989:349); navneforkl. Far (farfar?) limkoker på hvalfangst; annen teori: onkel var farverimester på trikotasjefabrikk, kokte lin ??
- Kolibom* – Kjell K., K. Olsen
- Kolja* –
- Kollabrennærn* – i Hansebakken, Torstrand. Pen datter
- Kongen* –
- Konvey* –
- Kommadal* – (fam) Etter gårdsnavn i Hedrum (Farrisbygda); Tor K., Elsa K., Hans K.
- Kopran* – Birger K., Isak i Kopran, Isak Mathiesen (humorist), også Ola K., Langestrand
- Korinten* –
- Korsi* – Ola Larsen
- Kortebindern* – Jakob K.
- Kosse* – Olaf K., Torstrand
- Kossi* – spilte piano, Villa Farris o.a.
- Koyseboys* – Walter K.?
- Krabba* – Gunnar Kr., G. Thorstensen, Rønningen
- Kragerø* – Henry Kragerø
- Kreka* – Krestian K. original Torstrand
- Kroken* – Arne Kroken, sønn av J. Pikkærn
- Krølla* – Leif K., prest
- Kråka* – Håkan Engstrøm
- Kua* – Kjell K. Fotballspiller Turn
- Kula* – Paul K.
- Kuppen* (Cupen) – Karl Johan Kristoffersen, fotballspiller Fram
- Kusk* – Anders K. hos Treschow, A. i verden, også Simon Kusk, Torstrand
- Kusken* – Henry Hansen m. fam.
- Kvammen* – Willy Hansen (fotball?)
- Kvarten* – Asbjørn Kv., Torstand; Reidar Kv.
- Kvisten* – Solveig på K. (Se Anders i V.)
- Kyllingdvergen* (Tjølling = Kylling) – Hans...
- Kytern* (Kyten) – Harry K., snakka fort og gæert: «Mer vann i steian og flere mann

i slangen», frivillig brannvern; bror av A. Sambon, Harald Dritærn og Olaf Manna; H. Kristiansen
Kærrien – Ivar K., I. Olsen, også I. Karvestumpen
Kåre – Hermann K., H. Andersen?, far til Jøtul

L:

Labben – Harald L.
Ladden – Åsmund L., Å. Jørgensen
Laddevin – Rønningen, «mør vegg»
Laden – Krestian Laden, Ole K. Hansen, sagarbeider, hadde ei sjokoladebrun slådde som gutt; navnet holdt seg i familien i minst 3 generasjoner
Lalla – (fl) Jan Kristensen
Lallen – Harald O. Jenssen, fotballspiller Turn
Lammet – T. Kristiansen, politimann
Lange-Jørgen – Torstrand dasskjører
Late-Kala –
Leban –
Ledig – Petter L., P. Engstrøm, arbeidsledig
Lengden – Leif L., L. Karlsen (lang og tynn)
Lensmann – Einar L., Torstrand. Også Rolf L.
Lerka – Jan Gjerken
Lettvinten – Hans L., H. Gundersen, også Gløtten
Likrøvern –
Lille Trille – elektriker Olsen
Lingen – Erling Hetland
Long Jack –
Lonken – Torstrand
Lokris – (-en, forvanskning av lakris?), Lars Lokris
Loppa – Anton L.
Lorden – Hans L. Lund, Rønningen, bror av Nils Lund
Lotta og Lisa –
Lotta Tier – pølsevogn
Lukken – Pea
Lukkeøye – Ø. Halsen
Lumpen – Gunnar L. Halvbror til A. Spyden, Larsebakken
Lunken – Lund på brygga
Luskærn – Jens L., J. Olsen; Lokalpolitiker AP, bystyreprerentant, sagbruksarbeider
Lutta – sønn til skomaker Hansen

Lutten – Walter Hauge
Luær – (avledet av *ljuje*, Vestfolddialekt kortform å *lu-ur* – *dde* – *dd*, se Paulsen 1981:201), Magna Luær, også Gauka
Lynet – (kontradikt.?)
Lætta – Leif Andreassen, bror til Finn
Løyten – Sverre L., ved Langstrand kirke
Lågatrekken - Johansen

M:

Mageduttin –
Majen – Arne M.
Makrillen – (fam) Erik Eriksen, far til Magnus Makrillen, Sverre M. Frelsesarmeen
Malær – Kal Malær; Johan M. (Halberg?)
Malærn – Jens M. Fotballmålmann på B-laget til Turn, også Olaf M., Olaf Gundersen, vaktmester Langstrand skole
Mangla – Petra Mangla, Torstrand, (Manglera?)
Manna – Olaf M., bror av bl.a. Harry Kytærn
Matta – Rolf M., R. Hansen, dykkær
Mattebindern – Svendsen, Lågasaga
Mebel – Per Mebel (matr.?)
Messingen – Olaf M., O. Olsen
Mile –
Milen –
Millimetra – kortvokst dame, bodde på Gamleskolen, Langstrand
Mina – Sverre M., Langstrand (matr.)
i Minde – Anders i M., Josefs Minde på Langstrand, Kusk hos Treschow. Også Anders Kusk og A. med hue (noe skakk)
Missa –
Mjælken – (av *melk*, *mjælk*), (fam) Sverre, Herman M, lærer på yrkeskole
Modumen – mann fra Modum
Mokle – en av Sachnovitzene, myrda i Auschwitz
Moklin – Ola M., Ole Nes
Molido – Rolf M., R. Christensen; Normangården, barnebarn av Solida, forvanskning
Morgenpruppen – Langstrand
Morten – Henry M. (Mortensen), Rønningen
Moses – (flere) Emil M., Hvitbrakka Langestr., også Johanna Moses, datter; Henry M., H. Larsen, Alfred A., Eidgt. 14, Langstrand

Mossekallen – A. Haugli, Spikern,
Langestrand, kom fra Moss
Mukka –
Munken – mora bakte munker, tanta satt i
kassa på Munken kino, B. Børresen,
Langesgt. 9, Langestrand (Nedre Børsen)
Finn *Munken* Andersen (USA), barnebarn
av kinobestyrer Oscar Andersen, bak
Famarapporten
Myggen – Henry M., Torstrand
Mehla –
Mølla –

N:

Nakor – (bibelsk?) Asbjørn N.
Nappe – Tor Nappe, T. Christensen, sønn
av Jens Føa, Brønngt. 3, Langestrand
Natta – Helge N., Nanset, bror til Paganini
Negern – Henry N. (negroid)
Nella – Sigurd N., «dødsback» på
Turn/Fram?
Nerover – Trygve N.
Nerva – Eigill N., E. Kristiansen, barnebarn
av Alfa, AS Radio, motorsykkel med
nyrebelte, Langestrand
Nikka –
Nikken – Arne Nic(ander) Nilsen,
brannkonstabel
Nils i båten – ved Lågaoset, se ovenfor
Niogforti-femti – (49–50), Ø. Halsen
Nissa – Nils N., under rennene
Nittedarn – Ole N., Torstr. også Rolf Liljedal
Nu – Ole Nu
Nurven – Sverre N., bror til Blåsen (Nurren?)
Nutta –
Nøiting? –

O:

Okken – Oscar Meyer Hansen
Olivia – Tor O., T. Børresen (matr.)
Oppseil – Olaves Oppseil (forvansket av eng.
offside i fotball), fotballspiller Turn
Osen – gikk med damesykkel
Otern – (fam), Otto O. og sønner, Andersen,
sandlopper
Over all forventning – Ewald O., kjosk utafor
Munken
Ovnstuten –

P:

Paganini –
Paven – Fritz P.
Pea – Finn P., Per Pea, Hansen, Langestr.
Pelle – Henry P., H. Jacobsen
Pellemann – Peder Larsen (fotball Turn)
Pemi – Per Michaelsen, lærer m.m.
Peppærn – Erik P., Sverre P., S. Hansen
Persa –
Pikkalo – (fam) Alf Hansen, bryggeformann,
Asbjørn P. fotballspiller Turn
Pikkærn – (fam) Johan og Martin (politi)
P. Hansen, steinpukking som nødsarbeid
i mellomkrigstid (far?)
Piolen – Walther Christiansen, fotballspiller,
far til Petter A. K. Farriseidet Kolonial
Pis (*Piesen*) – Ola Pis, Torstrand
Pissedulla –
Pissemaja – Torstrand
Pissikass –
Pissærn – Megan
Piten – John Johnsen, glassmester
Pitjunken – dss. Pjonken?
Pjansill – Krestian og Finn Pjansill,
Andreassen, Langestrand, fotball Turn,
møllearbeider
Pjokken –
Pjonken – Ivar Pj., Torstrand (Pitjonken?)
Planten – Arne P., A. Kristiansen, bror av
Erling Titten og Ingrid Hvares
Plastikkdokka –
Plauen – Wilhelm Pl., far til Leif Fauern,
gikk som en *plog*, hos Alfred A.
Plomma – Leif Pl., L. Hansen, Torstr.
Pluto – John Kalvik
Pojan – fisker, sandlopper
Poker-Ola – Ole Svensen
Pokkern – var (stein)pokker
Ponnin – Olaf P., O. Nilsen, bror til Arne
Snippen
Porten – Arne P., sto i porten
Post – Ola P., postmann, lang
Posteinkleri (!) – av pose til å ha klær i
Potti – bror til Jens Føa, sønn av Solida,
kjørte lastebil, Rolf P.
Prikken – Jan Mathiesen, Langestrand
Prippen –
Privatdetektiven – Langestrand
Propp – Trygve Pr., Torstrand

Pruppetimlora –
Punktum –
Pupp – Arne P., klumpfot
Purk – Margit Purk, bodde en tid i «Stallen»
 på Langestrand, uthusbygning til Brønngt. 3
Putte –
Pus –
Pøtten – Johan P., J. Jacobsen, Thor P.
 (gårdsnavn fra Brunlanes)
Påjan – Marcus P. (dss. Pojan?)
Påsan – Nils Påsan, N. Nilsen, vognmann,
 stall og vognskjul i Langesgt. 9, far til
 Totten

R:

Rabbern – Tor R., Torstrand. Kjørte kornbil
Ragla – Ragnar Larsen, Nanset Trykk
Raka – Magnus Raka, gullsmed, gift med
 Elsa Kaka
Rakken – Alf R., A. Larsen
Reven – Sigurd R., i brakka, Ernst R. (Hein)
 brygga
Revolver-Joe – også *Texas-Bill* og
Rundtomkring, samme person hos
 A. Andersen
Ruden – Rudolf, brygga
Rulle –
Rusle – Oddvar og Hans Russeltvedt
Røden – Anton R. Eidbakken, også
 Kristian R., Torstrand
Røssern – (fam) Gustav R.
Røthår – Tante R., se T.
Røvern –

S:

Sambon – Arne S., Arne Kristiansen, Eidgt.
 Langestr., bror av bl.a. H. Kytærn
i Sandhollet (Hollet) – Hanna i, mor til Franz
 i S. Hadde kuer, v. Langestrands kirke,
 H. Malmgren
Sarpen – far(?) til Kjell Molteberg
Satan – Ola Satan, Ole Kristensen, Smalgata,
 Torstrand (jfr. Faen i Moa, Lars F.o.a.),
 Repbanegt. (?), Torstrand originalt
 utseende (Nord 1993:74)
Savin –
Seilmakerane – (fam) Torstrand, Kristiansen
Sekstin – Sverre S., Torstrand
Seroppen – William S., Torstrand

Sikko – (fam) Sigurd Hansen, fotballsp. Turn,
 Odd S. bror
Sikla – Inger Sikla, Sodoma, Bøkkerfj.
Sikori – kaffisurogat, familie S. Bodde
 i Rosendalsgt. Sigurd S.
Silkeormen –
Simpa – Willy S.
Sindre – Jonny S.
Sjelebeina – renovatør
Sjømann – Oscar S., Torstrand
Skakken –
Skalken –
Skaurotta –
Skinnlodden – v. Albert Christoffersens
 kassefabrikk, Ryesgt., Torstrand også:
 Svingly
Skjegg – Tinka S.
Skjematen – Rikard S., R. Svendsen, omkom
 i brann på Larvik Sykehjem
Skjæra – Asbjørn, Hartvik Skj., H. Barth
 Nilsen, også Håkon Sk., Torstrand
Skomaker – (fam.?) Kal S., K. Kristiansen,
 Alfred Andersen; Torbjørn S., Langestrands
Skrallet – Willy S., sønn av Skrallet, bror til
 Svein Nilsen
Skrallet – Toralf S., Ø. Eidsstredet
Skrika – Oddvar Horst Kristiansen,
 fotballspiller Fram
Skrue-Isak – på skruebod Alfred Andersen
Skruen – Victor og Tor S., Kristiansen,
 fotballmålmenn Turn, far og sønn
 (opprinnelig Ingolf Pedersen, Odd)
Skædden, Skædda – (fam) Josef S., J. Hansen,
 Svein Hansen, Langestrands, Henry S.
 (Henry Møllargampen S.?) (*skæddete*
 = noe spesiell)
Skåtan – Ingvald S., far til Kjell Iversen,
 lang og tynn (gård i Hedrum)
Slengen – (fam) Hansen, Langesgt. 9,
 gikk slengete
Sliten – Tore Sl., T. Sletholt
Smed – Lisa Sm.
Smed'n – Håkon S., Larsebakken; også
 Birger S., Torstrand
Smeradden – Leif Bobbo Eriksen, Nanset
Smiling – (ai)
Smørbrød – Ragnar S., R. Lund
Sneipen –
Snekern – Jan Sn., Jan Nilsen

- Snella* –
- Snippen* – Arne S. A. Nilsen
- Snørra* – Toralf Snørøra, spilte hawaimusikk, (skredder, 3 brødre?)
- Snøvern* – Salmaker Jahren, snakka i nesa, Skolestredet
- Sokle-Hans* – H. Olsen, tømte skyller, Eidet
- Soldaten* –
- Solida* – (mors fornavn (!) Christensen (fam); Kristian S. osv., bestemora til Molido s.d.)
- Sommen* – Erling S., E. Knutsen, formann hos Alfred A. vindusverkstedet
- Sopærn* –
- (Spar)Knekten* – politi Andersen
- Spikern* –
- Spinnærn(erane)* – (fam) tobakksarbeidere.
- Spissmusa* – Steinar Sp.
- Spradepikken* –
- Spretten* – lærer Nils Løvsllett
- Sprøyte-Nils* –
- Spurven* – Kjell Sp., Kjell Hansen Osfoss
- Spyden* – Arthur Sp., A. Hansen, Langestrand
- Stabben* – Holger S., Ø. Damsbakke
- Stampedotten* – Ø. Halsen
- Stampærn* – frykta vaktmann hos Tr. Fritzøe, Wilhelm St., også Jan S., J. Malcolm Andersen (av stampemølle)
- Stappen* – Johnny og Odd St., Hansen, Fram?, også: Gustav St., Torstrand
- Staurommen* –
- Stegget* – bror til Fløndra, v. Baker Børresen, Jan Tore Adolfsen,
- Steika* – Ronald S., Langestrand
- Steikanders* –
- Steinbitten* –
- Steinhoggær* – Anders S.
- Stiksærn* – fra Stigsrød (gård i Brunlanes under Muskerød)
- Stjerna* –
- Stolpen* – Kristian St., K. Olausen, Torstrand
- Stor-Ola* – Østre Halsen
- Storsmuglærn* – Strandgt.
- Stortingsmann* – (fam) Torstrand
Stortingsmann Albert Christiansen, A.P.
- Streken* – Fredrik St., Rønningen, bror til Petter Baribrøst
- Stubben* – drosje Z1609, Larsen, Rønningen, faren Tor L. var kort
- Støpærn* – Oscar W. Nielsen, støperimester hos Alfr. Andersen
- Støypærn* – var trappestøyper, Torstr.
- Sunnheta* – bestefar til Erling Mathiesen, sunnhetsassistent
- Sur* – Sigurd S., S. Torsteinsen, smed hos Alfred A. i Frelsesarmeen
- Svarte-Kal* – Karl A. Karlsen brannkonstabel, lokalpolitiker AP / Johan Severin Karlsen, på brygga
- Svarten* – Einar S., E. Antonsen, fotball. Fram
- Svima* –
- Sving-Per* – Per Kallevig, bror til Pluto og Eva Geita, eg. Johansen
- Synåla* – Torstrand
- Søder'n* – Leif S., fiskeomsetter, bror til Astrid Holbein (Karlsen) i Stallen, Langestrand
- Sølværn* – Sverre S., S. Jakobsen, KUF-leder
- Sønmin* – Gunnar S.
- Søppla* – Asbjørn S., A. Hansen
- Søren Kråkholmen* – original omtalt i *Langs Lågen*
- Søten* – Sverre S., S. Ludviksen
- Såpeskåla* – barber
- Såpærn* – Kåre Dahl Hansen, Stav. Også Nils S., J. Mindesgt. Langestrand; Asbjørn S., Rønningen
- T:**
- Talia* – Torvald T., spilte på Turn
- Tante Røthår* – (fam.) Hilda R., Randi Jensen (datter)
- Tassen* – Øyvind Johannesen, fotball. Turn
- Tatern* –
- Terta* –
- Ti halvems* – dansk telling
- Tiden* –
- Tier* – Lotta Tier, pølsevogn
- Tilhengærn* –
- Tippeto* – Joanna på T.
- Tipåto* – av fotstilling
- Titt* – Kal T., hos Sletsjø, liten
- Titten* – Karl T., K. Johannesen, lokomotivpusser, far til Ragnar Titten, R. Johannesen, ordfører o.a. også Erling Titten
- Titul* – Thor T.
- Tjukka* – om flere

Tjågen – Anker T.
Tobben – Torbjørn Hansen, Tørken,
 Langstrand
Toern – Trygve Toern, ute under krigen
Toffen – Thorleif T., Ø. Fritzjøegt., bror til
 Arne Ludvigsen
Tolagern – Torstrand
Topplanterna – (Jenny) og sidelanterna,
 Hansebk., Torstrand
Torna – (fam?) Albert T., A. Kristiansen,
 frontkjemper, Skolegt. Langestrand, av
torden?
Torstrands radio – Andrea Austen
Torstrands velstand – toppen av Hansebakken
 i Dronningens gt. Paulsen, tobakksspinner
 hos Falck
Totten – Nils Otto Nilsen, sønn til Nils Påsan
To-øra – Walter Krohn-Johansen, bror av
 Fem-øra
Trappa – Harald Tr., utkaster på restaurant
 Ferdinand
Traværn – Jan Tr., J. Larsen
Tremann – Anker Tr., Torstr. Peder T.
Trippi – John Tr., J. Kristiansen
Tristen –
Trofast – Wilhelm Trofast
Tromma – Hans Tr., Torstrand
Trollet – Odd T., O. Pettersen, byhumorist
Troll i eske – Kolden hos Støtvig, eksped.
Trubin (Truby) – (fam) Victor Tr. Og Einar,
 Bjarne Tr., Josef Mindesgt.; Olsen; combi-
 undertøy Truby?
i Trullen – Rolf i Tr., Rolf Svendsen,
 Brønnstredet, Langestrand kalt
 Trullebårgangen, pop. Trullen
Trullen – Harald Tr., H. Olafsen
Trøkkfeilen – (typograf) svigerfar til Svarten
Trøttjak –
Trøya –
Tuban –
Tussi – Erling T., Torstrand
Tutan –
Tvillingene – Aksel og Augusta Arvesen
Tyskern – Harry T., Rønningen
Tyttebærn – Hans T., Torstrand
Tønna – Tor T. Jensen
Tøysærn – Ivar T., I. Iversen, gift med dattera
 til innehaver av kolonialbutikk i Nansetgt.

U:

Ula – John U., J. Hansen
Ulltrå'n – (av ulltråd istfr. bekketråd),
 skomaker (familie); Halldor, Leif og Isak
 U. Hansen, bodde i Hatten v. Trusten
 Langestrand
Uløkka – (fam)
Uroa – Arthur U.

V:

Vaktmann – Sivert V., Eidbakken,
 Langestrand
Valden – far til Asbjørn Andresen
Veivalsen – politi
i Verden – Anders i V., Torstrand v.
 Felleskjøpet, gift med Solveig på Kvisten
Vesla i tøffelen – ? Borgersen, Skolestredet,
 Langestrand
Vevern –
Villmann – fotball
Vorta –
Været – Einar V., Langestrand
i Værkengårn – Leif i V., L. Berg
 Kristiansen, sønn av Lorns K., Portnerstua
 Langestrand
Værsgo – Gjertrud V. (Nærum), Ø. Damsbk.
 1, butikk, Langestrand
Våten – Fredrik V. (blaut)

W:

Worker – sportsjournalist Harald Jensen,
 Nybrott (psevdonym)

Z:

Zebri – Ø. Halsen
Zetten – Ø. Halsen, fotballsp.
Zwingly – Torstrands kassefabrikk, gikk
 svingende

Ø:

Ølle – Sverre Ø., S. Olsen Vassvik
Ølmann – Kristian Ø., kjøpte øl; Ølkjører
 Halvorsen (barn av) Solveig Ø.
m. Øra – Torvald m. Ø.

Å:

Åsten –

Litteratur:

- Christophersen, E. 1989: Vestfold i krig. [Tønsberg].
- Langeland, A.St. 1963: Folket og byen. Larviks historie. 3. 13–176. Larvik.
- Nord, E. 1993: Fra smie til Norges-utbygger. Alfred Andersen Mek. Verksted og Støberi A.S. Larvik.
- NRO = T. Knudsen et al. (red.): Norsk riksmålsordbok. I.1–II.2. Oslo 1937–57. (Uendra opptrykk Oslo 1983.)
- Nyhus, P. 1999: Larvik A–Å. [Larvik].
- Ottosen, K. (red.) 2004: Nordmenn i fangenskap 1940–45. Alfabetisk register. 2. utg. Oslo.
- Paulsen, R. 1981: Ordbok over Nøttlandsmålet omkring 1900. [Tønsberg].
- Sørle, S. 2000–2002: Larvik i fentiåra. Langs Lågen, passim.

Innpassing av nye navnekulturer i det norske folkeregisteret

Av Ivar Utne

In official Norwegian records personal names are registered according to the Norwegian name categories (first-, middle- and surname) and alphabet. To a great extent this has been solved by introducing rules that makes it easy to convert names for immigrants, and to register names according to foreign traditions for children born in Norway, and also for surnames after marriage. In most cases this means use of first names as surnames.

These rules for including foreign name traditions were introduced by the new Norwegian Personal Name Act from 2003. The motivation is an extended acceptance of name traditions, both Norwegian and foreign, and by a more liberalised acceptance of names that differs from traditional Norwegian names.

Conversion from foreign alphabets and writing systems is not regulated, but will normally be done according to conversion systems in use in or outside Norway.

1. INNLEDNING

Emnet for denne artikkelen er hvordan personnavn for ikke-vestlige innvandrere og flyktninger blir ført inn i det norske folkeregisteret som offisielle navn. Det er lagt hovedvekt på navn fra kulturer vi har hatt mye innvandring fra siden 1970-åra. Hvordan innvandrene bruker navna sjøl i Norge, er ikke emne her.

Omtalen av prinsipper og løsninger i denne framstillinga bygger stort sett på mi deltaking under forberedelsen til den nye personnavnloven (NOU 2001: 1), kjennskap til navnesøknader og rådgivning for folkeregistera og fylkesmennene

under forrige og nåværende navnelov. Som det går fram flere steder, mangler det ofte entydige retningslinjer og praksis for konkrete avgjørelser. Grunnen er at sakene ofte skal løses med grunnlag i hovedreglene i loven, og at det ofte vil komme søknader med grunnlag i skikker som ikke er behandla tidligere eller omtalt i forarbeida til loven. Innpassinga av navn fra fjerne kulturer i Norge vil derfor gå gjennom endringer etter hvert som folk fra kulturer som er nye i Norge, kommer til landet. Tilpassing er naturlig for all lovgiving.

Innpassing av personnavn vil i denne artikkelen omfatte både stavemåter og klassifisering i de norske kategoriene for-, mellom- og etternavn. Innpassing av navn foregår både for offentlige, som er emnet her, og for private formål, deriblant bruk i media.

Sentrale begrep

Sentrale begrep i artikkelen er stavemåter, navnekategorier, fornavn, etternavn og mellomnavn. Her er en kort presentasjon av trekk ved disse som blir fokusert i denne artikkelen.

Stavemåter. Prinsippa for stavemåter omfatter mange tradisjoner for omskriving fra forskjellige alfabet, og dels er det vedtatte eller godt innarbeida standarder. I praksis blir flere system brukt i hvert land, og dels skjer omskriving uten faste system, f.eks. i stor grad bygd på uttale. Dessuten vil tolkene som hjelper politiet ved innvandring, med bakgrunn fra mange land og kulturer, ha ulik praksis. Når folk flytter fra ett land med samme type alfabet til et annet, har de i praksis med seg den første skrivemåten. Se ellers pkt. 2.3.

Navnekategorier. Klassifisering i navnekategorier blir normalt tilpassa navnelovgivning eller andre rutiner for personregistrering i hvert land. I Norge blir navna enten forsøkt klassifisert etter forståelse av navnetradisjoner, eller de blir ført etter mer mekaniske prinsipper, f.eks. slik at det siste eller flere av de siste blir etternavn, og ett eller flere av de første blir fornavn. Noe mer komplisert er det for navn fra kulturer der etternavn kommer først. Løsningsmåter endrer seg gjerne etter hvert som kjennskapet til den fremmede kulturen øker i hvert land.

Inndelinga i navnekategorier er kulturbestemt og varierer mye. Inndelinga i for-, mellom- og etternavn, slik vi kjenner den, er bestemt ut fra den norske personnavnloven. Dette er omtalt under pkt. 2.1. Navnekategorier er mer omtalt i Utne 2004.

Der er lokale forskjeller i navnekategorier innenfor de fleste kulturer, og dessuten er det en stadig navnepåvirkning mellom kulturer. Utvandrere tilpasser seg skikker der de oppholder seg, og de er ofte innoen mange land før de slår seg ned et sted. Naturlig nok har innvandrere ufullstendig kunnskap om navneskikker i kulturen de kommer fra.

Fornavn. I alle kulturer har folk egne personlige navn, her kalt fornavn, fordi

de i hovedsak samsvarer med det vi kjenner som fornavn i Norge. Til daglig brukes dessuten ofte mer uformelt kjælenavn og kallenavn, og i noen tilfeller formelle eller uformelle titler eller betegnelser som normalt ikke blir registrert som navn.

Etternavn. Etternavn kan være enten personlige som veksler fra person til person, eller arvelige, som er faste for en familie. De personlige er gjerne en av forfedrenes fornavn uten ending, f.eks. det arabiske *Muhammad* eller det tamilske *Jeyakumar*, eller fornavn som har fått et tillegg foran eller bak.

Faste etternavn har oftest opphav i noen form for tilnavn som har vært knytta til en bestemt person i tidligere slektsledd. Ei svært vanlig form er patronym, som har opphav fra farens eller en av forfedrenes fornavn. Andre former er stedsnavn, yrkesnavn, kallenavn og kjælenavn som har blitt knytta til en person og som senere generasjoner har ført videre. Det fins òg faste etternavn som er konstruert. I noen kulturer kommer etternavet foran fornavnet, særlig i Sørøst-Asia, jf. pkt. 2.1.2. Det fins dessuten kulturer som ikke bruker noen form for etternavn, men bare fornavn.

Mellomnavn eller underordna navn. Fornavn og faste etternavn skiller seg fra navn som har ei mindre viktig rolle. De blir i Norge kalt mellomnavn fordi de står mellom fornavn og etternavn her. Fra innvandrer kulturer gjelder det bl.a. fars fornavn uten ending for arabisk og tamilsk navneskikk, og med ending for bl.a. russisk, som *-itsj* i *Ivanovitsj* for sønner dersom faren heter *Ivan*, og *-evna* i *Ivannevna* for døtre. For vietnamesisk blir de kjønnsmarkerende partiklene regna som mellomnavn, bl.a. *Van* for menn og *Thi* for kvinner, jf. pkt. 2.1.3.

2. FRAMGANGSMÅTER FOR INKLUDERING AV FLERKULTURELLE NAVN I NORGE

Omtalen nedenfor av hvordan innvandrernavn blir inkludert i det norske folkeregisteret, omfatter kategorisering av navn, kjønnsbestemt ending i etternavn, og omskriving fra andre tegnsystem, som pkt. 2.1–2.3. Det er konkretisering av prinsippa i pkt. 2 med underpunkter.

Denne omtalen blir, som nevnt, avgrensa til innvandrere og flyktninger som har kommet til Norge fra 1970-åra. Det vil si ikke-vestlig innvandring som består av fjernkulturell innvandring fra den tredje verden og av innvandring fra Øst-Europa. Det er innvandringa som begynte med pakistanere, chilenerne, tyrkere og vietnamesere, og som har blitt fulgt opp med tamiler fra Sri Lanka, folk fra særlig det nordlige og sentrale Afrika, Midt-Østen (bl.a. Iran og Irak), Balkan, Russland og andre tidligere Sovjet-republikker.

Når en skal inkludere fremmede navneskikker i den norske navnekulturen, vil det naturlig nok være aktuelt å ta hensyn til vern av norske og andre kulturer og

til muligheter for å kombinere skikkene i det norske samfunnet. Dette er en kombinasjon av hensyn til å føre videre skikker fra andre kulturer og å finne system som kan behandles på en rimelig måte i norske register.

Den norske personnavnloven godtar ikke-norske navneskikker i stor grad. Likevel opprettholdes prinsippet om beskytta etternavn og skillet mellom for- og etternavn som har stått sentralt i norsk navnetradisjon.

Navn fra kulturer som ikke skiller mellom for- og etternavn, blir godtatt som del av det norske navnesystemet med noen begrensninger, jf. pkt. 2.1.1. Reglene blir knytta til navnas kulturbakgrunn og ikke til personers kulturbakgrunn, sjøl om det i praksis oftest vil gjelde personer med bakgrunn i bestemte kulturer. Dette innebærer at skillet mellom for- og etternavn med norsk navnetradisjon blir opprettholdt.

2.1. Kategorisering av navn i navnerekka

Kategorisering av navn som for-, mellom- og etternavn innebærer ofte ei organisering av innvandreres navn på en måte som er ukjent for dem. I noen kulturer blir flere av navna til en person oppfatta som mindre formelle enn hos oss. De er mer en beskrivelse av hvem som er f.eks. faren og av hvor de kommer fra, slik at det kan likne uformell navnebruk hos oss. Dessuten kan titler ha en status nær det vi regner som navn. Slikt gjør at navnebruken veksler mellom brukssituasjoner, og ikke bare som bruk eller ikke bruk av mellom- og etternavn hos oss.

For fjernkulturelle navn er prinsipper for kategorisering i Norge viktig fordi de ofte skiller seg fra norsk navnetradisjon på flere måter. Samme navneform blir brukt i flere funksjoner, rekkefølgen er annerledes, og det fins navneledd brukt på andre måter. Her vil det bli lagt vekt på navn fra fjerne kulturer der:

- 1) samme navn kan bli brukt både som for- og etternavn
- 2) plassering av etternavn (familienavn) i andre posisjoner enn sist i navnerekka
- 3) et eget navn uttrykker kjønn eller generasjon
- 4) navn kan ha løse prefiks eller suffiks (for- eller etterledd).

Disse fins som pkt. 2.1.1–2.1.4 nedenfor. Som følge av vansker med behandlinga av kategorisering, er det også aktuelt å endre rekkefølgen på registrerte navn eller legge til navn, pkt. 2.1.5.

Mer omtale av navneskikkene nedenfor fins i NOU 2001: 1:119–123, kap. 11.3.1. Dessuten er aktuelle navneskikker omtalt i Utne 2000a, Utne 2000b, Utne 2001, Utne 2002 og Vikør 2003. De sentrale forarbeida til personnavnloven er NOU 2001: 1 og Ot.prp. nr. 31 (2001–2002). Behandlinga foregår til daglig etter Rundskriv G-20/2002.

2.1.1. Samme navn kan bli brukt både som for- og etternavn

Felles for mange av de fjerne innvandrerklulturene i Norge er at samme navneformer blir brukt både som for- og etternavn. Navna blir også brukt på måter som tilsvarer våre mellomnavn. Årsaken til dette er at en manns fornavn ofte blir brukt som etternavn for barn, barnebarn eller koner. I noen kulturer har folk bare fornavn i navnerekka, og ikke navn med en bruk som tilsvarer våre etternavn. Nedenfor blir tre typer navnevalg tatt opp: fars eller fedres fornavn som mellom- og etternavn til barn, mannens fornavn som etternavn for kvinner, og kulturer med bare fornavn. I kulturer med skikker som dette er også andre navnetyper i bruk enkelte steder, bl.a. navn avleda av stedsnavn og faste etternavn.

Fars eller forfedres fornavn som del av navnerekka

Det er ganske utbredt blant de fjernkulturelle innvandrere at de har ei navnerekke med sitt eget fornavn pluss sin fars fornavn, og ofte farfars fornavn eller flere fornavn etter det igjen. Omfanget varierer fordi navnebruken ikke blir oppfatta så formelt med ulike kategorier som hos oss, men heller som et eget navn og som beskrivelser. I det norske folkeregisteret blir ei slik navnerække med minst tre navn oftest ført som fornavn, mellomnavn og etternavn, ev. som flere fornavn eller som dobbelt etternavn med bindestrek (§ 4 1. ledd nr. 4; § 9). Ei rekke med to navn blir ført som for- og etternavn, dvs. eget og fars.

Skikken med *eget og fars fornavn* er i bruk blant annet hos tamiler, i deler av Etiopia, i Eritrea, hos kurdere og andre i Irak, i deler av området med arabisk navneskikk i Midt-Østen, Afghanistan, Pakistan og Nord-Afrika. I tillegg kommer flere områder i Afrika og Asia, som vi har mindre innvandring fra.

Blant tamiler, som helst kommer til Norge fra Sri Lanka, er det vanlig med eget og fars fornavn, f.eks.:

Far: *Selvaraja Muruganathan*

Datter: *Sivadevi Selvaraja*

Sønn: *Yogeswaran Selvaraja*

I den tamilske kulturen er det vanlig med farens navn først i navnerekka. Som omtalt under pkt. 2.1.2 blir rekkefølgen snudd for tamiler i norske register, slik som i eksempla ovenfor. Dessuten blir i noen tilfeller bare forbokstaven i farens navn brukt. For øvrige kulturer som bruker farens navn i tillegg til eget fornavn, kommer fornavnet stort sett først.

I flere kulturer med slik skikk hender det at folk har flere enn ett fornavn. Det innebærer at de også har flere av bl.a. fars fornavn i posisjoner som tilsvarer etternavn. Slik er det bl.a. i Etiopia (Giorgis 1974:2). Tamilske for- og etternavn er også satt sammen av flere fornavn, men de er sammenskrevet, som ovenfor.

Bruk av *eget, fars og farfars fornavn* som del av navnerekka er helst vanlig etter arabisk navneskikk, sjøl om de også der dels bruker to navn, eller flere enn tre. Et eksempel på tre navn kan vise bruken på arabiske navn der rekkefølgen er eget fornavn, fars fornavn og farfars fornavn:

Far: *Mahmud Mustafa Hussayn*
 Datter: *Fatima Mahmud Mustafa*
 Sønn: *Muhammad Mahmud Mustafa*

Skikker med tre navn er også i bruk i Irak og i Somalia (navnesøknader i Norge; Reisæter 2001:50, om Somalia). I begge disse landa blir det brukt både arabiske og lokalspråklige navn.

Grunnen til at en kategoriserer navnerekker med tre fornavn på denne måten som for-, mellom- og etternavn i norske register, er dels for å passe dem inn i norske kategorier på en logisk måte, og dessuten å ha en enkel måte å få registrert navna på. Kategoriseringa blir noenlunde parallell til inndelinga for norsk navneskikk når en regner patronym (farsnavnet) som mellomnavn og eldre etternavn i familien som etternavn, tilsvarende f.eks. *sen*-navn i norsk tradisjon. Det enkle ligger i at en på denne måten kan plassere det første navnet som fornavn, det siste som etternavn, og resten som mellomnavn. Alternativt vil en lett kunne plassere de to siste som doble etternavn med bindestrek, dersom bærerne eller foreldra skulle ha ønske om det.

Mannens fornavn som etternavn for kona

I blant annet pakistanske, somaliske og tamilske områder blir mannens fornavn dels brukt som etternavn for kona (Rundskriv G-150/91:11). Nå er det i hovedsak bare blant tamiler i Norge at dette er en skikk som det er ønske om å føre videre. Her er et eksempel satt opp med eget fornavn først:

Mann: *Selvaraja Muruganathan*
 Kone: *Chandrakumary Selvaraja*

Ei kone kan få mannens fornavn som etternavn etter en regel i navneloven (§ 4 1. ledd nr. 5).

Kulturer med bare fornavn

I noen land har folk ikke etternavn, men ett eller flere fornavn, som nevnt i pkt. 1. Dette fins bl.a. i noen afrikanske kulturer, og i Mongolia (som fikk lov om faste etternavn i 1997, men i praksis gjennomført i 2004), Indonesia og Myanmar (Burma) (Utne 2000a:31; IFLA 1996; The Observer 2004).

I slike kulturer der det har vært vanlig med flere fornavn, har ett av fornavna blitt ført som etternavn i protokoller og andre papirer ved bl.a. registrering på skoler i hjemlandet og gjennom annen kontakt med vestlig kultur. På den måten har de fått fornavn som etternavn.

Til Norge kommer det innvandrere som har to eller flere fornavn, særlig kjent for hutuer og tutsier fra de sentralafrikanske landa Rwanda og Burundi (kilder: navnesøknader i Norge). Hvert familiemedlem har helt ulike navn (sst., Musere & Odhiambo 2000:22). Ved innvandring blir de gjerne registrert med det siste som etternavn.

Innvandrere fra kulturer med bare ett navn er uvanlig i Norge. Det kan f.eks. være aktuelt å ta navn på tidligere bosted, en av foreldras navn som etternavn. Eller de kan ta en tittel som fornavn. Et eksempel utenfor Norge er den tidligere generalsekretæren i FN *U Thant*, der *U* er hans tittel hjemmefra, som har blitt hans fornavn, og *Thant* hans opphavlige fornavn, som har blitt etternavn bl.a. i Vesten (IFLA 1996:155–158, som gjelder prinsipper for bibliotek).

2.1.2. Plassering av etternavn (familienavn) ulikt norske regler

Blant kulturer med andre navnerækkefølger er det to typer som er aktuelle for nyere innvandring: etternavnet først i navnerækka, og det overordna etternavnet før det underordna etternavnet.

Etternavn først i navnerækka

Etternavn blir stilt først i navnerækka bl.a. i store områder i Sørøst-Asia, f.eks. *Mao* i Kina, og *Kim* både i Sør- og Nord-Korea (Creamer 1995:909; IFLA 1996:130; Utne 2000a; Utne 2004:235–236, oppslaget «Etternavn først»). Blant innvandrere til Norge gjelder dette særlig tamiler fra Sri Lanka og vietnamesere, og muligens blant noen fra Etiopia (IFLA 1996:64, 218–219 og 259; Giorgis 1974:2).

Folk med slik skikk må normalt snu navna når de kommer til Vesten eller land med motsatt rekkefølge. En vietnameser som heter *Tran Van Duc* i Vietnam blir til *Duc Van Tran*. *Tran* er etternavnet.

Praksis i Norge er at navna blir ført etter hovedregelen om rekkefølge, dvs. fornavn først (Ot.prp. nr. 31 (2001–2002):37, pkt. 8.3.2). Justisdepartementet peker på at «[i] f.eks. egen korrespondanse og foreningsregistre mv. kan en fritt velge hvilken rekkefølge navnene skal plasseres i». *Long Litt Woon*, som var likestillingsdirektør i Norge i 2003–2005 og kommer fra Malaysia med kinesisk bakgrunn, bruker og blir omtalt med etternavnet *Long* fremst i navnerækka (Long 2003). I folkeregisteret er det ført som etternavn (Skatteliste for 2002).

Sporadiske kontroller i folkeregisteret og andre register i Norge viser at navn fra alle disse kulturene i mange tilfeller blir ført annerledes enn reglene foreskri-

ver, og ofte ulikt fra register til register. Blant annet kan en finne tamiler ført i folkeregisteret som *J Nathanakumar*, med *J* som fornavn. Etter tamilsk skikk blir etternavnet, som er farens fornavn, for mange skrevet som én atskilt bokstav først i navnerekka. *J* i slike eksempler er altså etternavn.

Overordna foran underordna etternavn

Skikken med overordna etternavn før det underordna er spansk, og den er i bruk i andre land der spansk navneskikk er innført. Det vil si at farens etternavn, som er det overordna, kommer før moras etternavn, som er det underordna. Begge disse kommer etter fornavna. I Norge gjelder dette særlig chilenske innvandrere. Et eksempel er *Pablo Alvarez Diaz*, der *Alvarez* er det overordna navnet, som bl.a. står først i etternavnsoppføringer etter spansk navneskikk, og dermed også chilensk. I Norge får folk med spansk navneskikk beholde navnet som det er, dvs. som dobbelt etternavn uten bindestrek. For øvrig kan de få satt inn bindestrek, eller få registrert det ene som mellomnavn. (§ 16, § 7, § 4 1. ledd nr. 1 kombinert med § 9.) Men barn og ektefeller får ikke fortsette med doble etternavn uten bindestrek når de setter sammen nye doble etternavn i Norge (§ 7). De får altså ikke føre videre den spanske navneskikken uten bindestrek i Norge for nye navnekombinasjoner (§ 16; NOU 2001: 1:124, pkt. 11.3.4). Fram til 2002-loven har ett av de spanske navna blitt til mellomnavn i det norske folkeregisteret fra det tidspunktet personene har blitt norske statsborgere (Rundskriv G-150/91:16–17).

2.1.3. Navn for kjønn eller generasjon

I flere sørøst-asiatiske kulturer blir det brukt et navneledd inne i navnerekka for å uttrykke en generasjon i slekta eller kjønn. I denne framstillinga blir slike navneledd kalt generasjonsnavn og kjønnspartikler (ev. kjønnsmarkerende partikler). Dette er kjent særlig fra Kina, Korea, Vietnam og blant sikher, som særlig bur i India. De tre første har etternavn først i navnerekka, men sikhene har etternavna sist, som ofte er kjønnspartikkelen. I disse kulturene blir mange navn brukt for begge kjønn, og navn for begge kjønn kan være like i transkripsjon til latinsk alfabet. Sikhene bruker normalt samme fornavn for begge kjønn.

Siden første og siste navn er for- og etternavn, eller motsatt, kan det aktuelle leddet klassifiseres som ett av fornavna, ett av etternavna eller som et mellomnavn. Det er i prinsippet uviktig, men det er praktisk å gjøre det likt for alle, bl.a. fordi det kan være knytta til bestemte unntaksregler i loven. Det har bl.a. gjort det enklere å lage regler som gjør det mulig for fjernkulturelle å få godkjent navn som er like våre etternavn, som fornavn, og like våre fornavn som etternavn, eller noen slike som mellomnavn. Betrakter vi disse partiklene som mellomnavn, slik Justisdepartementet gjør for de vietnamesiske og sikhiske partiklene i Norge, vil

alle varianter av slike ledd bli godtatt uavhengig av om de er i bruk som fornavn hvilket som helst kjønn, eller som beskytta eller frie etternavn. Betrakter vi alle som fornavn, vil de bli godkjent som det uansett om de tidligere er i bruk som fornavn bare for ett av kjønn, eller som mellom- eller etternavn.

Kjønnspartikler

Kjønnspartikler, som er kjønnsmarkerende navnetillegg, blir særlig brukt i sikhsk og vietnamesisk navneskikk.

Sikher er betegnelse for folk som praktiserer den religiøse retningen sikhisme. De er hovedsaklig bosatte i India, mest i delstaten Punjab. Folk som tilhører sikhsk religion, bruker en kjønnsartikkel etter fornavnet, som der kommer først i navnerrekka. For sikhene er dette en viktigere kjønnskillende funksjon enn for de andre kulturene, fordi de ellers i hovedsak tradisjonelt har brukt samme fornavn for begge kjønn. *Singh* blir brukt som partikkel for menn og *Kaur* for kvinner, f.eks. *Rajinder Singh* og *Rajinder Kaur*. (Singh 2000:13–14; Dimpy 1999:6.)

I India har sikhene ofte ikke noe etternavn. Folk bruker disse partiklene i en del situasjoner på en måte som tilsvarer etternavn, og eventuelt uformelt i tillegg andre beskrivende uttrykk eller titler. Ved utvandring føyer de ofte til et annet etternavn, slik at partikkelen blir et mellomnavn, ev. fornavn nr. to. Etternavn kan bl.a. ha opphav i kastenavn, eller i stedsnavn og ord for personlige egenskaper. (Singh 1995:xiii, xv og xxi.)

Partiklene *Singh* og *Kaur* har i noen grad gått ut av bruk, samtidig med at det blir tatt i bruk kjønnsbestemte fornavn, bl.a. med kvinnelige endinger (Dimpy 1999:6).

Et vietnamesisk eksempel på kjønnsartikkel er *Van* i det fulle navnet *Tran Van Nam*, der *Tran* er etternavn og *Nam* fornavn. *Thi* er den vanligste vietnamesiske partikkelen for kvinner. For menn er *Van* den vanligste, andre mannlige er: *Huu*, *Duc*, *Xuon*, *Ngoc*, *Quang*, *Cong* og *Dinh*. Det fins tradisjoner for variasjon også av disse, bl.a. etter nummer i søskenflokket eller egne familietradisjoner. Vietnameserne i Norge får normalt snudd navna, slik at navnet *Tran Van Nam* ovenfor blir til *Nam Van Tran*. Andre eksempler vil være *Nguyen Van Tuan* og *Tran Thi Hoa*, som blir til *Tuan Van Nguyen* og *Hoa Thi Tran*.

I Norge har kjønnsartikler blitt ført inn i folkeregisteret etter forskjellige prinsipper, som nok helst kommer av at det har skjedd over lang tid, at prinsippene ikke har vært klare i utgangspunktet, og at de kanskje heller ikke har vært kjent for alle. Innføring av innvandrere har i hovedsak skjedd ett sted, hos Sentralkontoret for folkeregistrering.

I Norge skal vietnamesiske og sikhiske ledd av disse typene etter hovedregelen bli ført som mellomnavn (Rundskriv G-150/91:14). I praksis har de i mange til-

feller blitt ført som fornavn nr. 2 i folkeregisteret. Det kan en bl.a. se av at *Thi* var på 81. plass blant fornavn nummer to for alle kvinner i Norge pr. 1.1.1998 (Kristiansen og Ouren 1998:111).

Blant ca. 3500 personer med sikhiske kjønnspartikler i Norge har litt over halvparten av hvert kjønn partikkelen som etternavn. Resten har partiklene omtrent likt fordelt mellom fornavn nummer to og mellomnavn. (Opplysninger fra SSB.)

Også i Myanmar (Burma) blir det brukt kjønnspartikler, som er foranstilte (IFLA 1996:156). Til Norge er det ikke innvandring derfra.

Generasjonsnavn

Generasjonsnavn blir gitt etter ei rekke med navn som i en tidligere generasjon er satt opp for hver av de følgende generasjonene. Slik vil f.eks. søsken, søskenbarn, tremenninger osv. har samme generasjonsnavn, som etter pinyin-transkripsjonen som er i bruk nå, blir sammenskrevet med fornavnet. Et eksempel er *Mao Zedong*, med brødrene *Mao Zetan* og *Mao Zemin*, der *Ze* er generasjonsnavn og bl.a. *dong* er fornavn (Creamer 1995:910–911). *Mao* er etternavn (familienavn).

For øvrig hender det at vietnamesere har flere for- eller etternavn, for kinesere har det de siste tiåra blitt vanligere å ta to fornavn istedenfor den tradisjonelle skikken med generasjonsnavn.

For kinesiske og koreanske navn blir generasjonsnavna ført foran eller etter fornavnet i kulturene de kommer fra. De får gjerne samme interne rekkefølge i Vesten, der begge blir oppfatta som del av et dobbelt fornavn, dels som ett navn på grunn av transkripsjonsmåten.

2.1.4. Navn med løse prefiks eller suffiks

Mange navn er satt sammen av en hoveddel og av et ledd som i seg sjøl normalt ikke er navn alene. Disse ledda kan stå foran eller etter hovedleddet som eget ord, og blir ofte kalt prefiks og suffiks i juridisk navnelitteratur (Rundskriv G-150/91:14). Disse ligner navneledda for generasjon og kjønn omtalt ovenfor, men har ei løsere rolle og blir oftest skrevet alene og dels flytta på i forhold til andre navn.

De løse prefiksa og suffiksa blir helst oppfatta som funksjonsord, dvs. artikler (determinativer i nyere grammatikker), preposisjoner, og substantiv som uttrykker et familieforhold (far, mor, sønn og datter) eller en tittel brukt som del av navn.

I fjernkulturelle navn er dette vanligst blant navn med arabisk bakgrunn. Det fins dessuten egne tradisjoner for iransk (persisk) og for noen afrikanske kulturer.

I arabiske navn blir løse affiks brukt som ord for familieforhold, bestemt artikkel og andre tilleggsord. Den bestemte artikkelen blir oftest skrevet som *al* eller

el (Rundskriv G-150/91:14). Mye brukte arabiske prefiks er ellers særlig *Abd*, *Abdel*, *Abdul*, *ibn*, *bin* og *ben*. De tre første er del av navn og har religiøs betydning, de tre siste betyr 'sønn av'. (Utne 2002:79–81, Vikør 2003.)

I Iran har ofte suffiksa *Zadeh* og *Pur*, som betyr hhv. 'født' og 'sønn', blitt lagt til fornavn eller yrkestitler. I dag er dette faste etternavn på samme måten som *sen*-navn i Norge. De blir dels sammenskrevet og dels skrevet som egne ord, f.eks. disse etternavna fra det norske folkeregisteret (1.1.2005, med antall bærere): *Alizadeh* (54), *Alipour* (19), *Hosseinzadeh* (6), *Hossein Zadeh* (4), *Hosseinpour* (5) og *Rana-Zadeh*. (Schimmel 1989/1997:10; Schimmel 1992: 46.)

I noen afrikanske kulturer fins foranstilte ord for å uttrykke tilknytning til foreldre. I Kenya blir som *wa* brukt for å uttrykke sønn- eller datter-forhold, som for mannen *Koigi wa Wamwere* (IFLA 1996:124–125). I samme land blir *arap* brukt for sønner, som for *Daniel arap Moi*.

I det norske folkeregisteret kan disse underordna ledda bli ført som egne ord, eller bli knytta til hoveddelen av navnet med bindestrek eller sammenskrevet med navnet. Navn fra vesteuropeiske språk får normalt prefikset ført som atskilt ord, og de blir alfabetisert etter hoveddelen. Det gjelder navn som *von Mehren*, men også chilenske navn, som er spanskpråklige, f.eks. *de Silva*. For fjernkulturelle navn ellers varierer registreringsmåtene, og prefikset er helst med i alfabetiseringa.

I Norge blir prefiks etter hovedregelen avvist i nye navn fordi det ikke er norsk navnetradisjon, men de blir ført videre i navn som bærerne har familietilknytning til (Skattedirektoratet 1998c:131, pkt. 8.2; Rundskriv G-20/2002:40–41, pkt. 3.5.9). I praksis gjelder det navn med europeisk bakgrunn. Skulle noen søke om et nytt arabisk etternavn, vil det muligens bli løst med sammenskriving eller med bindestrek mellom prefiks og hoveddel.

2.1.5. Rettinger: bytte kategori eller legge til navn

Ved innvandring blir mange navn registrert imot de norske reglene, f.eks. fornavn som etternavn og omvendt. Eller det kan mangle navn. Dette følger nokså naturlig av mulige kommunikasjonsproblemer hos alle parter. Navnesøknader viser i noen tilfeller klart uttrykte ønsker om å få offisielle navn så like den daglige bruken som mulig, slik disse typene endringer er uttrykk for. Noen vil også skifte navn av andre grunner, bl.a. skrivemåter, jf. pkt. 2.3.

Bytte kategorier

En grunn til plassering i gale kategorier kan være skjemaer som folk møter i forskjellige land. Noen av skjemaene krever fornavn først og etternavn sist, mens andre skal ha etternavn først og fornavn sist. Dessuten er det vanlig med «etter-

navnet» først etter tamilsk skikk. Kan hende har det også noe å si at arabisk blir skrevet fra høyre mot venstre.

Det er i noen tilfeller også betydelige kommunikasjonsproblemer i forbindelse med søknader om endring. En oversikt over navn fra familiemedlemmer, både i Norge og utlandet, er ofte nyttig for å finne navnekombinasjoner for søkerne.

Folk får endre på rekkefølger når de er ført feil etter norske regler. (§ 4 1. ledd nr. 9; Rundskriv G-20/2002:38, pkt. 3.5.8.) Ei kvinne kan f.eks. være registrert slik:

<i>Nadir</i>	<i>Hakim</i>	<i>Fatima</i>
(fornavn)	(2. fornavn)	(etternavn)

Det vil si at hun er registrert med fars fornavn *Nadir* som fornavn, farfars fornavn *Hakim* som andre fornavn og sitt eget fornavn *Fatima* som etternavn. Normalt skal rekkefølgen være eget fornavn, fars fornavn og farfars fornavn, helst fordelt på kategoriene fornavn, mellomnavn og etternavn (jf. 2.1.1):

<i>Fatima</i>	<i>Nadir</i>	<i>Hakim</i>
(eget navn)	(far)	(farfar)

Slike rettinger gjelder også for plassering av kjønnspartikler, generasjonsnavn og løse prefiks og suffiks. Det er bl.a. ganske vanlig at folk med vietnamesiske navn har kjønnspartikkelen som første fornavn i mange register. Stikkprøver for samme personer viser at slike føringer er mindre vanlig i folkeregisteret.

Legge til navn

Noen navn kan ha blitt utelatt. Grunnen kan være at innvandrerne ikke har vært påpasselige med å få navna registrert da de kom til landet. Grunnen til det er at folk i mange kulturer har mange mulige navn, og bruken av hvert av dem er knytta til bestemte situasjoner, jf. innledninga til pkt. 2.1. Dersom søkerne ikke kan dokumentere tilknytning til mellom- eller etternavn de vil ha inn på denne måten, blir navna avvist dersom de er beskytta etternavn i Norge. Dokumentasjon mangler naturlig nok ofte for flyktninger, som dette ofte gjelder. Navna blir godtatt dersom de er frie eller ingen andre har dem som etternavn.

2.2. Kjønnbestemt ending i etternavn

På mange språk blir navn bøydd i kasus og noen i kjønn. I praksis har kasusbøyning ikke betydning for registrering for kjønn. Det har derimot etternavn med egne former for hvert kjønn.

For kvinner kan etternavn være en variant av farens etternavn fra fødselen og senere av ektemannens etternavn, men menn skifter normalt ikke etternavn. Navnevariasjonen blir helst uttrykt med endinger. Blant innvandrere som har

kommet til Norge de siste åra, er skikken særlig aktuell for østeuropeere, men dette fins også for gresk (Utne 2004:250–252, «Kjønnsbestemte etternavn», NOU 2001: 1:40, pkt. 3.8.1.6).

I russisk er *-ov*, *-ev* og *-in* vanlige endinger for menn. Kvinner får ekstra *a*-endinger, f.eks. *Pavlov* og *Pavlova*, og *Nikitin* og *Nikitina*. På latvisk fins det flere uttrykksmåter fordi navn er fordelt på flere bøyingsmønstre, f.eks. de mannlige *Kalniņš* ('lite fjell') og *Ziemeļis* ('nordavind') og de tilhørende kvinnelige *Kaniņa* og *Ziemele* (muntlige latviske kilder, kontrollert med søk på navna på Internettet; jf. IFLA 1996:133). Innlånte navn har også latviske former, som *Andersons* og *Andersone*.

Noen språk har òg ulike endinger i navn for gifte og ugifte kvinner, som de litauiske *Petrauskiene* (gifte) og *Petrauskaite* (ugifte). Den mannlige forma er *Petrauskas*. Alle tre svarer til *Petersen* på norsk. Flere endinger for samme funksjoner er i bruk (Mathiassen 1996:56).

Felles for navn fra Øst-Europa er at kvinnelige etternavnsformer oftest blir borte ved utvandring. Grunnen til slik endring kan være at de gjerne vil tilpasse seg, eller at navneskikken ikke blir godtatt dit de kommer.

Den kvinnelige endinga *-a* har blitt godtatt i Norge fra 1997 for gifte kvinner, og fra 1999 ble kjønnsbestemte former for begge kjønn godtatt (Justisdepartementet 1997:2–3; Rundskriv G-81/99, pkt. 7; NOU 2001: 1 sst.). Med den nye navneloven fra 2003 blir alle kjønnsbestemte etternavnsformer godtatt for mellom- og etternavn (§ 6 2. ledd).

2.3. Omskriving av navn med ikke-norske skrifttegn

I forbindelse med omskriving av navn fra andre skriftsystem (alfabet) blir det skilt mellom transkripsjon, som omfatter noen grad av uttalegjengivelse, og translitterering, som innebærer omskriving tegn for tegn.

Innvandrere som kommer til Norge, får navna sine skrevet om etter mange ulike standarder, eller fordi de allerede har fått navnet omskrevet f.eks. til latinsk alfabet i et annet land. Det er tolker, saksbehandlere og personene sjøl som kan ha bidratt til skrivemåtene. Det samme gjelder omskriving fra andre lands latinske alfabet med diakritiske tegn som ikke er i bruk for norsk, f.eks. tyrkisk og flere østeuropeiske alfabet.

Noen ønsker å få endra stavemåten av navn etter at de er registrert i Norge. Grunnen kan være feilregistrering ved innvandring, at de ser at andre med samme navn får det stava på andre måter her i landet, eller at de er vant med en annen transkripsjon fra hjemlandet (Utne 2002:83–87 og 89). I praksis får de endra stavemåten til en omskrivingsmåte som er i bruk i Norge eller i andre land, sjøl om navnet de retter til, er beskytta i Norge (Rundskriv G-20/2002:16–17, pkt. 2.3.5).

2.3.1 Skrifttegn i folkeregisteret

I navnefeltet i det norske folkeregisteret kan en føre bokstavene i det norske alfabetet pluss *É, È, Ô, Ä, Ö* og *Û* (Skattedirektoratet 1998a:2–3, pkt. 1; Skattedirektoratet 1998c:131, pkt. 8.3; jf. òg Sivilombudsmannen 1997:203–206; jf. omtalen i «Referanser» nedenfor til Skattedirektoratet 1998b og Skattedirektoratet 1999). I det norske folkeregisteret blir det bare brukt store bokstaver. De nevnte tegna dekker skandinaviske tegn unntatt samiske. Dessuten dekker de tyske og franske med unntak av *Ç* (cedille). Eksempler i folkeregisteret er *MÄRTHA, GÖRAN, JÖNSSON, KÖHLER, MÜLLER* og *JÉRÔME*. Tegna blir også ført inn i navn fra andre språk, f.eks. de tyrkiske navna *ÜZÜMCÜ* og *ÖZBAL*.

Tegn i latinske alfabet som ikke fins i tegnsettet i folkeregisteret, blir innført som forklaringer i et merknadsfelt (Skattedirektoratet 1994, § 30 2. ledd; jf. omtalen i «Referanser» nedenfor til Skattedirektoratet 1998b og Skattedirektoratet 1999). Det er f.eks. slik for de tyrkiske etternavna *ÜÇLER* og *ÖÇAL*. De står i folkeregisteret enten med bare vanlige norske tegn eller som *ÛCLER* og *ÖCAL*. Resten kan bli omtalt i et merknadsfelt. (På tyrkisk blir *ç* uttalt som ustemt alveolar affrikat, [tʃ], dvs. med lukke og trang åpning mellom tunga og den harde ganen, ulikt fransk der uttalen er [s]. *Û* og *ö* blir uttalt som [y] og [ø], men begge med litt mindre lepperunding enn på norsk. (Brendemoen 1990:160, 164.) I 1997, ett år før innføringa av de ekstra tegna nevnt ovenfor, var det ca. 21 000 personregistreringer med merknader om slike tegn (Sivilombudsmannen 1997:206).

Bare tegn i navnefeltet kommer ut i automatiske utskrifter. Øvrige tegn kan føres på attester, dels med tekstbehandlingsutstyr og dels for hand.

Grunnene til at flere tegn ikke er med i navnefeltet, er at dataene skal kunne bli overført til forskjellige datasystem og bli gjengitt med samme tegn, og at tegn fra fremmede språk er ukjente og kan bli brukt galt (Sivilombudsmannen 1997: 204, 205).

Ved registrering av fødte og ved navneendring i Norge blir bare bokstaver i det norske alfabetet og aksenter over vokaler godttatt (Rundskriv G-20/2002:16, pkt. 2.3.4).

2.3.2 Transkripsjon og translitterering

Innholdet i termene transkripsjon og translitterering veksler.

Transkripsjon er særlig aktuelt når alfabetet eller andre skriftsystem har tegn det ikke er lett å skrive om fra. Det gjelder bl.a. omskriving til norsk fra andre skriftsystem enn latinske og kyrilliske alfabet, f.eks. arabisk, kinesisk og andre asiatiske og afrikanske språk.

Mellom språk som bruker varianter av det latinske og det kyrilliske alfabetet

kan vi langt på vei *translitterere*. En tar gjerne bort nyanser, helst diakritiske tegn, slik at omskrivinga normalt bare kan skje fra tegn med diakritisk tegn og ikke motsatt vei.

For vitenskapelige bibliotek og dels vitenskapelige artikler, blir det dessuten brukt standarder for translitterering med et mer finmaska tegnsett. Slike tilfeller er standarder fra International Organization for Standardization (ISO) og fra Library of Congress i USA, og standarder knytta til bestemte fagmiljøer.

For personregistrering kan det bli veksla mellom flere system for både transkripsjon og translitterering mellom samme språk og skriftsystem, slik det er omtalt for russisk og arabisk nedenfor. I hovedsak blir navn i andre skriftsystem enn det latinske alfabetet skrevet om til bokstavene i det engelske, franske eller spanske alfabetet.

2.3.3. Omskriving fra russisk

Fra russisk blir det både transkribert og translitterert til norsk og andre språk. Dagens system er helst translitterering, mens transkripsjon var vanligere tidligere.

Russisk *ø* blir nå helst translitterert til norsk *v*. Slik er det med *Smirnov* med *v* til slutt, på grunnlag av det russiske *Смирнов*. Tidligere har dette tegnet blitt transkribert etter uttalen i Norge og flere andre land. Uttalen veksler mellom [v] og [f] etter plassering i ord. Derfor har vi også fått navneforma *Smirnoff* etter f-uttalen av tegnet *ø* i slutten av ord.

Russisk *e* blir skrevet om etter den russiske uttalen i dag i flere språk. I norsk blir tegnet derfor transkribert til *Je* når det står først i ord eller etter konsonant, og til *e* ellers. Den nordiske og tyske forma for russisk *Елена* er *Jelena*, og engelsk oftest *Yelena*. ISO-standarden bruker ei konsekvent translitterering til *e* i alle posisjoner, slik at det er *Elena*, som også oftest er den franske forma.

Norsk språkråd og de nordiske språknemndene utvikla et omskrivingssystem fra russisk første gang i 1970. Det blir ikke brukt som eneste system i folkeregistret.

I vitenskapelig sammenheng i Norge, bl.a. også i universitets- og høyskolebibliotek, bruker en helst ISO-standard (ISO 1995), med ett unntak: Mens russisk *x* blir transkribert som *h* etter ISO-standard, bruker de nevnte norske bibliotekta *ch* (ev. *kh*). En kjent sovjetisk leder het *Khrusjtsjov* etter Norsk språkråds regler, *Chruščëv* i norske vitenskapelige tekster og *Xpyuĉëv* på russisk. ISO-standarden anbefaler *Hruščëv*. En oversikt over omskriving fra kyrillisk i flere land fins i Hansson 2004:79–82; og i referansene til tabell 1.

Tabell 1 viser flere eksempler på hvordan russisk blir omskrevet for bokstavene *ю*, *я* og *ч*. Med unntak for ISO-standard, er det utbredte prinsipper og

ikke offisielle normer som blir vist, da det stort sett ikke fins. Former i parentes er i bruk, men i mindre omfang.

russisk	Ю ю	Я я	Ч ч	Юлия	Иванович
ISO 1995	û (ju)	ja	č	Julija	Ivanovič
norsk	ju	ja	tsj	Julija	Ivanovitsj
dansk, svensk	ju	ja	tj	Julija	Ivanovitj
engelsk	yu (iu)	ia (ya)	ch	Yulia	Ivanovich
eng., ALA-LC	iu	ia	ch	Iulia	Ivanovich
fransk	iou (you)	ia (ya)	tch	Ioulia	Ivanovitch
tysk, Duden	ju	ja	tsch	Julija	Iwanowitsch
ICAO, pass	IU	IA	CH	IULIA	IVANOVICH

Tabell 1: Transkripsjon og translitterering fra russisk.

(Kilder: Norsk språknemnd 1970:7–26; Norsk språkråd 2005; Roberge 2005; Winschel & Prilop 2005; ICAO 2003; kontrolløk i google.com, quid.fr, lefigaro.fr.) «Norsk» vil si Norsk språknemnds, senere Norsk språkråds, prinsipper. ALA-LC = American Library Association & Library of Congress (Barry 1997). I pass brukes bare store bokstaver, slik det er vist for ICAO-standarden i tabellen.

2.3.4. Omskriving fra arabisk

Transkripsjon fra arabisk skrift til norsk følger ikke noen bestemt standard i Norge. Norsk språkråd har vedtatt norske skrivemåter for noen historiske navn.

I transkripsjon fra arabisk vil uttalen i arabisk og skrivemåten for de samme lydene i målspåket virke inn. Dessuten vil valg av transkripsjonsmåte skifte fra navn til navn, bl.a. som følge av hvilke land innvandrere med navna har kommet fra eller gjennom. Dette er forklaringa på at den bestemte artikkelen i arabisk blir skrevet *al*, *el*, *ul*, *as*, *at*, *ur* og annet. Årsaken til konsonantvekslinga her er assimilering i uttale, dvs. at konsonantlyden i artikkelen blir lik konsonanten i ordet etter, f.eks. *at-Tikriti* og *Salah ud-Din*. Det gjelder bl.a. for alveolarer (som *t*, *d*, *s*, *z* (stemt *s*), *n*, *l* og *r*). Arabisk blir skrevet fra høyre mot venstre, som vist nedenfor. Alfabetet har 28 konsonanter, to diftonger og tre lange og tre korte vokaler (*a*, *i*, *u*). Korte vokaler blir skrevet over eller under en annen bokstav eller utelatt i skrift. Mer om transkripsjon fra arabisk fins i Utne 2002:83–87.

Arabiske navn blir også skrevet med andre alfabet enn det arabiske i land der arabisk navneskikk er i bruk. I mange av disse landa har en gått over til latinsk alfabet, som i Tyrkia, på deler av Balkan og i deler av Afrika, bl.a. Somalia. De blir dessuten skrevet med kyrillisk skrift i tidligere sørlige Sovjet-republikker. I hvert av disse landa fins flere skrivemåter i bruk. Vi får også navneformer fra disse områda.

Mannsnavnet *Jamil* er et eksempel. Det begynner med den arabiske konsonanten ج , som har stemt *dsch*-uttale, [dʒ], noen steder og en uttale nær *g* i bl.a. Egypt. På vestlige språk med latinsk alfabet blir bokstaven gjengitt som *J*, *Dj*, *Ĝ* og *G*. Navn blir gjengitt som *Jamil* (bl.a. i norske bibliotek), *Djamil*, og *Ĝamil* (ISO) som i praksis blir skrevet *Gamil*. Den arabiske skrivemåten for hele navnet er جميل , med bokstavene *LIMJ* som skal leses fra høyre mot venstre. Her kunne en kort *A* blitt markert som en oppoveraksent over *J*-en, slik at navnet blir *LIMAJ*, dvs. *JAMIL*.

I tidligere Sovjet-republikker blir dette navnet bl.a. skrevet *Шамилъ*. Det blir omskrevet videre til latinske alfabet som bl.a. *Sjamil*, *Shamil* og *Šamil*. Grunnen er at den kyrilliske *Ш* bl.a. blir skrevet om til *Sj* (Norsk språkråd), *Sh* (engelsk) eller *Š* (ISO). *Shamil* og *Sjamil* har blitt brukt i norske nyhetsmedier 2000–2005. Den arabiske bokstaven er stemt, [dʒ], mens den kyrilliske (russiske) er ustemt, [ʃ]. På tyrkisk, som bruker latinsk alfabet, er forma *Şamil*, og *ş* blir uttalt som ustemt frikativ, [ʃ].

2.3.5. Omskriving fra kinesisk, og vietnamesiske former av kinesiske navn

Kinesiske navn skrevet med ideogram har blitt skrevet om til latinske alfabet etter mange prinsipper. Dessuten har mange vietnamesiske navn opphav i kinesisk, men slektskapet er vanskelig å se.

Fra kinesiske ideogram

Kinesiske navn blir omskrevet til latinske bokstaver etter uttale. Transkripsjonsmåtene har fram til 1979 vært lite standardiserte. De avspeiler måten lydene blir gjengitt med skrift i ulike språk i Vesten, og dessuten har de vært gjengitt fra forskjellige kinesiske dialekter. Fra 1979 har Folkerepublikken Kina etablert standardiserte skrivemåter etter pinyin-systemet, bygd på mandarin-dialekt (Louie 1998:76; Library of Congress 2000, 2004). Endringene får ikke følger for dem som allerede har fått etablert ikke-kinesiske skrivemåter i navn.

Zhang, det tredje mest vanlige familienavnet i Kina og blir vist i tabell 2, begynner med en ustemt urunda uaspirert retrofleks affrikat, [tʂ], som enklere sagt vil si en ustemt friksjonslyd med tunga bøyd opp og bakover, og som starter med et stopp i luftstrømmen. Den likner norsk *tsch*-uttale. (Louie 1998:76; Yin & Felley 1990:49–50). *Zhang* blir omskrevet på mange måter, bl.a. disse som fins i det norske folkeregisteret pr. 1.1.2005 (antall bærere i parentes):

Zhang (205), etter dagens pinyin-transkripsjon (Louie 1998: 5, 76).

Chang (27), etter Wade-Giles-transkripsjon, som er en eldre og mye brukt transkripsjonsmåte bygd på mandarin-kinesisk, utvikla tidlig på 1900-

tallet og særlig brukt i engelsk. *Chang* er dessuten transkripsjonsmåte for flere andre kinesiske etternavn (s.v.:75–76).

Cheung (76), etter en transkripsjonsmåte utvikla av engelske misjonærer på 1800-tallet (s.v.:77).

I Vesten blir generasjonsnavn pluss fornavn (pkt. 2.1.3) eller doble fornavn gjen-gitt enten som to navn med eller uten bindestrek, eller det kan være som et sammenskrevet navn, som er pinyin-transkripsjonen (Yin & Felley 1990:154–157). Mange transkripsjonsmåter er i bruk, som for *Maos* generasjons- og fornavn *Zedong*, *Ze Dong*, og den sjeldnere *Ze-dong*, eller eldre former som *Tse-tung* (kilde: internett-søk).

Navn med annet enn kinesisk opphav blir omskrevet til kinesiske ideogram dels etter uttale og dels etter betydning. Den offisielle pinyin-transkripsjonen av ikke-kinesiske navn er som skrivemåten med latinsk alfabet utenfor Kina. Det vil helst si med engelsk tegnsett, og gjelder også for navn fra andre skriftsystem enn med latinsk alfabet. (Yin & Felley 1990:166–172.)

kinesiske ideogrammer	張	阮	陳
pinyin	Zhang	Ruan	Chen
Wade-Giles	Chang	Juan	Ch'en
vietnamesisk	Truờng	Nguyễn	Trần

Tabell 2: Kinesiske navn: kinesiske ideogram, pinyin og Wade-Giles-transkripsjoner og vietnamesisk

(Kilder: Louie 1998:24, 35 og 80; Yin & Felley 1990:49–51; Library of Congress 2004).

Vietnamesiske former av kinesiske navn

Mange vietnamesiske etternavn har opphav i kinesisk, bl.a. pga. utvandring fra Kina for flere hundre år siden. To av de mest kjente er *Nguyễn* og *Trần*, vist i tabell 2. Vietnamesisk, som dels bygger på kinesisk og kinesiske tegn, har blitt skrevet med latinsk alfabet etter transkripsjoner gjort av bl.a. portugisiske og franske misjonærer på 1600-tallet og senere (Thompson 1991:52–57, Husby 1991:22–27).

Nguyen (5371) er det samme etternavnet som fra kinesisk blir gjengitt som (Louie 1998:24, 80):

Ruan (12)

Yuan (24)

Yuen (38)

Første lyden for navnet i noen kinesiske dialekter er en stemt frikativ retrofleks, [ʐ]. Den blir uttalt med tunga bøyd opp og bakover og uttalt stemt, og skiller seg fra den omtalte lyden i *Zhang* ovenfor med at lyden i bl.a. *Ruan* er stemt og mangler stopplyd. Den kinesiske lyden blir skrevet som *R* i pinyin-transkripsjon, men ble skrevet *J* i Wade-Giles-transkripsjon, og ev. som *Y* i tidligere transkripsjoner, slik eksempla ovenfor viser (Louie 1998:76, Library of Congress 2004: 11–12). Skrivemåten med *Ng* først i det vietnamesiske navnet har en nasal velar uttale, [ŋ]. Det tilsvarer *ng*-uttale bl.a. i østnorsk. Dette er et fonem som har blitt lagt til eller falt fra i talemål bl.a. i det sørlige Kina etter kompliserte regler (Matthews & Yip 1994: 16, 29, 30 note 4).

Tran (2306), *Trân* med vietnamesisk skrivemåte, er samme navn som fra kinesisk blir gjengitt som (Louie 1998:74, 79–80; Yin & Felley 1990:49–50; Library of Congress 2004:9):

Chen (290; *Chen* med pinyin-transkripsjon, og *Ch'en* med Wade-Giles-transkripsjon)

Chan (161; fra standard kantonesisk)

Ding (21; fra Fuzhou-dialekt)

Kinesisk uttale av den første konsonanten er ustemt aspirert retrofleks affrikat ([tʂʰ], Yin & Felley 1990:50, Louie 1998:76). *Tr* i det vietnamesiske *Tran* er opphavlig en fransk og portugisisk transkripsjon (Louie 1998:80; Thompson 1991:52–55, 57–58). På vietnamesisk blir tobokstavskombinasjonen *tr* brukt for en ustemt frikativ, [c], *kj*-lyd, som i tydelig tale òg kan være affrikat (dvs. stopplyd først), [tʂ] (Thompson 1991:8), som kan tilsvare *sch*- og *tsch*-uttale på norsk. I eldre vietnamesisk hadde *tr* retrofleks uttale (tunga opp og bakover) (Thompson 1991:57–58), og var lik den kinesiske uttalen som beskrevet ovenfor, men med svakere aspirasjon (pust). I sørvietnamesisk kan uttalen i dag likne en østnorsk retrofleks som for *rt* i *ert*, [ʈ] (Husby 1991:35, 50, 55).

Det kinesiske *Zhang*, som er omtalt ovenfor, blir skrevet som *Truòng* (313 *Truong*) på vietnamesisk, med ganske lik uttale, med [tʂ] som første lyd.

Vietnamesiske navn er altså i mange tilfeller resultat av flere uttaler og transkripsjonsmåter.

3. OPPSUMMERING

Innføring av innvandrenavn i det norske folkeregisteret er i stor grad tilpassa skikker i innvandrerulturene. Det gjelder bl.a. bruk av fornavn som etternavn og kjønnsbestemte etternavnsformer. Navna må passes inn i norske kategorier, sjøl om det i noen tilfeller er i strid med skikker der bærerne kommer fra. Her er det

altså avgjørende hva som er praktisk gjennomførlig på en rimelig måte i norske register.

Likestillingsregler er innført etter norske og internasjonale prinsipper, også for etternavn fra kulturer der dette ikke blir praktisert. Samme fornavn for begge kjønn følger tradisjoner i kulturer der navna er i bruk.

Navn tatt med til landet skal skrives med latinsk alfabet for alle, og navn tatt i bruk i Norge må være innenfor den norske varianten av det latinske alfabetet. Omskriving fra andre alfabet er ikke styrt av andre regler enn at utbredte omskrivingsmåter blir godtatt. Valg av omskriving og skriftsystem er på den måten bestemt av hva som er praktisk for norsk forvaltning.

Litteratur

- Barry, R. K. 1997: ALC-LC Romanization Tables – Transliteration Schemes for Non-Roman Scripts. (Approved by the Library of Congress and the American Library Association.) Washington: Library of Congress.
- Brendemoen, B. 1990: Tyrkisk-norsk kontrastiv grammatikk. Anne Hvenekilde (red.): Med to språk. Fem kontrastive språkstudier for lærere, 155–191. Oslo: Cappelen.
- Creamer, T. B. I. 1995: Chinese Place and Personal Names. I: Ernst Eichler m.fl. (red.): Namenforschung : ein internationales Handbuch zur Onomastik (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft ; Bd. 11.1), 906–912). Berlin: de Gruyter.
- Dimpy, Mandeep Kaur. 1999: Sikh Baby Names. New Delhi: Star Publications. ISBN 81-86264-04-3.
- Giorgis, K. W. 1974: Entry Word in Ethiopian Names. International cataloguing – Quarterly bulletin of the IFLA 3 (1) 2–3. London.
- Hansson, Roger m.fl. 2004: Språk och skrift i Europa. Liten bok om Europas stater och språk. Sth.: SNS Förlag. ISBN 91-7150-936-4.
- Husby, O. 1991: Vietnamesisk grammatikk. En innføring i vietnamesisk grammatikk sett med norske øyne. [Oslo]: Friundervisningens Forlag.
- ICAO 2003 = International Civil Aviation Organization. Doc 9303. Machine Readable Travel Documents. Part 1. Machine Readable Passports. 5. ed. 2003. Montreal: International Civil Aviation Organization.
- IFLA 1996 = International Federation of Library Associations and Institutions. 1996. Names of Persons – National Usages for Entry in Catalogues. (CUBCIM Publications – New Series Vol 16) [4th. rev. and enl. ed.] München m.fl.: K. G. Saur.
- ISO 1995 = ISO 9:1995. The International Organization for Standardization: Information and documentation — Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters — Slavic and non-Slavic languages. Geneve, Sveits.
- Justisdepartementet 1997: Navneloven – Generell orientering – Nye retningslinjer. Til fylkesmenne- ne, 23-10-97. Oslo.
- Kristiansen, J. E. og J. Ouren 1998: Fornavn i Norge. Navnemoter og motenavn. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Long, Litt Woon 2003: Likestilling på autopilot. («Tiltredelsestale til likestillingsdirektør Long Litt Woon, 1. desember 2003.») Oslo: Likestillingscenteret. Nettdress: <http://www.likestilling.no/artikkel.html?id=552> [Henta 19.03.2005]
- Louie, E. W. 1998: Chinese American Names. Tradition and Transition. Jefferson, North Carolina: McFarland & Company.

- Mathiassen, T. 1996: A short grammar of Lithuanian. Columbus, Ohio: Slavica Publishers, Inc.
- Mathews, S. & V. Yip 1994: Cantonese: a comprehensive grammar. London: Routledge.
- Mikrokort 1984 = Navnestatistikk på grunnlag av folkeregisterdata pr. oktober 1982. Bergen: Prosjekt for databehandling (PDS), Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Musere, J. & C. Odhiambo 2000: African ethnics and personal names. [2nd ed] Los Angeles: Ariko Publications.
- Norsk språknemnd 1970: Russiske navn – Samnordiske stavereregler – Navneliste, Århus. Skrifter 5. [Norsk, svensk og dansk parallellutgave, dansk tekst.] Cappelen [i kommisjon for Norge].
- Reisæter, G. 2001: Mitra, Jonas, Bjørk og Mohammed. Namn i tospråklige familier i Tromsø. Upprenta hovudoppgåve i nordisk. Universitetet i Tromsø.
- Rundskriv G-150/91. 10 desember 1991. Lov 29. mai 1964 nr. 1 om personnamn. Det kongelige Justis- og politidepartementet, Oslo.
- Rundskriv G-81/99. 17.11.1999. Navneloven – nye retningslinjer. Det kongelige Justis- og politidepartementet, Oslo. Nettadresse: <http://odin.dep.no/jd/norsk/regelverk/rundskriv/012001-990034/>
- Rundskriv G-20/2002, 15. november 2002. Lov om personnavn 7. juni 2002 nr. 19. Det kongelige justis- og politidepartement, Oslo 2002. Nettadresse <http://odin.dep.no/jd/norsk/regelverk/rundskriv/012101-250014/>
- Schimmel, A. 1989/1997: Islamic Names. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Schimmel, A. 1992: Herr «Demirci» heißt einfach «Schmidt». Türkische Namen und ihre Bedeutung. Köln: Önel-Verlag.
- Singh, G. 1995: An Anthology of Spiritual and Historical Sikh Names (Studies in Asian Thought and Religion, Vol 19). Leviston (N.Y., USA): Edwin Mellen Press.
- Singh, P. 2000: Sikh Baby Names. Chandni Chowk, Delhi: National Book Shop.
- Sivilombudsmannen 1997 = Stortinget: Dokument nr. 4. (1997-98) Melding for året 1997 fra Stortingets ombudsmann for forvaltningen. Oslo 1998. [Skrivemåte på personnavn i Det sentrale folkeregisteret. Sak 96-1960.]
- Skattedirektoratet 1994: FOR 1994-03-04 nr 161: Forskrift om folkeregistrering. Oslo.
- Skattedirektoratet 1998a: Diverse endringer i Det sentrale folkeregister (DSF). Rundskriv nr. 7, 1998. 26.10.1998. Oslo.
- Skattedirektoratet 1998b: Personer med merknad om diakritiske tegn (spesialtegn). [Brev «Til folke-registrene» med vedlegg for hvert lokale folkeregisterområde: «Oversikt over personer med merknader om spesialtegn i navn». Blant eksempla er svenske, tyske og tyrkiske navn der tegna er omtalt bl.a. som «tøddel» og «akutt-tegn».]
- Skattedirektoratet 1998c: Håndbok i folkeregistrering. En veiledning for folkeregistrering, versjon 1.2, november 1998. Oslo.
- Skattedirektoratet 1999: Personer med merknad om diakritiske tegn (spesialtegn). [Brev «Til folke-registrene» med vedlegg for hvert lokale folkeregisterområde: «Oversikt over personer med merknader om spesialtegn i navn». Inneholder lister med personer som ifølge brevet og merk-nadene skal ha «apostrof», og er et tillegg til Skattedirektoratet 1998b. Blant eksempla er særlig fornavn som ble retta til akuttaksent, det samme for få etternavn, og etternavn med apostrof av typen O'Sullivan. Den sistnevnte etternavnstypen var stort sett registrert med apostrof fra før (Mikrokort 1984).]
- Thompson, L. C. 1991: A Vietnamese Reference Grammar. 2. oppl. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Utne, I. 2000a: Mellom- og etternavn i andre land. I: Nytt om namn 31, s. 26–29. Oslo. (Se 2000b.)
- Utne, I. 2000b: Rettinger til artikkel i nr. 31. I: Nytt om namn 32, s. 26. Oslo. [Spania og Sri Lanka.]

- Utne, I. 2001: Nye navnekulturer i landet. *Norsklæreren* 25 (5), s. 48–53. Oslo.
- Utne, I. 2002: Arabiske navn i Norge. I: *Namn og Nemne* 19: 77–92. Bergen.
- Utne, I. 2004. Personnavnterminologi. I: *Nordica Bergensia* 30, s. 219–300. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Vikør, K. S. 2003: Frå Ibn Ahmad til Abu Ummar: om arabiske namn og tradisjon. I: *Språknytt* 31 (3–4), s. 22–26. Oslo: Norsk språkråd.
- Yin, Binyoung & M. Felley 1990: *Chinese Romanization: Pronunciation & Orthography*. Beijing: Sinolingua.

Nettreferanser

- google.com = Søkeprogram på Internettet. [Brukt i perioden januar–april 2005.]
- lefigaro.fr = Nettstedet til *Le Figaro*, fransk dagsavis. [Henta 22.2.2005]
- Library of Congress 2000: *Library of Congress, Other U.S. Libraries Join International Community on Use of Pinyin*. [Kunngjøring 1.10.2000; nettadresse: <http://www.loc.gov/catdir/cpso/romanization/chinese.pdf>] [Henta 28.3.2005]
- Library of Congress 2004: *Chinese – Rules of Application*. [Pdf-fil med regler, nettadresse: <http://www.loc.gov/catdir/cpso/romanization/chinese.pdf>; versjon 9.8.2004; henta 28.3.2005]
- Lov 2002-06-07 nr 19: *Lov om personnavn (navneloven)*. Nettadresse: <http://www.lovdata.no/>
- Norsk språkråd 2005: *Transkripsjon av russisk* [VL 7.1.05] og *Russiske navn* [VL 10.2.05]. [På grunnlag av vedtak fra 1970 og 1995], nettadresse: <http://www.sprakrad.no/> [Søk på «transkripsjon» fra nettstedet; henta 27.3.2005]
- NOU 2001: 1 *Lov om personnavn. Tradisjon, liberalisering og forenkling*. Statens forvaltnings-tjeneste: Oslo, 2001. Nettadresse: <http://odin.dep.no/jd/norsk/publ/utredninger/NOU/012001-020010/>
- The Observer 2004: *Genghis Khan's hordes conquer the phone book*. (Journalist: Tracy McVeigh). Nettutgave, 24.10.2004. <http://observer.guardian.co.uk/international/story/0,6903,1334811,00.html> [Henta 25.3.2005] [Ettermavn i Mongolia.]
- Ot.prp. nr. 31 (2001–2002) *Om lov om personnavn (navneloven)*. Det kongelige justis- og politidepartementet, Oslo 2002. Nettadresse: <http://odin.dep.no/jd/norsk/publ/otprp/012001-050042/quid.fr> = Nettstedet til *Quid*, et fransk oppslagsverk. Fullversjonen blir utgitt på papir én gang i året. [Henta 22.2.2005]
- Roberge, M.-A. 2005: *Guide des difficultés de rédaction en musique*. Laval: Noms de personnes > Translittération et transcription des noms russes. Faculté de musique, Université Laval. <http://www.mus.ulaval.ca/roberge/gdrm/01-trans.htm>. [Versjon: 5.1.2005; henta 22.2.2005]
- Skattelistene for 2002. Skatteetaten, Oslo, 2003. Nettadresse, bl.a.: <http://bt.no/skatt/>. [Henta 22.2.2005 og 19.03.2005. Lagt ut på nettsider hos flere massemedier.]
- Statistisk sentralbyrå 2005: *Navnestatistikk 2004*. Nettadresse: <http://www.ssb.no/navn/>. [Oppdatert med navnestatistikk pr. 1.1.2005.]
- Winschel, L. & A. Prilop 2005: *Umschrift des russischen Alphabets*. Hannover: Russisch im Fachsprachzentrum. Russisch. Universität Hannover. <http://www.unics.uni-hannover.de/ntr/russisch/umschrifttabelle.html>. [Versjon: 17.8.2001; henta 22.2.2005]

Forkortelser

- § [+ siffer og tekst] = paragraf og ev. underpunkt i *Lov 2002-06-07 nr 19*.
- sst. = samme sted, dvs. samme sted som forrige referanse. Tilsvarende *ibid.*
- s.v. = samme verk, dvs. samme sted som forrige referanse. Tilsvarende *op.cit.*

Geografiske navn i diverse språk¹⁾

Av Vigleik Leira

Mainly from the perspective of endonymy/exonymy, the article addresses some problems of setting up a list showing how geographical names vary from language to language. These problems include the use of diacritics and transcription/re-transcription of names in languages that do not use the Latin alphabet. The author also criticizes comprehensive reference works for inadequate and partly misleading information about geographical names.

Innledning

Det emnet som tittelen angir, kan illustreres med spørsmål som «Hva heter *Spania* på ungarsk, hva heter *Texas* på russisk?» I oppslagsverk kan vi finne at *Milano* heter *Mailand* på tysk, at *München* heter *Monaco* på italiensk, at *Steiermark* i Østerrike heter *Styria* på engelsk osv.

Samler vi mange slike opplysninger, får vi ei liste der *Geografiske navn i diverse språk* kan stå som overskrift. Det er også arbeidstittelen på den boka jeg har arbeida med i noen år.

Lister over statsnavn er vanlige, både i trykksaker og ute på nettet. Ganske mange er tospråklige eller trespråklige. Det norske utenriksdepartementet har f.eks. i si liste på nettet statsnavna på norsk, engelsk og fransk. De nordiske språknemndene utga si første statsnavnliste i 1973. Den dekkar dansk, finsk, norsk og svensk. I den fjerde utgaven av 1994 kom islandsk med. Foreløpig mangler færøysk, grønlandsk og samisk. Samisk er derimot med i den finske lista *Maiden Nimet* ('Landsnavn') utgitt av Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (= Forskningscentralen för de inhemska språken), siste utgave i 2003. Lista har statsnavna på finsk, svensk, samisk, engelsk, fransk og tysk.

Tospråklige ordbøker har skiftende praksis når det gjelder geografiske navn. Mange overser geografiske navn heilt. Andre har noen av de vanligste innbakt på alfabetisk plass. Andre igjen samler navna i et eget tillegg et eller annet sted i boka.

Lister som tar med mer enn statsnavn og som dekker mer enn tre språk, er ikke vanlige. To omfattende listesamlinger foreligger på henholdsvis finsk og estisk, altså utafor den indoeuropeiske allfarveien, men verdt å merke seg for oss andre i Nord-Europa. Den finske er Kerikko Hakulinens *Maailman Paikannimet* ('Verdens stedsnavn'), siste utgave fra 1996 med 285 sider. Den estiske er Peeter Pälls *Maailma Kohanimed* ('Geographical Names of the World'), ei bok fra 1999 på 632 sider. Særlig den siste har et vell av opplysninger, bl.a. med navneformer slik de faktisk ser ut uten transkripsjon fra språk med ikke-latinske skriftsystemer (arabisk, gresk, hebraisk, russisk og flere), f.eks. *Москва* for navnet på den russiske hovedstaden og *Ελλάδα* for den staten vi kjenner som *Hellas* på norsk. Boka er utsolgt, men teksten ligger tilgjengelig på nettet http://www.eki.ee/knab/mkn_ind.htm.

Problemfelt

Jo flere navn og jo flere språk ei flerspråklig liste tar med, jo flere problem vil en støte på. Problemene gjelder dels formene i redigeringsspråket, dels formene i de andre språka som en gir opplysninger om. Bruk av diakritiske tegn er ett delområde. Transkripsjon av navn i språk med et ikke-latinsk skriftsystem er et annet.

Mesteparten av de forskjellige problema kan innordnes under feltet *endonymi/eksonymi*. Feltet kan ses som det grunnleggende og mest naturlige ved redigering av forskjeller språk imellom når det gjelder geografiske navn.

Former i flerspråklige lister

For et gitt navn er det naturlig å ha redigeringsspråkets form som *oppslagsform*. Så følger det opplysninger om former i andre språk. Videre er det ønskelig å markere *endonymforma* på en eller annen måte. Endonymet er enten identisk med oppslagsforma eller avvikende. Endonymet kan f.eks. markeres med *kursiv* skrift uavhengig av om det er oppslagsform eller ikke.

For ei liste med norsk som redigeringsspråk er det greiest med norske oppslagsformer. Men det er ikke alltid opplagt *hva* som er norske former. Heter det f.eks. *Aten* eller *Athen*, *Rodos* eller *Rhodos*? Formene med *h* er kanskje de mest vanlige. For meg som tidligere mangeårig medarbeider i Norsk språkråd er det naturlig å bruke former og retningslinjer som er fastsatt i offisiell norsk rettskripping.

Det vil si at jeg fører opp disse to navna med valgfrihet i det ene tilfellet og eneform i det andre:

Aten el. **Athen** hovedstaden i Hellas; Afiny (ru. Афины), Ateena (est., fi.), Aténai (lit.), Atenas (port., sp.), Atēnas (latv.), Atene (it.), Atény (tsj.), Athen (da., fær., ty.), Athen el. Aten (sv.), Aþena (isl.), Athene (ned.), Athènes (fr.), Athens (eng.), Athína (gr. Αθήνα), Athína el. Athén (ung.)

Ródos (gr. Ρόδος, ru. Родос) gresk øy og by; Rhodes (eng., fr.), Rhodos (da., est., sv., ty.), Rhódos (isl.), Rhodus (latv.), Rodas (sp.), Rodes (port.), Rodi (it.), Rodos (fær., ned.), Rodos el. Rhodos (fi.), Ródosz (ung.)

Etter at oppslagsforma er fastsatt, blir det neste spørsmålet: *Hvilke* former kan/bør føres opp for andre språk? Dersom en holder seg til *ett* oppslagsverk for hvert enkelt språk, kan det teoretisk sett være greit. En følger automatisk hva vedkommende verk sier og ser bort fra innvendinger som eventuelt måtte melde seg. I praksis er det atskillig verre. Med tilgang til to eller flere oppslagsverk blir der gjerne motstridende opplysninger å forholde seg til. Søk på nettet kan være til hjelp i noen tilfeller, men øke forvirringa i andre.

Den russiske byen *Kazan* har nå slik stavemåte på norsk etter et mellomspill med offisiell stavemåte *Kasan* i perioden 1970–1995. Skrivemåten *Kasan* skyldtes de samnordiske stavereglene fra 1970, der en transkriberte både stemte og ustemte *s*-lyder med *s*. Svenska språknämnden gikk tidlig bort fra tilrådinga om *s* også for stemt lyd, og Norsk språkråd tok *z*-en til nåde igjen i 1995. Dansk Sprognævn derimot holder fortsatt på reglene fra 1970. Det samme gjør tobindsverket Lademanns Leksikon med forma *Kasan*. Den Store Danske Encyklopædi på sin side slutter seg til norsk og svensk stavemåte og skriver *Kazan*. Hva bør så føres opp som dansk form? Skal en følge rettskrivingsinstansen Dansk Sprognævn eller Encyklopædien som vel må regnes som et autoritativt verk? Jeg velger å føre opp begge formene:

Kazan (eng., ned., fi., fr., isl., it., sv., ru. *Казань*) by i Russland; Cazã (port.), Kaasan (est.), Kasan (ty.), Kasan el. Kazan (da.), Kazán (sp., ung., gr. Καζάν), Kazaņa (latv.)

Forskjellige former i forskjellige oppslagsverk innafor samme språk er en vanlig problemkilde for jamførende oversikter.

Endonymi/eksonymi

Det tyske navnet på Tyskland er *Deutschland*, det spanske navnet på Spania er *España*, det greske navnet på Hellas er *Ελλάδα*. Navneformene *Deutschland*, *España* og *Ελλάδα* kalles *endonymer*, navn i henhold til språket i vedkommende stat. Motsetningen er *eksonymer*, dvs. utenlandske navneformer. *Tyskland*, *Spania* og *Hellas* er norske eksonymer, videre er f.eks. *Griechenland* tysk

eksonym for Hellas, *Germania* italiensk eksonym for Tyskland og *Spánn* islandsk navn for Spania.

Termene *endonymer* og *eksonymer* er blitt introdusert av og brukes særlig av FNs ekspertgruppe for geografiske navn (UNGEKN < United Nations Group of Experts on Geographical Names). Termene begynner også å vinne fram i mer allmenn bruk utafør UNGEKN-miljøene. Som temmelig entydige egner de seg bedre enn betegnelser som har vært brukt tidligere og til dels brukes fortsatt. Ordlegginger som *stedlig navneform*, *lokal form*, *heimlig form* kan virke misvisende. Eksempelvis opptrer *Mongibello* som lokal (= siciliansk) variant av fjellnavnet *Etna*, som vi regner som italiensk endonym.

Holdninga i norsk språkrøkt etter 1945 og særlig i de siste tiåra på 1900-tallet har vært at en mest mulig skal bruke endonyme former når det gjelder navn i språk som nytter det latinske alfabetet. Det har bl.a. ført til at en rekke tyske former for navn i Øst-Europa er skifta ut med endonyme, og at en del bynavn i Italia nå brukes med sine endonyme italienske former (f.eks. har *Venezia* overtatt for *Venedig*). Også i andre europeiske stater har en i skiftende omfang gått over til mer endonymi, men Norge er kanskje det landet som har gått lengst i endonym retning.

Eksonyme former kan henge igjen i lang tid i tredjespråks oppslagsverk, slik som når det på engelsk og i andre språk opplyses at *Agram* er det tyske navnet på den kroatiske byen *Zagreb*.

UNGEKN har vært en pådriver i endonymiseringsarbeidet, men har ikke noen påbudsmyndighet overfor de enkelte statene. Resolusjonene fra UNGEKNs standardiseringskonferanser er *tilråding*er (the Conference ... *recommends*).

På ett felt har UNGEKNs standardiseringslinje fått stort gjennomslag. I mange store verdensatlas på diverse språk er det de «lokale» navneformene som legges til grunn. I Midtøsten har f.eks. formene *Yerushalayim* og *Dimasq* overtatt for velkjente tradisjonelle eksonymer som *Jerusalem* og *Damaskus* (eller liknende former i andre europeiske språk enn norsk). De gamle eksonymene er redusert til parentesformer, *Jerusalem* i noen tilfeller som parentesform nr. 2 etter arabisk *Al-Quds*. I registrene er der henvisninger fra de gamle eksonymene til de nye standardiserte formene. Kunnskapsforlaget *Store norske verdensatlas* (2003-utgaven, heretter SNV) presterer riktignok å utelate *Jerusalem* i registeret. I stedet er der henvisning fra *Al-Quds* til *Yerushalayim*, som også mangler på alfabetsk plass.

Kategorier av endonymer

Fra et geografisk synspunkt kan endonymene deles opp i *administrative navn* som statsnavn, bynavn og navn på enheter under statsnivået; videre er der *navn på naturfenomen* som fjell, elver, innsjøer, øyer, halvøyer, skoger osv. De itali-

enske endonymene *Italia, Sicilia, Roma, Capri, Po, Lago Maggiore, Elba, Penisola Salentina* gir eksempler på begge deler. Fra et lingvistisk ståsted kan endonymene karakteriseres som «reine» navn, f.eks. *Oregon* og *Texas* i USA, som blandingsnavn med innslag av karakteriserende ord fra vedkommende språk, f.eks. *North Dakota* og *New York*, og videre navn som er oppbygd bare av allmennord, eksempelvis *Great Salt Lake* og *Salt Lake City*.

I andre språk enn endonymspråket er det særlig de reine navna som blir tatt inn i sine endonyme former. For blandingsnavna og allmennordnavna er der skiftende praksis. For navn av typen *North Dakota* er der tre muligheter: navnet beholdes uendra som eneform, valgfrihet (normert/praktisert) mellom endonymet og ei form med oversetting av ordet *north*, videre oversettingsvarianten som eneform. Norsk normering har ofte valgfrihet i slike tilfeller, f.eks. i de to Dakota- og de to Carolina-statene i USA, i mange innsjønavn i Italia, Canada og USA (f.eks. *Lago di Garda* eller *Gardasjøen* i Italia, *Lake Erie* eller *Eriesjøen* i USA og Canada). Andre språk synes å ha mer eneformer, enten endonymet eller oftere(?) oversetting av det karakteriserende tillegget:

Nord-Dakota el. **North Dakota** (eng., da., fær., isl., sv.) delstat i USA; Dakota del Nord (it.), Dakota del Norte (sp.), Dakota do Norte (port.), Dakota du Nord (fr.), Észak-Dakota (ung.), Noord-Dakota (ned.), Norddakota (ty.), Põhja-Dakota (est.), Pohjois-Dakota (fi.), Severnaja Dakota (ru. Сѣверная Дакóта), Vória Dakóta (gr. Βόρεια Ντακότα), Ziemeļdakota (latv.)

Allmennordnavna synes å trekke i retning av oversetting dersom det dreier seg om navn på naturfenomen, mens navn på administrative enheter gjerne beholder endonymforma i andre språk. Behandlinga av *Great Salt Lake* og *Salt Lake City* er illustrerende:

Store Saltsjø el. **Great Salt Lake** (eng., fær., ned., sam.) innsjø i Utah, USA; Bolsjoje Soljonoje ozero (ru. Большо́е Солёное о́зеро), Grande Lago Salgado (port.), Grand Lac Salé (fr.), Gran Lago Salado (sp.), Gran Lago Salato (it.), Greitsoltleiks el. Lielais Sālsezers (latv.), Grosser Saltsee (ty.), Iso Suolajärvi (fi.), Megáli Almyrí Límni (gr. Μεγάλη Αλμυρή Λίμνη), Nagy-sóstó (ung.), Stora Saltsjön (sv.), Stóra-Saltvatn (isl.), Store Saltsø (da.), Suur Soolajärv (est.)

Salt Lake City (eng., da., est., fi., fr., fær., isl., it., ned., port., sp., sv., ty., ung.) hovedstaden i Utah, USA; Soltleiksitiija (latv.), Solt Leik Síty (gr. Σολτ Λέικ Σίτυ), Solt-Lejk-Siti (ru. Солт-Лейк-Сіти).

Rocky Mountains gir et eksempel på at norsk bruker endonymet der mange andre språk holder seg til eksonymer:

Rocky Mountains (eng. (også *Rockies*), ned.) fjellkjeder i det vestlige Nord-Amerika; Felseengebirge (ty.), Kaljumäestik (est.), Kalliovuoret (fi.), Klettafjöll (isl.), Klettafjöll (fær.), Klinšu kalni (latv.), Klippebjergene (da.), Klippiga bergen (sv.), Montagne Rocciose (it.), Montagnes Rocheuses (fr.), Montañas Rocosas (sp.), Montanhas Rochosas (port.), Skalistyje gory (ru. Скалистые горы), Sziklás-hegység (ung.), Vrachódi Óri (gr. Βραχώδη Όρη).

Elvenavn opptrer ofte også som navn på administrative enheter, jamfør ei rekke navn på delstater i USA. Det hender i noen slike tilfeller at andre språk splitter opp navnet i to. Gresk har f.eks. *Senegális* (< Σενεγάλης) som navn på elva Senegal og *Senegáli* (< Σενεγάλη) som navn på staten Senegal.

En konsekvens av å la endonymiprinsippet være retningsgivende er å motarbeide at der oppstår nye eksonymer. Det vil f.eks. si at en lar *United States Minor Outlying Islands* stå uendra i andre språk, og at en holder seg til pinyin *Sānxiá Dàbà* i stedet for å oversette, eksempelvis til *Kolmen solan pato* (finsk) eller *Three Gorges Dam* (engelsk). På norsk kan det bli *Trekløftsdammen* (jf. *treveiskran*) eller *Trekløftersdammen* (jf. *tredagersbryllup*). Her står standardiseringsønsket klart i motsetning til den gjennomsiktigheten som oversetting vil gi.

Ett eller flere endonym?

Noen stater har fra gammelt av to eller flere offisielle språk: Belgia, Canada, Finland,

Irland, Sveits. Det vil f.eks. si at vi har *Antwerpen* (nederlandsk) og *Anvers* (fransk) som to belgiske endonymer, *Quebec* (engelsk) og *Québec* (fransk) som to kanadiske, *Helsingfors* (svensk) og *Helsinki* (finsk) som to finske, *Ticino* (italiensk) og *Tessin* (fransk og tysk) som to sveitsiske. Om en ikke bruker et eksonym, pleier en i andre land gjerne å holde seg til det regionale endonymet der hvor endonymene er regionalt basert, eksempelvis *Ticino* i Sveits og *Antwerpen* i Belgia.

Med den politiske utviklinga særlig i de siste tiåra av forrige århundre er der kommet til mange nye offisielle språk, dels på riksbasis, dels på regional basis.

I staten Sør-Afrika er 9 afrikanske språk blitt offisielle ved sida av engelsk og afrikaans. Dermed er det teoretisk åpent for 11 varianter i statsnavnet og f.eks. i bynavnet *Johannesburg*.

I Europa er det særlig regionalspråk som er kommet i tillegg. I Spania er baskisk, galisisk og katalansk blitt offisielle språk i hver sin region i tillegg til

rikkspråket spansk (= kastiljansk). I Norge har samisk fått offisiell status på kommunal basis i Nord-Norge.²⁾ Porsanger kommune i Finnmark har fått tre likestilte offisielle navn: *Porsanki* (kvensk), *Porsanger* (norsk), *Porsáŋgu* (samisk).

Tilkomsten av nye offisielle (regional)språk har bl.a. ført til at mange stedsnavn nå opptrer i to ellere flere *endonyme* varianter. Det velkjente bynavnet *Guernica* (spansk) opptrer nå også som *Gernika* (baskisk). *La Coruña* (spansk) har fått *A Coruña* (galisisk) ved sida av seg. For vårt eksonym *Balearene* kjenner vi til *Islas Baleares* som spansk endonym, nå er også katalansk *Illes Balears* kommet til.

I noen atlas er der en tendens til å gi de nye mer lokale navna forrang framfor de gamle mer kjente, en behandlingsmåte som kunne kalles *ekstrem endonymi*. På kartbladene fører det norske SNV opp *Gernika* som eneste form. *La Coruña* er ført opp i parentes under *A Coruña*, og *Illes Balears* er ført opp med *Balearene* i parentes, men uten noe *Islas Baleares*. I registeret er der henvisinger fra *Guernica* til *Gernika*, fra *La Coruña* til *A Coruña*, fra *Balearene* og *Baleares*, *Islas* til *Balears*, *Illes*. En tilsvarende behandling i utalandske atlas kunne f.eks. gi *Guovdageaidnu* som hovedform, eventuelt eneform, på kartbladet og henvisning fra *Kautokeino* til *Guovdageaidnu* i registeret.

At en stat sidestiller to eller flere navneformer for et geografisk objekt der det før bare var éi offisiell form, er ei endring som en må forholde seg til i andre stater. I første omgang blir det å registrere at endringa har skjedd. I neste omgang blir det så eventuelt å foreta endringer i eget språk. Det er ikke uten videre gitt at en automatisk skal følge opp det vedkommende stat har gjort. Når f.eks. *Guernica* har tradisjon bak seg i norsk og fortsatt er ei spansk form, kan det synes overflødig å godta *Gernika* også i norsk rettskriving. Å la *Gernika* bli eneform i norsk har iallfall ikke noe for seg – foreløpig.

Eksonyme og endonyme navneendringer

I norsk er *Venedig* blitt skifta ut med *Venezia*. Fra 1.7.2005 er *Asorene/Asorane* blitt gjeldende form i stedet for tidligere *Azorene/Azorane*. Ingen av disse endringene medfører konsekvenser for andre språk. Begge gjelder internt for norsk. De endonyme formene *Venezia* og (*Ilhas dos*) *Açores* er ikke berørt, heller ikke former i andre språk. Slike endringer kan kalles *interne* og defineres som endringer som ikke forårsakes av endringer i andre språk. I enkelte slike tilfeller gjelder det altså overgang fra et eksonym til et endonym.

I andre tilfeller gir endringer i et gitt språk (= endonymspråket) opphav til endringer i mange andre språk. Det gjelder f.eks. statsnavneendringer som *Dahomey* > *Benin*, *Haute Volta* (*Øvre Volta*) > *Burkina Faso*, bynavneendringer som *Bombay* > *Mumbai*, *Salisbury* > *Harare*, endringer i russiske bynavn fra sovjetformer tilbake til tsartidformer, videre diverse navneendringer som oppløs-

ningen av Sovjetunionen har ført med seg. Slike endringer kan kalles *eksterne*. Det er endringer som et gitt endonymspråk påfører andre språk. I mange tilfeller vil det si at ei rekke språk bytter ut gamle endonymer med nye.

Endringene som overgangen til pinyin-systemet for transkripsjon av kinesiske navn har ført med seg, kan også karakteriseres som *eksterne*, sjøl om de er av en litt annen type. De kinesiske navna skrevet med kinesiske tegn er, så vidt jeg har forstått, de samme som før, men siden 1979 har pinyin-systemet vært fastsatt av myndighetene i Kina som den offisielle måten for skriving av kinesiske navn med latinske bokstaver.

I de fleste språka blir det stort sett til at en avfinder seg med og godtar de nye formene som de eksterne endringene gir, gjerne med en overgangsperiode der både gammel og ny form godtas. Valgfriheten *Beijing* el. *Peking* falt bort i norsk i 2001 da *Beijing* blei gjort til eneform.

Overgangen til de nye navna tar forskjellig tid i de forskjellige språka. Før de gamle navna er falt ut og de nye navna er heilt innarbeidd, kan oppslagsverk sprike om hva som er de aktuelle gjeldende formene.

Endringa *Burma* > *Myanmar* er et eksempel på at holdninga til et lands regime har virka hindrende for full internasjonal aksept av det nye navnet.

Sett fra Norge er overgangen fra *Kautokeino* til *Guovdageaidnu* eller *Kautokeino* ei *intern* endring. Om andre språk enn norsk og samisk følger opp med tilsvarende endring, vil det være *eksterne* endringer.

Diakritiske tegn

Ved bruk av endonymer blir der i en resolusjon fra UNGEGN tilrådd å respektere diakritiske tegn fullt ut. Bortsett fra praktiske vansker som at noen tegn kan være utilgjengelige fra et tastatur, er dette i og for seg et greit prinsipp. Men i visse tilfeller kan en være i tvil om nærværet av et tegn skyldes gjengiing av endonymet, eller om vedkommende tegn hører med til bokstavbruken i språket det gjelder. Når f.eks. islandsk og ungarsk har *Setúbal*, dvs. samme form som det portugisiske endonymet, der aksenttegnet markerer trykk, er det da rein overføring av endonymet eller har aksenten vanlig islandsk og ungarsk funksjon, dvs. å markere annen vokalkvalitet enn bokstaven uten aksenten?

En vanske ved de diakritiske tegna er forskjellige alfabetiseringsprinsipper. Norsk alfabetiserer *ä* sammen med *æ*, *ü* sammen med *y*, *ö* og *ő* sammen med *ø*. Flere andre språk samalfabetiserer *a* og *ä*, *u* og *ü*, *o* og *ö/ő*. Dermed kan det være mer tungvint å dra nytte av utalandske oppslagsverk.

I spørsmålet om bruk eller ikke-bruk av diakritika er Språkrådet på linje med UNGEGN. I geografiske navn fra språk som bruker det latinske alfabetet, blir det tilrådd å ta med alle de diakritiske tegna. Der er to generelle unntak: diakritiske tegn blir sløyfa i vietnamesiske navn, og tyrkisk *i* med og uten prikk blir slått

sammen til vanlig norsk *i*. Videre er der noen enkeltstående unntak, f.eks. statsnavna *Mexico*, *Panama* og *Senegal*, med slike skrivemåter uten aksenter.

Etter at Ceaușescu-regimet falt i Romania, fastsatte det rumenske akademiet nye regler for bruken av *â* og *î* (begge med samme lydverdi, en y-aktig lyd). Nå skal *î* brukes i framlyd og utlyd, *â* skal brukes i innlyd. Dermed har f.eks. byen *Tîrgoviște* blitt til *Târgoviște*. Det er et eksempel på ei endonym endring med konsekvenser for andre språk.

Transkripsjon og retranskripsjon

Trekker en inn språk med andre skriftsystemer enn det latinske alfabetet, blir det straks mer komplisert med drøftinger av typen *Hva heter X på Y?*, der *X* står for et navn og *Y* for et språk.

Transkripsjon har vi der ord og navn i et språk blir ført over til språk med andre skriftsystem, f.eks. greske navn i engelsk utgave eller norske navn i russisk utgave.

Retranskripsjon kan vi si å ha der transkripsjonsformer blir ført tilbake til det opphavlige skriftsystemet, f.eks. når gresk Γκάνα (av *Ghana*) og Σαρτρ (står både for forfatternavnet *Sartre* og for bynavnet *Chartres*) blir ført tilbake til *Gana* og *Sartr*. Det russiske navnet *Будё* står for *Bodø*. Tilbakeført til norsk blir det *Budjo* (*Bodø* → *Будё* → *Budjo*). Siden *o*-en i *Bodø* viser til norsk og ikke til europeisk [o], bruker russisk motstykket til den europeiske *u*-en. Dermed blir det *u* i tilbakeføring til latinske bokstaver. – Som eksemplene viser, kan retranskriberte former avvike fra de opphavlige.

Transkripsjon etter et gitt system gir ikke alltid den navneforma som faktisk brukes i vedkommende språk. Variantene av *Moskva* kan brukes som eksempel:

Moskva (da., est., fær., isl., sv., ru. *Москва́*) hovedstaden i Russland; Maskava (latv.), Maskva (lit.), Mosca (it.), Moscou (fr.), Moscovo (port.), Moscow (eng.), Moscú (sp.), Moskau (ty.), Móskha (gr. Μόσχα), Moskou (ned.), Moskova (fi., tyr.), Moszkva (ung.)

Etter vanlig engelsk og tysk transkripsjon skulle en ha hatt *Moskva* som engelsk form og *Moskwa* som tysk.

Alle de ikke-russiske formene i oppstillinga avviker fra endonymet *Москва́*, men en kan si at det nordiske *Moskva* ligger endonymet nærmest fordi det er rein transkripsjon. Det ungarske *Moszkva* ligger også endonymet nært, sia ungarsk *sz* svarer til /s/ og *s* til /š/. Jamfør at *Budapest* heter *Budapesjt* på russisk (*Буџанёум*).

Fra UNGEGN-hold har det vært hevda at transkripsjon ikke gir eksonymer, jamfør følgende endonymdefinisjon: «Name used in the principal language

spoken in the region in which the feature is located, regardless of the script in which it is expressed in writing.» Det er jeg ikke enig i. Overgang til annet skriftsystem gir ganske enkelt avvikende skriftbilder. Ut fra hvert sitt ståsted kan en si at norsk *Moskva* og ungarsk *Moszkva* svarer til endonymet. Men de to formene er klart forskjellige og kan dermed ikke begge være endonyme, de må være eksonyme. *Canada* heter *Καναδα* på russisk. I retranskripsjon blir det *Kanada*. Dermed skulle vi få det forholdet at russisk *Kanada* opptrer som endonym, mens f.eks. tysk og ungarsk bruker et felles eksonym: *Kanada*.

Et utsagn som «München heter *Μόναχο* på gresk» er en presis opplysning. Men for folk som ikke kjenner til gresk, er det lite forståelig. Da er det bedre med «München heter *Μόνακχο* på gresk». Noen fullgod opplysning er det ikke. Med bruk av et annet transkripsjonssystem kunne det ha hett: «München heter *Μόναχο* på gresk». Skal en gjøre fullstendig rede for stedsnavn i et språk med annet skriftsystem enn ens eget, må en nødvendigvis ta med navnet i original ikke-transkribert versjon. Det kan f.eks. gjøres slik: «München heter *Μόναχο* (→ *Μόνακχο*) på gresk». Et slikt utsagn gir kontrollmulighet til greskkyndige, og klargjør dessuten at den greske navneforma skrives med omikron (ο) og ikke med omega (ω).

Transkripsjon er i høy grad uttalebundet. *Retranskripsjon* kan derfor gi vink om uttalen som vanlig endonymbruk innafor samme skriftsystem er avskåret fra. Den franske kanalbyen *Calais* er et godt eksempel:

Calais (fr., da., eng., est., fi., fær., isl., it., ned., port., sp., sv., ty., ung.) by i Frankrike; Kalé (gr. Καλαί, ru. Калé), Kalē (latv.).

Den greske skriftforma *Καλαί* er særlig interessant her. *C* er skifta ut med kappa, og den stumme *s*-en til slutt er sløyfa. I siste staving er de latinske bokstavene *a* og *i* bytta ut mot gresk alfa og iota. Det er i samsvar med *e*-uttalen for begge bokstavrekkefølgene, fransk *ai* og gresk *αι* (for fransk jf. uttaleforskjellen mellom *je* og *j' ai*). Aksenttegnet over iotæen i det greske navnet gjengir den franske trykkplasseringa.

Den russiske byen *Rostov* (ru. Ростов) heter *Ροστόφ* på gresk. I videretanskripsjon til latinske bokstaver blir det *Rostóf*. Retranskripsjon til russiske bokstaver gir *Ростóφ*, dvs. *Rostóf*. Byen *Khabarovsk* (ru. Χαβάροβσκ) har *Χαμπαρόφσκ* som gresk form. Det gir *Khabarófsk* i transkripsjon til norsk. Gresk fortsetter her en transkripsjonspraksis som var vanlig også i vesteuropeisk i tida omkring det forrige århundreskiftet (fra 1800-tallet til 1900-tallet). Overgang fra stemt til ustemt konsonant i utlyd og foran ustemt konsonant blir ikke markert i russisk skrift. Tidligere var det altså vanlig i transkripsjon, jamfør *Lermontof* mot nå *Lermontov*.

Retranskripsjon er sjølsagt ikke begrensa til gresk og russisk. Verdensatlas på arabisk, hindi, japansk, kinesisk, koreansk, thai osv. har drøssevis av navn som endonymt skrives med latinske bokstaver. Hvordan tar f.eks. Oslo og Stavanger seg ut i disse språka? Skal en si noe vettugt om slike ting for andre enn spesialister på de enkelte felt, må en nødvendigvis ty til det som blir retranskripsjoner.

MERKNADER TIL ENKELTE LAND OG SPRÅK

Albania

I oppslagsverk veksler det gjerne mellom to former for samme navn, f.eks. for hovedstaden: *Tirana* el. *Tiranë*. Det skyldes skiftende bruk og ikke-bruk av bestemt artikkel i albansk. Som norsk har albansk bestemt etterhengt artikkel. *Tirana* er bestemt form hunkjønn, *Tiranë* er ubestemt form. Bokstaven *ë* har schwa-verdi i albansk. Vekslinga *Tiranë/Tirana* svarer altså grammatisk og fonologisk til vekslinga *jente/jenta* i norsk.

arabisk

Europeiske språk behandler arabiske geografiske navn svært ulikt, og det på *to* forskjellige måter. Den ene er hvordan det enkelte språket formgir et bestemt navn, den andre er hva oppslagsverk i vedkommende språk sier om hva stedet heter på arabisk. Inkonsekvens innafør ett og samme språk forekommer også.

Den bestemte artikkelen *al* gir en god illustrasjon av hvordan det arter seg. Fra allmennspråket kjenner vi til at *al-* i f.eks. *algebra* og *alkohol* opphavlig er denne artikkelen.

Tilsvarende er der eksempler på at *al* har smelta sammen med andre ordelementer i geografiske navn. Om den spanske elva *Guadalquivir* sier Store Norske Leksikon (SNL) at navnet kommer av arab. *Wadi al-Kabir* ‘den store floden’. SNL opplyser videre at det portugisiske navnet *Algarve* kommer av arab. *al-Gharb* ‘landet i vest’. Etter oppslagsordet *Alger* (hovedstaden i Algerie) har samme verk forma *El Djazair* uten å si noe om hva den står for, mens det om statsnavnet *Algerie* sies at det er avleda av arab. *Barr Al Jazair* ‘øyenes land’. Den Store Danske Encyklopædi (SDE) har etter oppslagsforma *Algier* (byen) parentesen (fr. *Alger*, arab. *al-Jazair* ‘øerne’). Den svenske Nationalencyklopedin (N) har *Alger* som i norsk, men gir *Al-Jazā’ir* som arab. form. Enciclopedia Zanichelli (EN) har *Algeri* som italiensk form for bynavnet og *Al Jaza’ir* som arabisk form. El Pequeño Larousse (EPL) har *Argel* som spansk form og *al-Al-Jazā’ir* som arabisk. Le Petit Larousse (LPL) har *Alger* som fransk form og *al-Djazā’ir* som arabisk.

Forskjellige varianter av bynavnet *Alger* kan stilles opp slik:

nasjonal form	arabisk form	i hvilket språk
Algeirsborg	?	islandsk
Alger	El Djazaïr?	norsk
Alger	Al-Jaz?'ir	svensk
Alger	al-Djazā'ir	fransk
Alger	?	færøysk
Algeri	Al Jaza'ir	italiensk
Algier	al-Jazair	dansk
Algier	?t	ysk
Algiers	Al-Jazā'ir	engelsk
Algiers	?	nederlandsk
Algír	?	ungarsk
Aljéri (< Αλγέρι)	?	gresk
Alžiir	Al-Jazā'ir, El Djazaïr	estisk
Alžir	?	tsjekkisk
Alžira	?	latvisk
Alzjir (< Алжир)	?	russisk
Alžyras	?	litauisk
Argel	al-Yazā'ir	spansk
Argel	?	portugisisk

(Spørsmålstegnet angir at jeg ikke har hatt tilgjengelig opplysninger om hva som blir oppgitt som arabisk i vedkommende språk.)

Også ellers opptrer *al* høyst forskjellig både i diverse eksonymer og i hva som blir oppgitt som arabiske former.

al kan:

sløyfes: Kairo (< al-Qahirah), Riyadh (bl.a. norsk og engelsk), motfør f.eks. russisk Er-Rijad (< Эр-Рияд)

reduseres til *l* og smeltes sammen med resten av navnet: *al-Uqsur* > *Luxor*

skrives med stor eller liten forbokstav, med eller uten bindestrek. SNL praktiserer temmlig gjennomført liten bokstav og bindestrek. Et annet, mye brukt system er stor/liten forbokstav avhengig av om *al* er første ledd i navnet eller kommer lenger ut:

Al-Hudayda (by i Jemen) og *Al-Khums* (by i Libya), men *Bab el-Mandeb* ('tåreporten'; sund i Rødehavet, *Bab al-Mandeb* i SNL), *Ad-Dār al-Baydā'* (oppgitt av Päll som arabisk form av Casablanca; SNL har *ad-Dar al-Bayda* el. *Dar el-Beïda* som arabisk form).

Skrivemåter uten bindestrek eller med bindestrek både foran og bak er langt

sjeldnere: *El Aaiún* (hovedstaden i Vest-Sahara, SNL har *Al-Aaiún*), *El Alamein* (landsby i Egypt, kjent fra 2. verdenskrig, SNL har *al-Alamain*), *Dar-es-Salaam* ('Fredens hus'; havneby i Tanzania, SNL har *Dar-al-Salaam* som arabisk form)

opptre med diverse endringer i vokalisme og/eller konsonantisme: *ad, an, ar, as, ash, el, en, er, es*

Også utenom artikkelen *al* er der mye vekslende transkripsjoner i de europeiske språka. En by i Nord-Irak opptreer som *Arbil, Erbil* og *Irbil* (Språkrådets form), eventuelt med strek over *i*-en. Nærvær og fravær av *h* går igjen: *Bagdad* på norsk, *Baghdad* på engelsk, *Benghazi* på norsk, *Bengazi* på spansk. SNL bruker ikke diakritiske tegn i transkripsjonene når der opplyses om arabiske former. N bruker strek over de lange vokalene (*ā, ī, ū*) og har *ḏ, ḥ, ṣ, ṭ, ṣ̣* ved sida av *d, h, s, t, z*. Et alternativ til overstreken er sirkumfleks (*^*), til underprikken en liten krøll (som i rumensk *ș*).

Den arabiske verdenen spiller for tida en sterk rolle i det internasjonale nyhetsbildet. Med de pågående og stadig uløste konfliktene er det trolig at det vil vedvare slik ei lang stund framover. Det er dermed blitt et sterkere behov for fastsatte retningslinjer for behandling av arabisk navnestoff, stedsnavn og personnavn. Noe av det siste fagnemnda i det forrige Språkrådet gjorde, var å tilrå overfor det nye rådet at der blir utarbeida et system for transkripsjon av arabisk.

Etter mitt syn bør der komme et offisielt *norsk* system i løpet av kort tid, og det bør foreligge som trykksak, gjerne noe i likhet med «Russiske navn. Samnordiske staveregler» fra 1970. Ved sida av de formene som fastsettes som norske, bør de arabiske endonymene tas med både i arabisk skrift og i transkripsjoner som mest mulig entydig kan dekke opplysninger av typen **Kairo**, arab. ....

estisk

I transkripsjon av russisk bruker estisk bokstaven *õ* til å gjengi *ы*. I norsk og mange andre språk brukes *y*: estisk *Sõktõvkar*, norsk *Syktyvkar*, russisk *Сыктывкар*.

færøysk

Mange norske navn med *ø* har *ö* på færøysk: *Bodö, Brönnöysund, Galdhöpiggen, Gjøvik, Hönefoss, Måløy, Röros, Rössvatn, Söroy, Tromsö, Vadsö, Vardö*.

gresk

Transkripsjonssystem for nygresk ligger på Språkrådets nettsider: <http://www.sprakrad.no/upload/9261/Gretran.pdf>

Det greske alfabetet har ikke egne bokstaver for lydene [š] og [ž], [b] og [d] eller for [g] (g som i norsk *gave*).

I transkripsjon av latinalfabetiske navn blir [š] og [ž] erstatta med σ og ζ . Det blir altså sett bort fra j-elementet i [š] og [ž]. I retranskripsjon fra gresk blir en stående igjen med *s* og *z*. De to franske bynavna *Chartres* og *Dijon* illustrerer hvordan det arter seg: *Chartres* > $\Sigma\alpha\rho\tau\rho$ > *Sartr*, *Dijon* > $N\tau\iota\zeta\acute{o}\nu$ > *Dizón*.

Bokstavkjedene $\mu\pi$ (mp) og $\nu\tau$ (nt) blir brukt ved gresk transkripsjon av *b* og *d*. Men begge kjedene er flertydige ved transkripsjon, $\mu\pi$ kan stå for *m*, *mb* og *mp* og $\nu\tau$ kan stå for *n*, *nd* og *nt*:

Aberdeen > $\text{A}\mu\pi\epsilon\rho\nu\tau\acute{\iota}\nu$ > <i>Aberdín</i>	Trinidad > $\text{T}\rho\iota\nu\iota\nu\tau\acute{\alpha}\nu\tau$ > <i>Trinidad</i>
Gambia > $\text{G}\acute{\kappa}\acute{\alpha}\mu\pi\iota\alpha$ > <i>Gámibia</i>	Shetland > $\Sigma\acute{\epsilon}\tau\lambda\alpha\nu\tau$ > <i>Sétland</i>
Mbandaka > $\text{M}\pi\alpha\nu\tau\acute{\alpha}\kappa\alpha$ > <i>Mbandáka</i>	
Kampala > $\text{K}\acute{\alpha}\mu\pi\acute{\alpha}\lambda\alpha$ > <i>Kampála</i>	Trento > $\Sigma\rho\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron$ > <i>Trénto</i>

Ut fra de reine skriftbildene med $\mu\pi$ og $\nu\tau$ er der ikke noe som tilsier hvordan konsonantsambanda i disse navneformene blir uttalt på gresk. For å kunne transkribere tilbake til passende latinbokstavlige former må en forutsette et visst kjennskapsnivå hos grekere overfor fremmede språk.

Kjeden $\gamma\kappa$ står for *g*, men også for *ng* i noen tilfeller:

Ghana > $\text{G}\acute{\kappa}\acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}$ > <i>Gana</i>	Angola > $\text{A}\gamma\kappa\acute{o}\lambda\alpha$ > <i>Angóla</i>
Salzburg > $\Sigma\acute{\alpha}\lambda\tau\sigma\mu\pi\omicron\upsilon\rho\gamma\kappa$ > <i>Sáaltsbourg</i>	Angoulême > $\text{A}\gamma\kappa\omicron\upsilon\lambda\acute{\epsilon}\mu$ > <i>Angoulém</i> .

For latinsk *ng* er også gresk $\nu\gamma\kappa$ i bruk:

Göttingen > $\text{G}\acute{\kappa}\acute{\epsilon}\tau\tau\iota\nu\gamma\kappa\epsilon\nu$ > <i>Gettingen</i>
Stavanger > $\Sigma\tau\alpha\beta\acute{\alpha}\nu\gamma\kappa\epsilon\rho$ > <i>Stavánger</i>

polisk

I polsk ligger trykket på nestsiste staving. Aksenten ´ i *ó*, f.eks. i *Kraków*, har ikke noe med trykket å gjøre, men markerer norsk uttale av vokalen, dvs. ikke europeisk *o*.

portugisisk

Trykket i portugisisk ligger på nestsiste staving, på siste dersom den ender på *r*, *l*, *z* eller *u*. Avvik markeres ved tegnet ´: *Setúbal*.

Spania

Spansk (kastiljansk) er riksspråket. Baskisk, galisisk og katalansk er regionsspråk.

I spansk ligger trykket på siste staving dersom den slutter på konsonant. Dersom siste staving slutter på vokal eller *n* eller *s*, ligger trykket på nest siste staving. Ved avvik fra systemet markerer tegnet ´ trykkplasseringa.

ungarsk

Ungarsk skiller seg ut fra vanlig europeisk ved å la *to* bokstaver i kjede, *sz*, stå for lyden [s]. Bokstaven *s* står på sin side for [š].

I transkripsjon fra kyrillisk og gresk synes bruken av *sz* for [s] å være gjennomført fullt ut: *Moszkva, Novosibirszk, Szamara; Ándrosz, Kárpathosz, Ródosz.*

I navn fra språk med latinalfabetet synes skrivemåten i de endonyme formene å dominere: *Caracas, Falster, Glasgow, Helsinki, Los Angeles, Marseille, Moss, Oslo, Santiago, Sevilla, Stockholm, Sylt, Toscana, Toulouse, Voss.* Der fins mange unntak, særlig i statsnavn: *Amszterdam, Ausztrália, Bosznia, Isztria, Szardínia, Szerbia, Szicília, Szlovákia, Szlovénia.*

I transkripsjon fra kyrillisk står *s* for [š]: *Balkas-tó, Dusanbe, Taskent.* Jamfør de norske formene *Balkhasj(-sjøen), Dusjanbe, Tasjkent.*

I sammensatte geografiske navn med et fellesnavn (elv, fjell, halvøy, sjø, øy osv.) som etterledd synes ungarsk å bruke bindestrek konsekvent, jamfør norsk *Californiahelvøya* mot ungarsk *Kalifornia-félsziget*. Bindestreken trenger seg på også der hvor etterleddet ikke oversettes: *Bokna-fjord, Sogne-fjord.*

Ungarsk har et lett førstestavingstrykk. Aksenttegnet ´ markerer vokallengde. Rekka *á, é, í, ó, ú, ű, ő* er de respektive lange variantene til *a, e, i, o, u, ü, ö*. Inntak i ungarsk av endonymer med trykkmarkerende ´ åpner for tvil om hva tegnet ´ står for, trykkplassering eller vokalkvalitet i henhold til ungarsk fonologi? Jamfør det som er sagt tidligere om *Setúbal*. Tvilen melder seg også ved greske navn i ungarsk transkripsjon.

OPPLYSNINGER I OPPSLAGSVERK

Fra publikums side og fra vitenskapelig hold bør der settes en del krav til behandlinga av geografiske navn i store oppslagsverk som SNL. Innlandske og utlandske navn bør føres opp med fastsatte offisielle former, der slike fins. Ved utlandske navn bør der opplyses om hva som er gjeldende endonym. Ved hver form i tillegg til oppslagsforma bør det klart framgå hva forma står for.

Ved overføring fra annet skriftsystem bør endonymet gjengis både i egen skriftform og i transkribert form. Den transkriberte forma er nødvendig av hensyn til allmennheten, den utranskriberte er opplysende for fagfolk på feltet. Å

gjengi utranskriberte former i skriftsystemer som ligger langt fra latinalfabetet, f.eks. *arabisk, armensk, georgisk, japansk, kinesisk, thai*, vil naturlig nok by på store praktiske vansker, men bør etterstrebes.

Et overordna krav er sjølsagt at de formene som et leksikon oppgir, er korrekte i forhold til det de skal opplyse om.

Eksempler på oppføringer i SNL og i noen andre leksikon:

Athen, Athínai [nygr. utt. aþine], hovedstad og største by i Hellas, ...

Her underslås det at etter gjeldende norsk rettskriving kan der skrives *Aten* eller *Athen*. Videre sies der ikke noe om hva *Athínai* står for, men av klammeparentesen kan en gjette seg til at det skal være forma i gresk. Det er det ikke. Den greske forma av i dag er *Αθήνα*, som i transkripsjon til norsk gir *Athína*. SDEs oppføring er kortfatta:

Athen, (gr. Athenai), Grækenlands hovedstad; ...

Oppføringa i N er fylldigere:

Athen, *Aten* (grek. *Athēnai*, nygrek. *Athínai*), huvudstad ...

Ingen av de tre store oppslagsverka har fått med seg at byens nåværende greske navn er *Αθήνα*. Det står ikke bedre til med mange andre leksikon: Le Petit Larousse (fransk, 2001) oppgir *Athínai* som gresk form. El Pequeño Larousse (spansk, 2001) oppgir *Athenaia* som gresk form. Enciclopedia Zanichelli (italiensk, 2001) oppgir *Athínai* som gresk form.

Ei bedre oppføring for et norsk leksikon ville være:

Aten el. **Athen**, gr. *Αθήνα* (*Athína* i no. transkr.), gmlgr. *Αθηναί* (*Athēnai* i no. transkr.), hovedstad ...

Rodos får ikke bedre behandling:

SNL: **Rhodos**, gr. *Ródhos*, *Rodos*

Endonym og gresk form er *Ρόδος*. De tre formene i SNL er alle transkripsjoner. *Rhodos* er ei videreføring av en praksis for transkripsjon av gammelgresk. I norsk rettskriving er *Ródos* gjeldende form (aksenttegnet kan utelates) i samsvar med det tilrådde systemet for *norsk* transkripsjon. Jmfør videre at det etter gjeldende norsk rettskriving skal skrives *rododendron* og ikke *rhododendron*. SNL har ikke engang henvisning fra *Rodos* til *Rhodos*.

- SDE: **Rhodos** – ingen andre former er oppgitt
 N: **Rhodos** – ingen andre former er oppgitt
 EZ: **Rodi** (gr. Ródhos)
 EPL: **Rodas**, en gr. Rhodos
 LPL: **Rhodes** – ingen andre former er oppgitt

At et leksikon oppgir et geografisk navn bare i leksikonets eget språk, er i og for seg greit. Når det vises til endonymet, bør forma som oppgis være riktig.

Ei rekke leksikon er samstemte om at *Krung Thep* er forma i thai for *Bangkok*, hovedstaden i Thailand. Det er ei opplysning som etter et gitt transkripsjonssystem gir et vink om tilnærma uttale av endonymet. Det er tilstrekkelig for allmennheten. For fagfolk og vel også for en økende skare av turister på årlige besøk vil opplysning om thai-skrivemåten være nyttig.

Eksempler på oppføringer i manuset til Geografiske navn i diverse språk

Hellas stat i Europa; Elláda (gr., dimotiki: *Ελλάδα*), Ellás (gr., katharevousa: *Ελλάς*), Gårtsija (bul. Гърция), Graecia (lat.), Graikija (lit.), Grčka (kro., serb. Грчка), Grèce (fr.), Greece (eng.), Grecia (it., sp., rum.), Grécia (port.), Greikka el. Hellas (sam.), Grekland (sv.), Gretsija (ru. Греция), Griechenland (ty.), Griekenland (ned.), Griekija (latv.), Grikkaland (fær.), Grikkland (isl.), Grækenland (da.), Görögország (ung.), Kreeka (est.), Kreikka (fin.), Řecko (tsj.), Yunanistan (tyr.)

Helsingfors (sv., da., fær., isl., ung.) el. **Helsinki** (fi., eng., fr., fær., isl., it., latv., ned., sp., ty., ung.) hovedstaden i Finland; Elsínki (gr. Ελσίγκι), Helsingi (est.), Helsingis (lit.), Helsingy (tsj.), Helsinguia (port.), Helsset (sam.), Khelsinki (bul. Хέλсинки, ru. Хельсинки)

Norge/Noreg stat i Europa; Noreg (fær.), Noregur (isl.), Norga (sam.), Norge (da., sv.), Norja (fi.), Noorwegen (ned.), Norra (est.), Norsko (tsj.), Noruega (port., sp.), Norveç (tyr.), Norvège (fr.), Norvegia (it., rum.), Norvégia (ung.), Norvegija (lit., ru. Норве́гия), Norvėgija (latv.), Norvijija (gr. Νορβηγία), Norway (eng.), Norwegen (ty.), Norwegia (po.)

Norilsk (da., eng., est., fi., fr., fær., isl., it., ned., port., sam., sp., sv., ty., ru. Норíльск) by i Nord-Sibir, Russland; Narílsk (gr. Ναρίλσκ), Norilsk (ung.)

Spania (fær., rum.) stat i Europa; Éspagne (fr.), Espainia (bas.), *España* (sp.), Espanha (port.), Espanja (fi.), Espanya (kat.), Hispaania (est.), Hispania (lat.), Ispanía (gr. Ἰσπανία), Ispanija (ru. Испания), Íspanya (tyr.),

Sefarad (hebr.), Spagna (it.), Spain (eng.), Španělsko (tsj.), Spánia (sam.), Spanien (da., sv., ty.), Spānija (latv.), Spanje (ned.), Spánn (isl.), Spanyolország (ung.)

Spárti (før Sparta, gr. Σπάρτη) by i Hellas, hovedstaden i fylket Lakonía på Peloponnes; Esparta (port., sp.), Sparta (da., eng., est., fi., fr., fær., isl., it., ned., sv., ty., ru. Спárта), Sparte (fr.), Szpárti el. Spárta (ung.)

USAs ytre småøyer/småøyar småøyer i Stillehavet og Karibia under USA; Amerikai Csendes-Óceáni-szigetek (ung.), Amerikanska Stillahavsöarna el. Förenta staternas mindre öar i Oceanien och Västindien (sv.), Îles Mineures éloignées des États-Unis (fr.), Kleinere amerikanische Überseeinseln (ty.), Ovttastuvvan stáhtaid sierranas Jaskemearasullot el. Ovttastuvvan stáhtaid unna sierrasullot (sam.), Smáeyjar Bandaríkjanna (isl.), Tikhookeanskije ostrova (SSJA) (ru. Тихоокеанские острова (США)), *United States Minor Outlying Islands* (eng.), Ühendriikide hajasaared (est.), Yhdysvaltain Tyynenmeren erillissaaret el. Yhdysvaltain pienet erillissaaret (fi.)

Usbekistan (da., est., fær., ty.) stat i Asia; Oezbekistan (ned.), Ouzbékistan (fr.), Ouzbekistán (gr. Ουζμπεκιστάν), Úzbekistan (isl.), Uzbekistan (eng., fi., it., sam., sv., ru. Узбекистан), Uzbekistán (sp.), Uzbekistāna (latv.), *Uzbekiston* (usb.), Uzbequistão el. Usbequistão (port.), Üzbegisztán (ung.)

Noen konkluderende betraktninger

Arbeidet med å samle opplysninger som kan resultere i et større verk *Geografiske navn i diverse språk* byr på mange problemer. Hvilke former gjelder i redigeringspråket? Hvilke former gjelder i andre språk? Hvor mye kan en stole på de forskjellige oppslagsverker? Hva er forelda opplysninger? Hva skal en gjøre med virvaret av diakritiske tegn, i ordinær skrift og i transkripsjoner?

Den geografiske navnemassen er ikke noe som er ferdiggitt en gang for alle. Der er stadig endringer, innføring av nye navn og skrivemåter, fjerning av gamle, tilbakeføring til gamle, forflering av navn (f.eks. samiske former i Norge, regionale former i Spania). Politiske hendinger på statsnivå kan gi store omkalfatring-er i tilfanget av geografiske navn.

Samme dag som et verk *Geografiske navn i diverse språk* foreligger som trykksak, er det ikke lenger fullt oppdatert. På flere eller færre felt vil der være noe som ikke stemmer lenger.

Den praktiske nytten av et slik verk kan fortone seg som heller tvilsom. Men et stykke på vei kan det tilfredsstillende den typen av nysgjerrighet, allmenn eller faglig, som får folk til å stille spørsmålet «Hva heter X på Y»? – Uansett hvor omfattende verket blir, vil der kunne innvendes at *det* og *det* mangler.

Noter

- 1) Foredrag på konferansen «Stadnamn i nordisk og internasjonalt perspektiv», Blindern 21. oktober 2005.
- 2) Det tidligere departementsvedtaket om at bindestrekskonstruksjoner som *Guovdageaidnu-Kautokeino* skulle brukes både i samisk og norsk, er blitt opphevd med virkning fra 1.1.2005. Nå kan en bruke den ene eller andre forma avhengig av hvilket språk en uttrykker seg på.

Bokmeldingar

Eli Johanne Ellingsve: *Stedsnavn på Svalbard / Names on Svalbard*. Trondheim: Tapir akademisk forlag. 2005. 186 s. ISBN 82-519-2011-6.

Som tittelen bærer bud om, er dette ei bok på norsk og engelsk om stedsnavn på Svalbard. Alt innholdet har parallelle tekster, med hver tekstdel først på norsk og så på engelsk. Boka inneholder artikler om 470 navn på Svalbard, ordnet alfabetisk med korte tekster (oftest 2–5 linjer) for hvert navn.

I forordet blir det opplyst at boka er ment som «ei håndbok for den som er interessert i stedsnavnene på Svalbard. Boka er skrevet for den alminnelige leser, som ikke har spesielle kunnskaper om Svalbards særegne historie eller navn» (s. 7). Viktigste kilde har vært *The Place-names of Svalbard*, Norsk Polarinstitutt 2003 (heretter forkortet PNS), også ifølge forordet «det selvsikre referanseverket i forbindelse med navneforklaringene».

Ulikt PNS er Ellingsves bok illustrert. Spredt rundt i teksten finner vi 17 fotografier, 15 i farger. Dessuten har boka med et kart over Svalbard i utbrettformat bakerst, der de omtalte navnene er plassert. Til hvert navn er det oppgitt et firesifret gradtall som referanse, slik at navnene skal være lette å gjenfinne på kartet. Navneskriften på kartet er fargeseparert etter lokalitetstypen slik: Hvitt for store havområder, brunt for fjelltopper, fiolett for saltvannslokalteter, blått for breer og ferskvann, sort for bebyggelse og andre ting. En slik omfattende fargeseparasjon av skrift er noe en ikke ofte ser på kart, men her fungerer det etter hensikten. Kartet er pent utformet. Det er lettlest og instruktivt.

Forklaringene på navnene utgjør hoveddelen av boka. Men viktig er også innledningen på 10 sider. Her gjør forfatteren på en interessant måte greie for hvordan stedsnavnene på Svalbard har oppstått. Navngivningen henger nært sammen med flere nasjoners utforskning av dette tidligere ubebodde landet, fra 1500-tallet av. Mange navn representerer mer eller mindre fullstendige oversettelser fra andre språk, som f.eks. *Adventfjorden* < *Adventure Bay*, og *Negerpynten* < engelsk *Negro Point* (1625) < nederlandsk *Swarthe Hoeck* (1620). *Grumantbyen* inneholder et gammelt russisk ord for Svalbard, trolig en misforstått form av navnet Grønland.

Svalbard-navnene er rike på fremmedord, lånord og oversettelseslån, og de bryter derfor ofte med alminnelig norsk folkelig navngivning. Noe annet som påpekes i innledningen, er en sterkt utbredt bruk av navn sammensatt med personnavn, som *Kopernikusfjellet*, *Longyearbyen* og *Hambergfjellet*. Mens andelen av slike navn i norske fastlandsstrøk gjerne er rundt 5 %, finner Ellingsve at materialet fra Svalbard ligger nært opp til 50 % med personnavn-innhold. «Dette forholdet reflekterer tydelig Svalbards interessante historie både som mål for vitenskaplige ekspedisjoner og som arena for et

politisk spill, mellom personer og europeiske nasjoner som ønsket å markere egne posisjoner.» skriver forfatteren (s. 13). Ikke overraskende er det svært få av disse navnene som går tilbake på kvinner.

En annen frekvent navngivningsgrunn er sammenlikningsfunksjon, mye brukt på fjellformasjoner. Her har forfatteren vært meget bevisst på å utnytte fotografiet som et effektivt virkemiddel. Virkelig praktfulle og illustrative er de fargebildene som fotografen Gerd-Elin Aune har levert av fjellet *Pyramiden* og formasjonen *Skansen*.

Spesielt for Svalbard er at øygruppen aldri har hatt noen innfødt befolkning, og heller ikke noen navngivergruppe som har representert en særskilt dialekt. Følgelig er det ikke grunnlag for å framstille de enkelte navn med en nedarvet uttale i lydskrift. Normeringen må bygge på skriftspråket. På grunn av den særnorske tospråkstilstanden og språklige valgfriheten har vi ofte ikke noe entydig fasitsvar. I all hovedsak er normeringen sammenfallende med PNS; navnene skrives med nynorske former. Et par avvik må tolkes som en justering for å oppnå en mer konsekvent nynorsk normering: *Åsgårdfonna* og *Fuglesongen* i motsetning til *Åsgårdfonna* og *Fuglesangen*.

De markante særegenhetene ved dette navnetilfanget setter også sitt preg på forklaringene, som ikke er dominert av den tradisjonelle, leksikalsk-semantiske metoden. Her vektlegges ikke navnegransking i vanlig forstand, men heller det en kan kalle navnehistorikk. Det som søkes forklart, er det konkrete, historiske opphavet til de enkelte navn, fordi Svalbards unge og spesielle historie innbyr til denne muligheten. *Adventfjorden* er trolig navngitt etter den engelske hvalbåten *Adventure*, som holdt til i den innerste delen av Isfjorden i 1656. Videre kan vi lese at *Stormbukta* har navn etter «Erik Storm (1904–36), norsk flyger, assisterte ved flere ekspedisjoner». I tillegg opplyses at «Bukta ligger utsatt til for østlig vind». Her antydes altså en mulig dobbel navngivningsgrunn som er heller sjelden i navngivning.

Utvalget på 470 navn representerer bare en brøkdel av de navnene som PNS inneholder. Selv om PNS har vært en særdeles viktig kilde, framstår Ellingsves bok selvstendig i så vel presentasjonsform som i innhold og utvalg. Vi finner flere titalls navn som ikke er med i det større referanseverket. Blant disse kan nevnes *Balberget*, *Fimbulisen*, *Isdomen*, *Negerfjellet*, *Olav V land*, *Oslobreen*, *Rjurikfjellet*, *Sporen*, m.fl. Blant de 'nye' finner vi flere med form og innhold som et vanlig terrengnavn: *Berrflota*, *Blåbukta*, *Brånevatnet*, *Digerfonna*, *Snauheia* og *Svartupsa*.

Det er lagt vekt på å få med de mest kjente navnene, og samtidig en jevn og god geografisk fordeling. Er det så noen navn som savnes? Det kan det sikkert være delte meninger om. For min egen del savner jeg ett navn, *Operafjellet*, som er et forholdsvis kjent fjell i nærheten av Longyearbyen.

Under utarbeidelsen har Eli Ellingsve foretatt en rekke fornuftige grep for at boka skal kunne nå et bredt publikum. Den er tospråklig, lettlest og illustrert. Den er oversiktlig og hendig som oppslagsverk, og som supplement i forhold til f.eks. *Norsk stadnamleksikon* (der Svalbard ikke er med). Den har et interessant innhold som gjør den leseverdigg fra perm til perm – gjerne som sengelektyre. Den har en smakfull grafisk utforming, god trykkkvalitet, vakre bilder, som sammen med en solid innbinding gjør den godt kvalifisert som gavebok. Kort sagt: Dette er popularisert fagformidling av beste merke.

Vidar Haslum

Gulbrand Alhaug: *Fornamn i Noreg frå 1900 til 1975 – med vekt på endringar i namnemønsteret*. Tromsø-studier i språkvitenskap 23. Oslo: Novus forlag. 2004. 285 s. ISBN 82-7099-396-4, ISSN 0339-2543.

Alhaugs bok presenterer ei undersøking av namnemønsteret i Noreg i tida frå 1900 og fram til 1975. Namnemønsteret blir illustrert med korleis markørnamn, som er Alhaugs nemning, har endra seg mellom dei tre periodane 1900–24, 1925–49 og 1950–74. Markørnamn er førenamn som har ei viss utbreiing, og som har gått mykje opp eller ned i bruk som namn på fødde frå ein periode til neste. Boka omfattar ei markørnamnundersøking og andre mindre undersøkingar.

Undersøkingane byggjer på materiale frå Folkeregisteret med namnefrekvensar i perioden frå 1900 fram til 1975 i heile landet, slik dette materialet blei behandla ved Nordisk institutt på Universitetet i Bergen i 1970-åra, ved den tidlegare avdelinga Prosjekt for datamaskinell språkbehandling (PDS) (kap. 2 i Alhaugs bok). I markørnamnundersøkinga byggjer Alhaug på namneformer som har 500 eller fleire namneberarar i perioden 1900–1974. Fleire namn enn dette er nytta i dei andre mindre undersøkingane i boka. Alle gjeld førenamn både i første og eventuelle andre posisjonar. Utvalet skil seg frå dei fleste andre førenamnundersøkingane som berre tek omsyn til førstenamnet. Sidan førenamn utan omsyn til plass i rekkja er talde samla i materialet, er bruken i ulike posisjonar ikkje undersøkt.

Granskinga viser bl.a. at mellom den første og andre perioden går høvestalet på namn på tre eller fleire stavingar klårt ned, som *Karoline* og *Kornelius* (kap. 6 og 7). Det same gjeld kvinnenamn med *a*-ending, som *Ragna*. I staden får ein einstava namn, f.eks. *Brit* og *Kjell*, eller tostava namn med *e*-ending, som *Grete* og *Terje*. I den siste perioden held bruken av einstava namn, f.eks. *Gro* og *Geir*, og namn med *e*-ending fram, som *Bente* og *Rune*, men med mykje nytt utval av namn.

Tyske namn, som *Adolf*, går ut av bruk blant mannsnamna mellom den første og andre perioden (kap. 10.1), men det gjeld ikkje kvinnenamna. I den tredje perioden blir engelske namn tekne noko i bruk. Det gjeld særleg mannsnamn, f.eks. *Tom* og *Roger*, men ikkje så mykje engelske kvinnenamn (kap. 10.2). Det er òg namnelån frå Sverige, f.eks. *Elin* og *Ørjan*, og frå Danmark, som *Bodil* og *Espen* (kap. 10.3). Nokre av namna vi har fått frå Sverige, har kome dit frå andre land i litt andre former.

Mest typisk for alle tre periodane er den omfattande bruken av nordiske arvenamn når det gjeld talet på namneberarar, og dette er klårt mest typisk for menn (kap. 11). På det meste omfatta nordiske arvenamn 60 % av alle namn på menn. Dét var i den tredje perioden. Det høgste nivået for dei kvinnelege arvenamna var 36 %, som blei nådd i mellomperioden. Utvalet av ulike nordiske arvenamn var større for menn enn kvinner i det undersøkte materialet.

Utskiftinga av alle slag namn var klårt større blant kvinnenamn enn mannsnamn gjennom heile den undersøkte perioden, noko Alhaug drøftar i forhold til oppkalling, kjønnsroller og psykososiale forhold (kap. 9.3).

Alhaug har òg undersøkt endringa i namneutvalet med å studere toppnamn i dei tre periodane, dvs. dei 30 vanlegaste for kvart kjønn i kvar periode (kap. 12). Han konkluderer med at markørnamnmetoden, som er lagt til grunn for hovudundersøkinga, mykje klårare enn toppnamnmetoden viser endringar mellom periodane. Grunnen er helst at markørnamnmetoden gjer det mogleg å ta omsyn til fleire namn. Særleg viste markørnamnmetoden mykje større endringstakt for kvinner enn for menn samanlikna med toppnamnstudium (kap. 12.3 og 12.4).

Ein særleg interessant del av undersøkinga gjeld *trykk og tonelag* (kap. 11.13). Trykk gjeld helst namn med tre eller fleire stavingar (*Amanda*), der Alhaug ser bort frå trykk brukt på første staving i austnorske dialektar.

For tonelag byggjer han på sin eigen Stange-dialekt (Hedmark). Alhaug meiner at andre tonelag på namn i andre dialektar ikkje vil gje eit anna hovudmønster enn han har vist (152).

Tostava namn som har vore i bruk frå norrøn tid, har trykk på første staving og tonelag 2 (159), som i *Ola*, og som for norske arveord elles. Derimot har nordiske arvenamn med to stavingar som blei tekne i bruk på nytt på 1800-talet, i hovudsak tonelag 1 (*Olaf, Bergljot*). Desse oppattekte namna hadde tonelag 1 felles med dei fleste namna som har vore innlånte frå andre språk dei siste hundreåra. Dei nordiske arvenamna som har blitt tekne i bruk frå rundt slutten av 1800-talet, har helst fått tonelag 2, likt det norske mønsteret (*Olav, Gunnhild*).

Kyrkjelege namn (bibelske namn og helgennamn) som er lånte inn i tidleg kristen tid og tilpassa norsk uttale, følgjer òg i hovudsak det nedarva norske uttalemønsteret med tonelag 2. Desse kallar Alhaug justerte namn (*Kari, Anders*). Nyare innlånte namn har, som nemnt, helst tonelag 1 (*Agnes, Georg*), men det finst unntak (*Mona*).

Elles drøftar Alhaug typar av nordiske arvenamn som skil seg frå dette mønsteret, som tonelag 1 for namn med endingane *-ny* (*Signy*), *-vald* (*Torvald*), *-mar* (*Ingmar*) og *-a* (*Ragna*). Blant anna legg han vekt på likskap med namn med heilt anna opphav.

I ei anna undersøking i boka viser Alhaug at bruken av nordiske arvenamn med tonelag 1 har gått klart tilbake frå den første til den siste perioden, og drøftar forklaringar på det (152–154).

Klassifiseringa av namn etter trykk og tonelag brukar Alhaug som grunnlag for *framlegg til ei namneklassifisering* (kap. 11.2). Oftast har det vore vanleg å skilje mellom nordiske arvenamn, kyrkjelege namn (bibelske namn og helgennamn), òg kalt justerte, og dessuten innlånte namn. Dessutan har det vore mange måtar å klassifisere innlånte namn på, etter opphavsspråket eller etter det sekundære språket namnet kom frå til Noreg.

Alhaug har som mål å få til eit meir konsekvent klassifiseringssystem som legg vekt på språkstrukturelle trekk, og som legg vekt på kva folk oppfattar som naturlege kategoriar (vårt mentale onomastikon, 176). Det gjeld strukturelle trekk som trykk, tonelag og tal på stavingar. Dessuten kategoriserer han alle nordiske arvenamn og innlånte namn i ujustert form uavhengig av dette, fordi kategoriane er lett gjenkjennelege. Det nye i hans inndeling gjeld fordelinga av justerte innlånte namn.

Dei tre viktigaste gruppene hos Alhaug er nordiske namn, innlånte justerte namn og andre innlånte namn. Grappa «nordiske namn» inneheld alle nordiske arvenamn utan omsyn til tonelag. Dessutan har han lagt til innlånte justerte namn med tonelag 2, dvs. namn som er tilpassa norsk tonelagsmønster som normalt finst berre i norske arveord og som elles er endra i Noreg på fleire måtar, som *Kari* og *Anders*. Opphavleg innlånte namn med trykk på ei anna staving enn første stavinga, som *Birgitte* og *Merete*, grupperer han som «andre innlånte namn» saman med ujusterte innlånte, som f.eks. *Anita* og *Andreas*. Dei har felles trykktilhøve. Einstava justerte namn er òg flytta til «nordiske namn», som *Brit* og *Per*. Kategorien «innlånte justerte namn» har etter dette igjen berre namn med tonelag 1 og trykk på første staving, som *Lisbet* og *Syver*.

Tonelag i einskildnamn kan vere ulikt distribuert i norske dialektar i både nordiske arvenamn og i justerte namn. Dette nemner Alhaug, men legg det ikkje til grunn for klassifiseringa.

Om ein nyttar Alhaugs prinsipp for å kategorisere namn på grunnlag av anna norsk talemål, vil dei nordiske arvenamna likevel bli klassifiserte på same måten. Grunnen er at Alhaug ikkje tek omsyn til tonelag når han kategoriserer dei. Kan hende ville justerte namn med tonelag 2 hos Alhaug, blitt plasserte annleis på eit anna dialektgrunnlag. Blant anna har *Marit* og *Anders* tonelag 1 mange stader, slik som bl.a. *Lisbet* ovanfor. Det same gjeld òg omsyn til austlege dialektar med trykk på første staving i justerte namn som *Merete*. Blant anna dette namnet har Alhaug klassifisert etter trykk på andre staving.

I materialet frå Statistisk sentralbyrå var det ikkje skilt mellom mellomnamn og førenamn etter det første for kvar person (kap. 6.11). Alhaug peikar på at det er uklårt korleis ein ved PDS har skilt ut desse førenamna etter det første førenamnet frå mellomnamn. Det gjeld særleg typen *Jentoft*, som har opphav i etternamn, men som òg har blitt brukt som verkeleg førenamn. Artikkelen min om behand-

ling av personnamndata ved PDS som Alhaug viser til (Utne 1984), gjeld liknande data henta inn i 1982, der det ikkje blei arbeidd med å skilje mellomnamn frå førenamn etter førstenamnet.

Undersøkingar eg har gjort i datagrunnlaget frå PDS (Mikrokort 1975) viser at namnet *Jentoft* og andre av same typen som finst i Alhaugs framstilling, blei klassifiserte som førenamn då ein skulle velje mellom føre- og mellomnamn i den aktuelle posisjonen. I dette datagrunnlaget har 187 menn *Jentoft* som første førenamn og 643 menn *Jentoft* tald samla som andre førenamn eller mellomnamn. I alt blir dette 830, som er likt førenamnstalet i Alhaugs data (72). Det er tilsvarande for *Angel*, *Meier/Meyer*, *Pareli* og *Storm*, med tre eller fleire gonger så mange namneberarar i andre posisjon som i første. For nokre namn der opphavet til bruken i Noreg kan vere etternamnsbruk i Noreg eller fornamnsbruk i andre land, var fordelinga mellom posisjonane meir lik. Det gjeld *Anker*, *Selmer* og *Monrad*. Elles hadde kvinnene klårt lågare tal enn mennene i andreposisjonen for alle dei nemnde namna.

Namn i denne andre, eller eventuelt tredje, posisjonen og som er opphavlege etternamn, eller som i alle fall er like etternamn, kan neppe ha vore andre eller tredje førenamn for alle berarane. Det er rimeleg at det for fleire kan ha vore moras etternamn eller eit etternamn frå tidlegare generasjonar, som tilsvarar mellomnamn etter terminologien i dag.

Kjønnsforskjellen i datagrunnlaget frå PDS kan kome av at mennene i mange tilfelle hadde dei som eigenlege førenamn, eller at det kan ha vore meir vanleg at menn førde vidare etternamn frå tidlegare generasjonar tilsvarande mellomnamn. Det siste har vore vanleg i mange borgarlege familiar (Bræck 1981: 107–119; Utne 2001: 86–88). Det var dessutan vanlegare for menn enn kvinner fødde bl.a. tidleg på 1900-talet (Kristiansen og Ouren 1998: 107).

Å få avklart kva som var førenamn, og kva som tilsvarte mellomnamn, viser seg òg å vere komplisert å finne ut av i samband men namnesøknader (Utne 2004: 11). Den same erfaringa gjorde folkeregistera då dei arbeidde med si omklassifisering i siste halvdel av 1990-åra, som oppfølging av at mellomnamn blei innført som kategori med personnamnlova frå 1.1.1965 (samtaler med tilsette).

Slik avklaring vil kan hende løysast i nokon grad med fleire undersøkingar av namneskikkar. Sikrast svar får ein med å kartlegge bakgrunnen for at den einskilde bæraren har fått namnet. Det vil seie arbeidskrevjande slektsgransking. Sikre svar vil vi neppe få.

For namna som kan ha etternamnsopphav, er det nokså sikkert ikkje rette førenamnstal i dei data frå PDS som er lagde til grunn for Alhaugs undersøkingar. Med grunnlag i tala ovanfor kan omfanget av førenamn blant namn i den omtalte posisjonen liggje mellom nesten alle og ingen. Det inneber at det som står om denne namnetypen i Alhaugs framstilling, ikkje er rett. Dette får små konsekvensar for dei namnemønster i undersøkinga der desse namna berre er ein liten del.

Undersøkingane i boka byggjer på eit grundig *metodisk fundament*. Alhaug går detaljert gjennom korleis han har gruppert namn etter språklege drag og statistiske eigenskapar (kap. 3 og 4). Blant anna er det ein omfattande diskusjon av kva namneformer ein bør slå saman i behandlinga, og kva namneform som skal bli brukt som fellesform.

Her vil eg særleg peike på at eitt av resultatane i undersøkinga er at klårt færre namn er *ned-namn* (namn som representerer ein viss nedgang i bruk frå ein periode til den neste) enn *opp-namn* (namn som representerer ein viss oppgang; 62). Eg saknar ei klargjering av dette i forhold til at det er stilt strengare krav til kva namn som kan vere ned-namn enn opp-namn når namna har blitt klassifiserte (35 prosentpoeng nedgang, mot 25 p.p. oppgang; 44). Ulikskapen ser altså ut til å vere resultat av ulike kriterium for å velje ut dei to kategoriane.

Framstillinga er grundig underbygd med illustrerande *tabellar* og *namnekurver*, noko som gjer framstillinga godt leseleg samstundes som det er god tilgang til dataunderlaget. Bruken av grafiske verkemiddel har dessutan gjort at mykje data har fått plass på ein oversynleg måte. Eg saknar korleis

teikna V og Λ skal lesast i samanhengen, f.eks. som bokstaven V og den greske lambda? Det går fram at Λ -namn har sin topp i midtperioden og V-namn er på sin botn i midtperioden (8, 62 f.).

Boka er svært interessant lesnad. Vurderingane som forfattaren gjer undervegs finn eg meir interessante enn dei faktiske resultatane. Han brukar mykje plass på å vurdere korleis ein skal klassifisere namn, bl.a. med grunnlag i korleis namna har kome i bruk, korleis folk tenkjer om kva som er moderne og gammaldagse namn, og korleis ein kan dra inn kunnskap frå andre vitskapar i vurderingane (f.eks. arkitektur, 96). Vurderingane er svært godt underbygde med tilvisingar, også til bustad og fødselsår til namneberarar. Den gode indeksen i boka, både til namn og til dei forfattarane som er oppførde i litteraturlista, er svært nyttig.

Boka er ikkje lett å finne fram i, men indeksen løyser noko av dette problemet. Den litt lite oversynlege strukturen er nok òg grunnen til at mange atterhald og presiseringar blir tekne opp att fleire stader. Boka er svært tettpakka, og det er lite lausprat. Eg kunne ønskt ein klårare tematisk struktur og færre oppattakingar. Trass i dette er stoffet så interessant at det var vanskeleg å leggje boka frå meg før eg hadde lese heile.

Når det gjeld resultatane frå dei statistiske markørnamnstudiane, er det mest interessante korleis språkstrukturen i namna blir behandla i forhold til dei tre periodane. Det gjeld både samansetjingar, endingar, trykk og tonelag. Den språkstrukturelle framstillinga er særleg interessant fordi den kan avspegle korleis folk tenkjer i namnegrupper når dei vel namn.

Litteraturliste

- Bræck, A. 1981: Personnamn i Hadsel i Vesterålen. I: Ola Stemshaug (red.): Norske personnamnstudier. 81–123. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Kristiansen, J. E. og J. Ouren 1998: Fornavn i Norge. Navnemoter og motenavn. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Mikrokort 1975 = Mikrokort med personnamndata, laga ved Prosjekt for datamaskinell språkbehandling etter oppdrag frå Justisdepartementet.
- Utne, I. 1984: Datamaskinell utnyttelse av Statistisk sentralbyrås personnavnarkiv. Botolv Helleland (red.): Den 3. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 18. november 1983. Innleiingar og diskusjon. 109–115. Oslo: Institutt for namnegransking, Universitetet i Oslo.
- Utne, I. 2001: Fornamn som er like etternamn. NN 18.79–98.
- Utne, I. 2004: Fine gamle etternamn – to år etter. Nytt om namn 40.9–13.

Ivar Utne

* * *

Suffixbildungen in alten Ortsnamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 14.–16. Mai 2004. Herausgegeben von Thorsten Andersson und Eva Nyman. (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi LXXXVIII.) Uppsala 2004. 220 s. ISBN 91-85352-57-8.

14.–16. mai 2004 vart det halde eit symposium i Uppsala um suffikslagningar i gamle stadnamn i regi av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. I denne boki er prenta elleve av dei tolv fyredragi som vart haldne der, attåt eitt som var meldt, men som ikkje kunde haldast. Dei fleste forfattarane kjem frå Sverige eller Tyskland, men det er attåt éin frå kvar av landi Danmark, Noreg og Skottland. Flestalle skriv på tysk, men dansken og skotten skriv på engelsk.

I tillegg til sitt eige tilskot, «Die Suffixbildungen in der altgermanischen Toponymie», som fungerer godt som inngang til dei hine artiklane, hev redaktøren Thorsten Andersson skrivt ei instruktiv

innleiing. Han opnar med å slå fast at suffikslagingar er eit sentralt emne for stadnamngranskingi. Di lenger attende me gjeng i saga åt dei germanske måli, di meir synest dei å ha bruka suffiks til å laga stadnamn. Seinare tek samansetjing meir og meir yver, men som Andersson peikar på i artikkelen, er styrketilhøvet millom dei tvo slagi namnelaging i gamalgermanske naturnamn ikkje godt nog utgreidd. For tidi etter Kristi fødsel tyder like vel bustadnamni på at det då var samansetjing som rådde grunnen. Med eitt undantak, som me skal koma attende til (*-inge*-namni), er alle samansette med namnelekker som *-heim*, *-vin* og *-land*. Andersson dreg ikkje nokon slutningar av dette for naturnamni, men det må etter mi syn i minsto gjeva ein peikepinn um at namni som er laga med suffiks, i hovudsak høyrer til ein eldre periode.

Andersson legg serleg vekt på spursmålet um primær eller sekundær namnelaging, d.e. um namni er laga beinveges som namn eller gjenom proprialisering av ord som alt fanst i språket. Det er ofte vandt å avgjera. Eit døme or artikkelen hans kann illustrera det: Det gamalnorske fjordnamnet *Sogn*, no landskapsnamn, høver med eit appellativ *sugn* n. 'sugande stad ovanfyre eit stryk' som er funne i Dalame i Sverige. Det er då eit spursmål um namnet *Sogn* byggjer på eit slikt appellativ, eller um det er nylaga som namn til roti i verbet *suga*, og soleis berre er ei parallell namnelaging til ordlagingi i dalmål *sugn*.

Dette spursmålet um primær eller sekundær namnelaging er viktugt ikkje berre for vurderingi av strukturen og kronologien åt namni, men òg for høvet til å rekonstruera ord frå namn. Serleg Lennart Elmevik dryfter um det ligg appellativ til grunn for stadnamn i artikkelen sin um suffiksi *-n*- og *-sn*-. Ut frå eit par, etter hans meining sikre, døme på at *n*-suffikset kunde nyttast til å laga ord som uttrykte tilhøyrsla til grunnordet (gsv. *arin*, *arin* og *hæghn*), tenkjer Elmevik seg at det kann løyna seg tilsvarende appellativ i stadnamn med *n*-suffiks. Det kann sjølvsagt tenkjast, men det er ein vanske for denne gissingi at dei postulerte appellativi i mange tilfelle ikkje fær nokor onnor tyding enn grunnordi dei er avleide av, t.d. når det attved gsv. *bēt* 'beite' skal ha funnest tvo avleidingar **bētn(a)* og **bētsn*, **bætsn* med same tyding (s. 51, 55). Dette synest å ha plåga Elmevik òg, når han skriv at **næsn* skal ha vore «synonym oder zumindest fast synonym mit schwed. *näs* 'Landzunge', og at ein med **hultn* «kann [...] an einen Wald gedacht haben, der sich in seiner Beschaffenheit von dem unterschied, was man als *hult* zu bezeichnen pflegte» (båe s. 51). Jamvel i dei tilfelli der *n*-lagingane kann ha havt ei serskild tyding eller i minsto eit serskilt bruk, peikar strengt økonomiske argument i motsett leid: Kvifor skulde ein halda seg med ord som **halsna* «eine durch hohe Enden und flache Zwischenteile gekennzeichnete Naturformation» (s. 49) og **okn*, **ukn* «jochähnliche Landschaftsformation» (s. 50) når ein hadde ordi *hals* og *ok*, *uk*, som kunde brukast metaforisk um det same landskapet? Det kann godt vera at dei hadde fleire og meir spesialiserte ord for naturtilhøve i germansk og frumnorderlendsk tid enn dei som hev kome ned til oss i yngre målform, men eg tykkjer ein bør vera varsam med å postulera slike ord utan anna grunnlag enn stadnamn. Det held ikkje å visa til at namnelagingane er utbreidde; det kann tolkast som at samanstillingi av grunnord og namnelagande suffiks var vanleg, noko som kann hava semantiske grunnar.

For Svante Strandberg er skilet millom primær og sekundær namnelaging avgrensande for dei namni han tek upp; han skriv um «Dehydronymische Ableitungstypen», d.e. stadnamn som er avleide av vassdragsnamn. Som han skriv til slutt i artikkelen, hev dei dehydronymiske avleidingane den fyremunen at dei ikkje kann vera tale um sekundær namnelaging. Strandberg gjev ein gjennomgang av dei suffiksi som finst i dette slaget namn, fyrst og fremst vassdragsnamn (elve-, sjø- og fjordnamn), i Noreg og Sverige. Han berrlegg framfor alt samanhangen millom maskuline *a*- og *an*-stomnar i namn på sjøar og tilsvarende feminine *ō*- og *ōn*-stomnar i namn på elvar. Eit norskt døme er sjønarnet *Tokke* i Telemark, gno. **Potki* m. (*an*-stomn), som skal vera laga til elvenarnet *Potka* f. (*ōn*-stomn). Det linne avbrigdet av denne skiftingi (*-an/-ōn-*) skal ha vore frævt til ut i millomalderen i formi *-i/e* mot *-a*, men um me då kann tala um suffikslagingar lenger, er meir tvilsamt.

Her kjem me burti eit grunnleggjande problem med denne boki, det er at ho ikkje gjev nokor klår avgrensing av kva som bør reknast med til suffikslagingar og ikkje. Dei ymse tilskoti sprikjer i ulik leid. Strandberg reknar openbert med dei grammatiske suffiksi, dei som utgjer «stomnane» i germansk, jf. ei yverskrift som «Die Suffixe *-a-* und *-ō-*» (s. 29). Motsett talar Albrecht Greule um «[e]in nicht suffigiertes Hydronym (altdänisch) *Hwīta/**Hwīt(a)*» (s. 206), som visseleg er ein *ō-* eller *ōn-*stomn; han held då dei reint grammatiske suffiksi, som alle namnord krev, utanfyre. Det finst argument for båe avgrensingane, men eg saknar ei dryfting av dette i boki.

Ein tanke som slo meg då eg las artikkelen åt Strandberg, er at det må vera ein skilnad på den einfelde avleiingi som hender når ein skifter ut ein maskulin stomn med den tilsvarande feminine, og lagar elvenamn av sjønamn eller fjordnamn, og hin vegen, t.d. *-a-* ↔ *-ō-*, og den meir avanserte avleiingi der ein attåt skiftet av kyn legg til eit klårt avleidande element, t.d. i sjønamnet *Gjevden* (gno. *Gefðir m.) til elvenamnet *Gjøv* (gno. *Gefr f.) på Agder. Ikkje berre er det vanskelegare i ettertid å sjå kva som er avleidt av kva i det fyrste tilfellet (ein lyd då ganga til grunnordet og tilhøvi på staden); det avleidde namnet lyt òg vera mindre tydeleg underordna utgangsstødet for avleiingi. Det ligg med andre ord nære å tenkja seg at det semantiske tilhøvet millom dei tvo namneobjekti (*denotata*) som vert knytte saman gjennom avleiing, skal analyserast noko ulikt alt etter kor markert sjølv avleidingsfestet er. Intuitivt gjev dette meining: Ein viktug funksjon åt det kann henda best markerte suffikset (mælt i fonologisk umfang), *-ing-*, er å laga diminutiv, som må segjast å vera underordna avleidingsbasen i høg grad. Denne skilnaden på den endeframe skiftingi millom maskuline og feminine namneformer av same slag (typen *Drafn* ~ *Dröfn*) og den meir tydelege avleiingi me fær ved bruk av reint leksikalske suffiks (typen *Gefr → *Gefðir), er ikkje nog påansa i framstillingi åt Strandberg.

Eit anna viktugt spørsmål som Andersson dreg fram i innleiingi, gjeld funksjonen og tydingi åt dei einskilde suffiksi. Han gjeng ved at det er vandt å svara på, og at det ofte vert forsømt. Det kann segjast um mange av tilskoti til denne boki òg; den semantiske skilnaden som mun finnast millom dei ymse suffiksi, vert verande mykje i det blå. Lennart Elmevik segjer rett nog at funksjonen åt *-n-* og *-sn-*suffiksi er å uttrykkja tilhørsla, og Eva Nyman, som gjev ei fin yversyn yver bruket av *-s-*suffikset i norderlenske stadnamn, nemner ei rad ulike funksjonar det kann hava alt etter kva ordklassa utgangsstødet for avleiingi tilhøyrer.

Jan Paul Strid gjer sitt beste til å «avlivva» eit suffiks i norderlenske vassdragsnamn, d.e. eit eige germansk *t-*suffiks (ieu. *-d-*) som Elof Hellquist meinte å finna i ei rad svenske sjønamn. Strid lukkast langt på veg med revisjonen sin. Han finn at alle dei namni som Hellquist tillagde dette *t-*suffikset, kann tydast ut på onnor vis, ofte med grunnlag i yngre måltilfang. Strid syner at det heller ikkje trengst noko namnelagande *t-*suffiks i norske elvenamn som *Rokta*, *Fusta* og *Rymta*; dei kann vera laga beinveges av verbformer med *-t-*, som den styrkte formi (nno.) *rymta* til norr. *rymja* 'belja'. Han sluttar difor at det ikkje er nokon grunn til å rekna med eit eige *t-*suffiks i norderlenske vassdragsnamn, men at det berre er «eine Täuschung». Argumentasjonen er yvertydande, og dei reale tolkingane åt Strid er i mange tilfelle klårt betre enn dei Hellquist rekna med. Eg ser berre eitt veikt punkt, og det er at Strid same kva vert nøydd til å halda seg med eit *t-*suffiks i øynamni *Rott* og *Körmt* (båe i Rogaland), og då er det vel ikkje noko prinsipielt i vegen for at det skulde finnast i andre naturnamn òg?

I tilskotet åt Bent Jørgensen sviv det um upphavet åt danske og svenske *-ing-*-namn. Den tradisjonelle syni er at dei er avleidde med suffikset *-ija-* til innbyggjarnemne på *-inga-*, soleis at t.d. *Kættinge* (i Östergötland, nemnt 1405) skal vera laga til eit innbyggjarnemne *kættingar, som atter skal vera avleidt av dyrenemnet *katt*, m.a.o. 'staden åt *kættingane*'. På denne måten hev det kome upp ei samanstilling av tvo suffiks, *-ing-ija-*, som tidleg kann ha vorte reanalyserast som eit eige suffiks til å laga stadnamn med, soleis at ei mogeleg tolking av *Kættinge* kann òg vera 'staden med kattane', der dette nye suffikset *-ingija-* er lagt beint på grunnordet *katt*.

Jørgensen meiner å sjå tvo «læger» i utgranskingi av *-inge*-namn i dag: Dei som legg ei tolking med innbyggjarnemne til grunn, og dei som tolkar namni utan noko slikt millomstig. Denne motsetnaden tykkjest meg vera mykje oppkonstruert. Gjenomgangen hans av det ei rad granskarar hev sagt um desse namni, syner tvert um at dei fleste gjeng inn for eit «både – og». Avgjerande for eit slikt standpunkt er skilnaden på koss sjølve suffikset hev kome upp, og det seinare bruket av det, eit skil som vert altfor uklårt i analysen åt Jørgensen. Det er ikkje noko i vegen for å rekna med at det samansette suffikset *-ingija-* hev kome upp gjenom avleiing på *-ija-* av innbyggjarnemne på *-inga-*, og samstundes rekna med at flestalle stadnamn med dette suffikset er laga til andre appellativ *e t t e r* at suffikset hadde «rive seg laus» frå innbyggjarnemni, jf. seinast framstillingi åt Thorsten Andersson i denne boki (s. 17).

Med andre ord er det ikkje noko avgjerande argument mot den tradisjonelle uttydingi av suffikset at det er so fåe *-inge*-namn som inneheld ord som vanleg vert nytta til tilnamn, slik Jørgensen synest å tru, og det er i alle fall ikkje noko argument at skandinavane skal ha vore «uviljuge» til å nytta innbyggjarnemne til stadnamn (s. 106), all den tid namni på *-ingija-* ikkje er sjølve innbyggjarnemni, men skal vera avleide av deim. Jørgensen hevdar i inleiingdi at dryftingdi hans skal vera utan «preconceived preferences», og endar med å slå fast at han hev freista å leggja fram «everything that could speak either in favour of or against the existence of a widespread layer of ethnonymic *-ing-* derived names as a prior stage to *-ia-* derived *-inge* names». Men med di mange av argumenti hans berre rårar ytterpunktet innanfyre den tradisjonelle uttydingi, d.e. at alle eller storparten av *-inge*-namni er avleide av innbyggjarnemne, fær ikkje lesaren noko godt utgangspunkt til å gjera seg upp ei mening um kva for ei uttyding av sjølve suffikset *-ingija-* som hev mest fyre seg: den tradisjonelle med innbyggjarnemne på *-inga-*, eller den Jørgensen sjølv legg fram, men nyttar liten plass på å argumentera for, d.e. at det skal koma av *ija*-avleiingar av stadnamn på *-ing-* (*a-lø*-stomnar).

Tvo av tilskoti i boki tek upp bruk av suffiks i område med mykje målblanding: W. F. H. Nicolaisen skriv um suffiksi i dei eldste skotske vassdragsnamni, med serleg vekt på å lokalisera «gamaleuropeiske» namn (jf. nedanfyre), og Ernst Eichler skriv um koss suffiksi i slaviske stadnamn hev vorte tilmåta det tyske målet i den nordaustlege luten av Tyskland. Båe desse tilskoti er interessante, ikkje minst for studiet av språkkontakt, men serleg artikkelen åt Eichler vert heller perifer i høve til hovudemnet for denne boki, som er dei germanske suffiksi.

Gottfried Schramm ser med friske augo på teoriane åt Hans Krahe um ein «gamaleuropeisk» hydronymi, d.e. eit eige indoeuropeisk namnesjikt som gjeng fyre kløyvingi i ulike målgreiner (keltisk, germansk, slavisk osv.). Schramm hev nyss ført eit ordskitte um desse teoriane med Jürgen Udolph der han hev ytra seg kritisk til eit altfor fastlagt konsept utan rom for variasjon i namnelagingi (samansetjing attved avleiing) og regionale skilnader (geografisk avgrensa suffiks og ordtilfang). Det gjeng fram at Schramm og Udolph braka saman å nyo på symposiet i Uppsala, og artikkelen åt Schramm gjev ei fin oppsummering av dei ulike posisjonane. Dette er det stuttaste tilskotet til samlingi, men etter mi mening det beste. Eg lika ikkje minst den litt uhøgtidlege og personlege stilen åt Schramm, jf. ei setning som denne: «Diesmal muß ich den Altmeister Krahe gegen die Göttinger Schule verteidigen, die ihm sonst folgsam nachzutragen pflegt» (s. 132). Denne stilen, der pronomet *ich* vert nytta utan blygsel, fær fram det subjektive elementet i forskingdi, utan at det hjå Schramm fører til rein synsing. Eg kann vel seja at eg ikkje var i tvil um kva sida eg samhugast med etter å ha lese artikkelen åt Schramm.

Jürgen Udolph og Botolv Helleland tek båe fyre seg bruket av suffiks innanfyre ein serskil region: Udolph i stadnamni i Nord- og Midt-Tyskland og Helleland i elvenamni i Hordaland og Sogn og Fjordane. Dei tvo artiklane er like vel grunnleggjande ulike: Medan Udolph i røyndi legg fram ein katalog yver ei endelaus rekkja namn, skotne i fjortan ulike suffiks, gjev Helleland ein pedagogisk oppbygd gjenomgang av namnetypane i tilfanget sitt, med utvalde døme. Artikkelen åt Helleland er

berre um lag helvti so lang som den åt Udolph (21 mot 39 sidor), men gjev lesaren større innsyn og yversyn. Jamvel ei stutt granskingssoga hev det vorte rom for. Helleland hev skrive ei fin innføring i det norske elvenamntilfanget som høver godt som pensumartikkel for studentar.

Den siste artikkelen i boki er vigd eit yvergripande emne, d.e. «Die Rolle der Derivation in der germanischen Hydronymie». Forfattaren Albrecht Greule tek til døme suffikslagingane til tri utvalde grunnord, tvo substantiv og eitt adjektiv: **mari-* 'sjø', **haru-* 'vatn med steinar, steinbekk' og **hweita-* 'kvit'. Han finn mykje dei same suffiksi til dei tvo fyrste ordi, men til det siste finn han berre dei mest vanlege (-j-, -l-, -n- og -s-). Denne skilnaden vil han tyda ut med at namni med fargeadjektiv er relativt unge og stend på treskelen til yvergangen frå avleiing til samansetjing i lagingi av vassdragsnamn i dei germanske måli.

Greule gjeng vidare med å jamføra dei suffiksi som finst i vassdragsnamn, med dei suffiksi som vert nytta til appellativisk ordlaging. Han finn ingi sereigne hydronymiske eller toponymiske suffiks, men derimot stort samsvar med det vanlege ordtilfanget. Nokre suffiks som er vanlege i appellativ, synest like vel ikkje å spila nokor rolla i den gamalgermanske hydronymien: *-wa-/wō-*, *-iska-*, dentalsuffiks, gutturalsuffiks og labialsuffiks. I ein siste bolck dryfter Greule um det trass i dette kann finnast primære namnelagingar med *t-* og *k-*suffiks, men kjem ikkje fram til nokon viss konklusjon: Namni som vert tillagde desse suffiksi på kontinentet, hev uklår etymologi, og i mange tilfelle kann det ligga appellativ til grunn.

Alt i alt må dette segjast å vera ei vellukka utgjeving. Som det bør ha gjenge fram, inneheld boki ei rad forvitnelege artiklar som venteleg kann støra til ny og auka utgransking av det spanande emnet som suffiks i gamle stadnamn må segjast å vera. Det kann vel vera sumt å påtala i tolkingi av ein-skildnamn og i dei etymologiane som vert framlagde, men det ligg utanfyrer råmone for denne meldingi. Reint ålment synest mange av forfatarane å hava eit for lite reflektert tilhøve til kor langt det indoeuropeiske tilfanget kann strekkjast; det vert litt for mange indoeuropeiske verbrøter med tydingi «schwellen». Eit døme på kor lokkande ei slik opi tyding kann vera, er at fleire av forfatarane i denne boki opererer med tydingi «wachsen» til den germanske verbroti **al-* (soleis Andersson s. 15, Elmevik s. 54, Nyman s. 67), endå dette verbet ikkje er kjent i onnor tyding enn den transitive 'avla, føda, fostra upp', m.a.o. berre 'få å til å veksa' (jf. norsk *ala*), både i germansk og andre indoeuropeiske mål. (Harald Bjorvand skriv utførleg um dette i *Namn och bygd* 2005 s. 45 ff.) Denne forskuingi i tydingi gjer det mogleget å gjeva eit namn som *Als* tolkingi «der wachsende, überschwemmende (See)» og «die wachsende, anschwellende (Insel)» (s. 70), når det snarare er tale um den nærande eller næringsrike sjøen eller øyi. – Thorsten Andersson hev visseleg rett når han skriv (s. 23) at eit vidare samarbeid millom germanistar og indogermanistar måtte bera frukter.

Boki er godt redigert og hev ein gjennomført grafisk bunad. Artiklane er prenta i logisk rekkjefylgd etter innhaldet, og ikkje mekanisk etter forfattarnamn, som i so mange andre publikasjonar. Nyttugt er det òg, at det er laga eit register yver stadnamni som er umtala i boki. (I ein merknad fær me rett nok vita at berre eit utval av dei mange namni i artikkelen åt Udolph er medtekne.) Eg hev ikkje funne mange mistak, men på s. 87 lyt den frumnorderlandske formi «**Tapiþiar*» vera rang for **Tappiþiar*. Av det reint estetiske slaget hev eg berre ein merknad, og det er at kartet på s. 167 hev vorte sers stygt med grunn i for store markørar. Elles undrar eg meg yver at alle fotnotetilvisingar er sette fyre evt. skiljeteikn, som er mot standarden. Kor som er: Det hev vore ei frygd å lesa ei so lytelaus bok som denne, og redaktørane fortener all ros, ikkje minst med tanke på at boki kom ut same året som symposiet vart halde (fyreordet er dagsett oktober 2004).

Klaus Johan Myrvoll

Billy Riddervold (Smith): *Kallenavn i Bergen*. Bergen: Bodoni forlag. 2005. 87 s. ISBN 82-7128-394-4.

Arbeid med å lage bøker og lister med kallenavn må i hovedsak bygge på muntlige kilder. Dette er kilder som ofte kan gi motstridende opplysninger. Det kan dreie seg om opphavet til et kallenavn, hvordan det blir uttalt eller skrevet, og i hvilke situasjoner det blir eller har blitt brukt. Dessuten begrenser hensynet til personvern i stor grad hva en kan offentliggjøre av et kallenavnmateriale.

Større samlinger av kallenavn som ble brukt for rundt hundre år siden, er trykt i Refsum 1926, 1928 og 1931, og i Stemshaug 1984. Samlinger med nyere navnebruk er Sunde (uten år) og Vara 2005. Artikler eller kapitler med eksempler fins i Tryti 1984, Alsåker 1987, Førde 1990 og Gundersen 2005. Dessuten fins det korte lister med sparsomme forklaringer. I aviser har det vært publisert mange reportasjer, artikler og navneserier med kallenavnmateriale. Det mest omfattende materialet om kallenavn på 1900-tallet fins i hovedoppgaver som ikke er offentlig tilgjengelige på grunn av personvern. Det er òg trykt noen vitenskapelige artikler om kallenavn i middelalderen.

Billy Riddervold har høsten 2005 gitt ut ei bok med kallenavn fra Bergen (Riddervold 2005). Der er det lagt hovedvekt på navn som var i bruk ca. 1930–1980. Boka inneholder i alt 1900 kallenavn, ifølge forfatteren. Han gjør det klart at boka ikke har noen «vitenskapelig vinkling», og at det er «et amatørarbeid, en første smakebit», og at hans arena er «gateplanet» (8).

Riddervolds målgruppe er folk flest med interesse for Bergen. Kallenavna egner seg godt både som bakgrunn for mimring, og til glede og opplysning for nye generasjoner og innflyttere som er nysgjerrige på bruken av kallenavn i byens fortid.

Boka inneholder helst kallenavn på personer, men også kallenavn på steder og brannbiler er tatt med. Det er spesielle kapitler med kallenavn på byoriginaler, lærere og fotballspillere. Dessuten fins det omfattende lister for hvert kjønn. I boka er det også rikelig med gamle bilder fra Bergen, men mange av dem har lite med kallenavn å gjøre.

Ei framstilling med kallenavn krever at det blir vist hensyn til de personene i fortid eller nåtid som blir omtalt, samt deres familier. Nettopp derfor har noen av navna fått knappe forklaringer. På den annen side har forfatteren ofte tatt med frodige forklaringer, særlig for kallenavn på lærere. Han mener de kan tas med fordi de var og er kjent i vide kretser. Det er uklart hvor grundig slike forklaringer er kontrollert mot flere kilder. For eksempelet *Ponten* fins det andre forklaringer enn dem som er nevnt i boka (10).

Mange av kallenavna er laga av personnavn. I forordet blir slike navn omtalt som «en vri på døpe-navnet», uten nærmere forklaring eller kategorisering. I boka fins bl.a. kallenavn laga til bærernes etternavn. I noen kallenavn av den typen står bare fornnavnsdelen av *sen*-navn igjen, som *Arild* for *Arildsen*. Vanligere blant oppføringene i boka er at navnedelen foran *-sen* er del av et kallenavn, f.eks. *Amunden* for *Amundsen*, *Gløren* for *Gløersen*, *Gunders* for *Gundersen*. Det fins også andre kallenavn laga av etternavn, som *Gusen* for *Gustavsen*, *Elvis* for direktøren *Elvestad*, *Glomma* for *Glomsaas* og *Tjønnis* for den tidligere ordføreren *Tjønneland*. Grunnlaget for kallenavn kan dessuten være kombinasjoner av for- og etternavn eller av doble fornnavn, som *Chansen* for frisøren *C. Hansen*, *Happen* for *Hans Petter*, *PC'en* for *Per Christian*. De fleste av typene kallenavn laga av etternavn som er nevnt ovenfor, er kjent fra store deler av landet.

Spesielt for Bergen er kallenavn laga av fornnavn, både fordi en har egne bergensformer, og fordi det er forholdsvis vanlig med bruk av slike kallenavn her. Ikke minst ser det ut til å være vanlig med faste avledninger, som f.eks. det bergenske *Piddien* av *Per*. De er parallelle til det vi ellers kjenner særlig fra Russland, USA og Sverige, f.eks. *Billy* som er i bruk som fast avledning av *William* i USA. Dette kan vi se i boka i form av avledninger til fornnavn som *Daggen* for *Dagmar*, *Emmis* for *Embla*, *Gittaen* for *Birgitte*, *Netta* for *Annette*, *Nutta* for *Kanutta*, *Biggen* for *Birger*, *Finnis* for *Finn*,

Gillen/Gillaen for *Egil*, *Ossaen* for *Osvald*, *Stikken* for *Stig* og *Åssen* for *Åsmund*. Her fins også *Ankaen* for *Ann-Karin*, *Anken* for *Anneke*, *Ankien* og *Ankis* for *Ann-Kristin*, der forfatteren knytter kallenavna til hver sine fornavn. Mest sannsynlig har hvert av disse kallenavna blitt brukt for flere av de nevnte fornavna.

Boka inneholder et variert utvalg av kallenavn som uttrykker egenskaper eller andre forhold som kan knyttes til personer, ofte formulert som knappe forklaringer, eller forklaringer som det er vanskelig å knytte til kallenavnet. Personvern er en viktig grunn til at forklaringer ikke er med, og det er vanskelig for en som ikke kjenner materialet, å ta stilling til hva som burde vært forklart. Noen opplysende forklaringer er *Huffen* for en som ofte sa «Huff» (39), *Tørko* og *Friluftrestauranten* for to som var overbitt (31, 37) og *Listien* som «smøg seg rundt» (44). For noen av navna fins det lengre forklaringer og historier om hvordan navna ble brukt. *Bai-Baien* kom fra en favorittstrobe hos en by-original (21) og *Granat-Affen* fra en skyteepisode (45).

For noen kallenavn i boka er det uklart om de har vært brukt om én person, eller om de har vært i bruk for flere personer. Hver avledning av fornavn har mest sannsynlig vært brukt for mange med samme fornavn. Noen få beskrivende kallenavn, som dessuten er kjent ellers i landet i liknende former, er det rimelig å anta har vært brukt fore flere kallenavnberere. Slike eksempler fra boka er *Fyrtårnet*, *Kjukkien*, *Kulen* og *Prikken*.

I en navnefaglig sammenheng ville det bl.a. vært interessant å få vite mer om hvordan navna blir brukt til daglig, og om det fins spesielle språklige mønster for danning av kallenavn.

For den daglige bruken kan det være interessant å få belyst hvorvidt kallenavna blir brukt bare i omtale eller også i tiltale, og om bærerne bruker dem sjøl. I Bergen kan det bl.a. se ut til at bruk av kallenavn som er laget til personnavn, kan veksle fra navn til navn i tiltale. Kanskje bruken av denne typen kallenavn også er situasjonsbestemt på andre måter.

Undersøkelser om språklige mønster for kallenavndanninga kan bl.a. omfatte endinger. I bergenske kallenavn er endinga *-en* vanlig for begge kjønn, f.eks. *Gittaen* for kvinner. Denne endinga kan også knyttes direkte til ordinære fornavnsformer, f.eks. *Evaen*. Former med *a*-endinger, som *Netta* og *Nutta*, virker ubergenske. Jeg regner med at nettopp de to sistnevnte eksempla dreier seg om to kvinner født i Tysnes på 1890-åra, og som senere slo seg til i Bergen (Hall & Drange 1978, oppføring nr. 518 og 519; kallenavna er opplyst fra familien).

Endinga *-is* kom inn i norske ord og kallenavn fra svensk i 1950-åra, som f.eks. i *Hjallis* av *Hjalmar* i hele landet, og *Tjønнис* i Bergen. Denne skikken ser ut til å ha holdt seg ved lag i Bergen, og muligens noen andre steder. I Bergen fins bl.a. *Elvis* (jf. ovenfor) og *Jois*, som begge er nyere eksempler, og som jeg antar forfatteren har fra en artikkel av undertegnede (Utne 2000). Andre *is*-eksempler i boka er *Finnis* (jf. ovenfor) og *Jonis*.

Boka gir oss lite grunnlag for å se hvordan ulike endinger og andre språklige utforminger har blitt brukt i bestemte miljøer og perioder. Grunnen er at boka mangler datering av navna, og vi får i liten grad vite hvor bærerne har vokst opp eller bodd.

Som nevnt har forfatteren ikke hatt ambisjoner om en vitenskapelig dokumentasjon eller forklarende analyse. Boka har likevel betydning for navneforskere fordi den inneholder eksempler som kan danne grunnlag for å få overblikk over typer både etter innhold og form.

Forfatteren har nylig endra etternavn fra *Smith* til *Riddervold*, som var hans tidligere mellomnavn. Dette vises i forfatternavnet på boka.

Litteratur:

Alsåker, I. 1987. Hypokorismar med suffiksa *-i*, *-e*, og *-a* i eit kallenamnmateriale frå Stavanger. Nordskrift nr. 52, s. 192–203. Oslo: Nordisk institutt, Universitetet i Oslo. ISSN 0800-7764.

- Førde, E. 1990: Namnet skjemmer ingen. I: E. Førde: Smeltedigelen Høyanger, s. 96–104. Oslo: Det Norske Samlaget. ISBN 82-521-3455-6.
- Gundersen, E. 2005: «Du ska'kke tru at du er noe». Tilnavn og utnavn i Larvik ca. 1900–1945. NN 22.
- Hall, L. C. & E. Drange 1978: The Descendants of Bernt Olsen Hovdenes (1795–1843) and Kristi Larsdatter Tho (1795–1875). St. Paul, Minnesota, privat publikasjon.
- Refsum, H. 1926: Økenavn (klengenavn og folkenavn). MM 123–124. Oslo.
- Refsum, H. 1928: Økenavn. MM 125–128. Oslo.
- Refsum, H. 1931: Økenavn og tilnavn på forbrytere. MM 1–14. Oslo: Bymaals-lagets forlag.
- Riddervold (Smith), B. 2005: Kallenavn i Bergen. Bergen: Bodoni forlag. 87 s. ISBN 82-7128-394-4.
- Stemshaug, O. 1984: Tilnamn i norske gruvesamfunn – Kongsberg og Røros. Det kongelige norske videnskabers selskab. Skrifter no. 1–1984. Trondheim, Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget. ISBN 82-00-23132-1, ISSN 0368-6310.
- Sunde, Andreas «Prikken»: Gammalt og nytt frå Eid kommune i Nordfjord. [Uten år, omkring 1990.]
- Tryti, T. 1984: Norsk slang. Oslo: Universitetsforlaget. ISBN 82-00-07095-6.
- Utne, I. 2000: Bibben og Bønnien. I: Bergens Tidende 14.5.
- Vara, K. [2005]: Med Kybiokspresen til Moskva - klengenavn i Vadsø 1945–1970. [Nesoddtangen, ikke oppgitt i heftet]

Ivar Utne
ivar.utne@nor.uib.no

* * *

Tom Schmidt: *Nøvn austa åsen. Bustadnamn i Øystre Slidre*. Novus forlag. Oslo 2005. 400 s. Ved-hefta kart over Øystre Slidre. ISBN 10: 82-7099-414-6. ISBN 13: 978-82-7099-414-4.

No har denne grasgrøne bygda øvst i Valdres fått ei bok som legg fram alle namn på bustader der folk har funne ein meir eller mindre brukande levemåte.

Tom Schmidt, professor i namnegransking ved Universitetet i Oslo, har skrivne boka, og han har arbeidd med namnetilfanget i Øystre Slidre sidan 1985, då han gjorde sine fyrste innsamlingar.

Det er ikkje fåe fagområde namnegranskarane må vera inne i, språkvitskap, filologi, historie, topografi kan nemmast. Utan stor innsikt i språk og språkutvikling, utan kunnskap i korleis kjelde-materialet skal brukast, utan kjennskap til historia, her særleg jordbrukshistoria, og utan å kjenna landskap og lende, kjem ein ikkje langt som stadnamngranskar.

No er Tom Schmidt ein røynd namnegranskar, som har skrivne mykje og har fleire store avhandlingar bak seg. Doktoravhandlinga *Norske gårdsnavn på -by og -bø med personnavnforledd* (2000) vart av fyrsteopponenten, Gillian Fellows-Jensen, karakterisert som «en megen moden, grundig, banebrydende og samvittighedsfull behandling af en stor gruppe stednavne» (*Namn og Nemne* 19.[7]). Lesinga av boka om bustadnamn i Øystre Slidre står under denne utsegna av Fellows-Jensen.

Boka er bygd opp på same måten som heradsbanda som Schmidt og Margit Harsson har gjeve ut frå Østfold etter tilfanget som Kåre Hoel let etter seg. Bustadnamn i Østfold omfattar no Hobøl 1994, Skiptvet 1997, Våler 1999 og Spydeberg 2001. Likevel peikar Schmidt på at boka om namna i Øystre

Slidre ikkje er tenkt som innleiing til ein serie om Bustadnamn i Oppland. Østfoldbøkene vil nok krevja meir enn ein kan venta av den vesle staben i Seksjon for namnegransking.

Fyrst i boka kjem ei registrering og omtale av alle bustadnamn, og her gjev matrikkelen disposisjonen, og oppstillinga i *Norske Gaardnavne 4,2. Gaardnavne i Kristians Amt. Anden Halvdel* (utgj. av Albert Kjær 1902) vert fylgd.

I Øystre Slidre er det so visleg tilskipa at dei fyrste matrikkelnummera kjem nørdest i bygda, med Lykkja og Beito som dei fyrste gardane, og so fylgjer grendene sør-austetter til Storørøe, som er den siste garden i den retninga.

Det er i alt 52 matrikkelgardar i Øystre Slidre. Omtalar av gardar, bruk og husmannsplassar fyller det meste av boka (kap. 1, s. 19–306). Den andre bolken gjeld topografiske ord (kap. 2, s. 307–41), og so kjem litteraturliste og ymse register (s. 344–400). Registera er pedagogisk tilskipa og særns nyttige. Det er soleis ei omfangsrik og stoffrik bok Schmidt har gjeve ut.

Namnetilfanget frå *NG* er monaleg utvida, for det fyrste er det lagt til namn frå dei matriklane som har kome etter den frå 1886 som låg til grunn for *NG*, for det andre femner nemninga *bustadnamn* om langt fleire namn enn *gardsnamn*.

Delinga i bruk kan vera gamal, men det er påfallande mange som er heimla i kjelder frå 1600- og 1700-talet. Dei er omtala i *NG*. Men den største mengda av bruksnamna er frå seinare tid, mange frå tida etter *NG*-bandet kom ut. Sume gardar har fått ei sterk oppdeling, dei må då ha hatt eit romsamt gardsvald som tolde å stykkjast opp. Soleis er det med *Beito* (24 bruk), *Vøle* (23 bruk) og *Røgne* (28 bruk). Beito og Røgne fungerer då ogso som grendenamn. Flest nye namn i høve til *NG* er namn på husmannsplassar og på stover utan nemnande jord; dei kunne i kortare eller lengre tid gjeva husly til ein familie. Husmannen hadde ein slags tryggleik i husmannssetelen som regulerte rettar og plikter (arbeidsplikta). Verre var det for dei som sat i ei stove, dei stogga sjeldan lenge på same staden, det var arbeidskrafta dei hadde å by fram. Det verkar som om det har vore mest av slike utrygge og temporære bustader på 1800-talet, før utvandringa gav fattigfolka nye voner. Ofte er opplysningane om slike bustader usikre. Opplysninga om at *Jørstadbråten* «skal ha vore busett nokre få år fyrst på 1890-talet» (s. 193), er i grunnen typisk. Folk på slike plassar fekk i beste fall eit bustadnamn til minne om seg. Personnamn, anten førenamn eller patronymika, finst som fyrsteledd i fleire av dei 'matrikellause' namna: *Ambjørplassen* (s. 232–33), *Jahasbruket* (s. 280) og *Jøgerssonplassen* (s. 193). Fleire namn av dette slaget finst òg mellom dei matrikulerte namna. Mange er omtala under oppslaget *plass* (s. 329–30). Førenamn er eit kjent fyrsteledd i nær sagt alle typar bustadnamn, men at patronymika er nytta soleis, var ukjent for meg. Kan det vera innflyttarar til bygda som fekk fest namnet til bustaden på denne måten? Skal ein svara på det, må det vel slektsgransking til. I sume bygder (jf. Bustadnamn i Østfold) er det ikkje uvanleg med stigmatiserande namn på desse matrikellause bustadene, som *Gråten*, *Svelta*, *Sveltut* (Våler i Østfold), men i Øystre Slidre finn ein ikkje slike namn. Det alternative bruksnamnet *Solegladholet* (s. 48) på ein plass med lite sol, har nok ein nedsetjande tone. Elles skil ikkje namnetilfanget på den marginale busetnaden seg i nemnande mon frå dei andre bustadnamna, einast at dei kan liggja nærare teignamna, som naturleg er.

Ei særskild gruppe namn som fell innom både matrikellause namn og matrikelnamn, er preposisjonsnamna. Som forfattaren skriv i omtalen av *Under kampe*, «er det liten tradisjon for preposisjonsnamn av denne typen her i landet» (s. 46), og når det gjeld bustadnamn, er eg heilt samd med han i det. Annleis ter det seg med terrengnamn, her trur eg at det har vore ei underrapportering av slike namn; innsamlarane er utrygge på om det er eit 'skikkeleg' namn. Men Schmidt har etter måten mange bustadnamn av dette slaget. Med preposisjonen *i* (stundom òg med føreset adverb) finst dei som namn på eit tjuetals lokalitetar (*I bakko*, *Nedi garden*, *Oppi bergo*); *på* finst i namn på 15 lokalitetar (*På hyllo*, *Oppå Skogen*) og *ved* på fem lokalitetar (*Ved brune*, *Ved åne*).

Ser ein gardsnamna opp mot Magnus Olsen si rangering av gardsnamnsklassane, vert det ikkje so

mange namn som kan reknast under dei eldste klassane. Her finst fire sikre *vin*-namn: *Dæle*, *Sæle*, *Vøle* og *Løkje*. Eg deler skepsisen til Schmidt med å rekna *Bryne* til *vin*-namna, særleg ut frå den reelle statusen; *Bryne* er no namnet på eit jordstykke (jf. s. 136–37). Argumenta til Schmidt for at *Røyne* er eit tre-kollektiv, **reyni* 'stad der det veks raun', til liks med namna *Espe* og *Hetle* o.a., tykkjer eg er overtverdande, jamvel om **reyni* ikkje er heimla i norrønt (jf. s. 80–82). Namn med *-heim* til etterledd finst ikkje frå mellomalderen, men det eksisterer ein sju-åtte *staðir*-namn. Som skikken har vore i stadnamngranskinga ein 30–40 år, står ikkje tolkinga av personnamn i føreleddet særleg sterkt hjå Schmidt heller. Berre eitt av *staðir*-namna, *Alvstad*, får halda på den gamle tolkinga. Dei nye tolkingane som vert lagde fram, verkar rimelege. – Denne korte omtalen tyder på at fast busetting i denne fjellbygda ikkje er særleg gamal. Men her kjem ein inn på spørsmålet om temporær og permanent busetting i eit omkverve som låg i kanten av jaktviddene og høg fjellet, og det er vel helst eit problem som arkeologane må finna svar på.

I bolken om topografiske ord skriv Schmidt m.a. om *bråte* m., som han seier er det «vanlegaste bustadnamnelementet i materialet», med 94 namn «på husmannsplassar eller andre yngre bustader» (s. 310–11). Eit anna ord er *hage* m., som er nytta i 22 namn (s. 316–17). Her er vi inne på ei klassifisering som godt kan jamførast med den av mellomaldernamna – berre det at dei refererer til ein langt seinare tidbolk og til bruk av ein heilt annan storleik. Dei fyrste av dette namneslaget er heimla til 1700-talet, men storluten er frå 1800-talet. Alle gjeld dei små jordeigedomar, og ofte er dei relasjonsnamn til større bruk, slik som *Melbysbråten* og *Beitehagen*. Schmidt skriv at *bråte* «etter kvart nærmast fekk suffikscharakter med tyding 'husmannsplass', 'småbruk'». Leddet *hage* kunne godt fått same karakteristikken. Her kan ei geografisk jamføring vera på sin plass. I Sognal i Sogn, og truleg i andre sognabygder, er *bråte* ukjent som namneledd, medan *hage* er dominerande, so der kunne karakteristikken som Schmidt gjev av *bråte*, bortsett frå tydinga, høva godt på *hage*.

Grunnlaget til namneforklaringane er i nokon mon *NG*, men Albert Kjær som skreiv det meste av band 4,2, var tolleg sparsam i omtalen av namna. Nokre gonger lit han ikkje skikkeleg på si eiga forklaring. «Denne Forklaring er dog yderst usikker,» står det i oppslaget om *Skammestein* (*NG* 4,2:299; ei tilleggsforklaring kjem s. 328–29). So Schmidt har fått sume netar å knekkja, det gjeld m.a. namnet ovanfor, og *Kjøk* og *Røyne*. Schmidt avviser at *Skammestein* kan gå attende til **Skafnistein* som Kjær tek fram i tilleggsforklaringa (s. 328–29), av di norrønt *fn* vert *vn* i slidre-målet. Forklaringa som Schmidt stoggar ved som den mest sannsynlege, er reint topografisk. *Skammestein* knyer seg til eit lågt berg «som stikk opp midt i tunet» (s. 64). «Om Betydningen kan intet siges,» heiter det om *Kjøk* i *NG* (4,2:299). Schmidt går gjennom dei tolkingsforsøka som har vore gjorde (m.a. av Mikjel Sørлие) og endar opp med ei topografisk tolking av dette namnet òg, det går attende på eit norrønt **kjúkr* m., som skulle tyda «høgde, ein kolle eller ås» (s. 69). Det motsvarande hokjønnsordet *kjuka* er oppført i Aasen 1873, med fleire tydingar, 'klump' er det mest allmenne, og det finst spreitt i målføra. Om *Røyne*, sjå ovanfor.

Kjeldetilvisingar for dei einskildte namna vert førde opp i kvar namneartikkel etter noteringa av uttaleformene, etter mønster frå *NG*. Her har Schmidt vore svært omhugsam og fått med funnstader for namna heilt opp til år 2000. Statens kartverk har vore ei god kjelde for dei nyaste opplysningane. Schmidt har òg utvida tilvisingane til eldre kjelder som ikkje var tilgjengelege då *NG* 4,2 vart laga. Attåt dei skriftlege kjeldene som Schmidt nyttar i arbeidet sitt, har han brukt munnlege kjelder. Innsamlingsarbeidet vart gjort i to periodar, i midten av 1980-åra og i åra 2003–2004 (s. [362]). Schmidt syner òg at han er meinkjend i gard og grend austå åsen. Nemninga «Austa åsen» for Øystre Slidre er brukt fyrste gongen av Herman Ruge 1743 (s. [19]), Ødegaard brukar òg namnet (jf. 1911:[7]), og Kjær opplyser at dette namnet vart brukt om grannebygda av folk i Vestre Slidre (*NG* 4,2:[297]).

Schmidt har skrivne boka på nynorsk, og det er eit usedvanleg godt språk han brukar; ordforrådet er rikt og variert og setningane er vel oppbygde. Sameleis er det eit klårt språk han meddeler seg i,

her treng ingen lura på kva forfattern meiner. – Eg er ikkje nok inne i valdresmålet til å seia om tale-målet der merkjer språkbruken, men i alle fall ein stad skriv Schmidt *trast* (= straks). Det vart ei glede-stund for ein sogning å sjå dette ordet som me har saman med valdrisane.

Eg vil kasta fram ein tanke til slutt. Tenk om Schmidt kunne få helse og levedagar, og ikkje minst lyst til å skriva om heile nammeskatten i denne bygda: teignamn i innmarka, utmarksnamn, namn frå stølsmarka og frå dei svære fjellviddene som høyrer Øystre Slidre til. Men i alle fall, takk for denne boka!

Litteraturliste

NG 4,2 = Rygh, O. 1902: Gaardnavne i Kristians Amt. Anden Halvdel. Utg. av A. Kjær. Kristiania.
Ødegaard, O.K. 1911: Gamalt fraa Valdres. Kristiania.

Jarle Bondevik

* * *

Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Band V: harm–jåttut. XIII s. + 1604 sp. Hovudredaktør Lars S. Vikør. Prosjektilektor Kristin Bakken. Redigert av Olaf Almning et al. Oslo: Det Norske Samlaget. [2005.] ISBN 82-521-6579-6.

Norsk Ordbok (NO) er verkeleg i siget. Berre eit par å etter bd. IV er femte bandet no kome, og verket dekkjer bokstavrekkja *a–j*. Prosjektilektor Kristin Bakken, som er «fagleg og administrativt» ansvarleg for det ambisiøse prosjektet *Norsk Ordbok 2014*, har skrivne ei instruktiv innleiing til dette bandet saman med hovudredaktør Lars S. Vikør, som er manuskriptansvarleg. Redigeringa er omlagd, ikkje minst for å stette kravet om at resten av alfabetet no skal dekkjast ved dei resterande sju banda. Det fører m.a. til færre oppslagsord, serleg sjeldsynte skriftmålsord. Satsbiletet er òg reviderd, m.a. ved «å gå bort frå innrykte oppslagsord, og i staden rykkja dei ut i marginen» (VIII). (Det er no elles langt frå gjennomført alle stader, jfr. t.d. sp. 869 ff., 971 ff.) – Eg tykkjer – som redaksjonen for *NO* – at satsbiletet ved dette og ymse andre tiltak, som betre markering av tydingsnummerering, er positivt nytt ved ordboka. Redaksjonen (med 18 [!] namngjevne redaktørar) planlegg å gje ut sjettemte bandet hausten 2006. Fem sider med nye kjeldetilvisingar syner at både eldre og nyare litteratur (òg i elektronisk utgåve stundom) er utnytta; ikkje minst er mange nye ordsamlingar komne med.

I tidlegare meldingar (*NN* 14 og 20/21) har eg halde fram at *NO* – so langt ho er kome – er standardverket som hjelperåd ved *namnetolkning*, og eg viser for dette bandet til lokalitetsappellativ som *I helle*, *I heller*, *I hovde*, *I høl*, *IV høse*, *IV ile*, *I jar(e)* (tyd. 5–7) og *juv*.

«Opplysningane om (uttale)former og utbreiing i målføra for ordtilfanget og vidare analysar er jamt over rosverdige,» skriv eg i *NN* 20/21.138. Det gjeld her òg. Døme er (utan namn på redaktør) *I hava*, *I hovud*, *hyrne* el. *hjørne*, *håball*, *I ikkje*, *I jeksel*, *jutul*. Utreiinga i målføra (serleg i vår tid) er svært ofte uråd å ha noka meining om; opplysningane kan vere tilfellelege. *Høvlebens* er opplyst berre ifrå Stryn, men er òg normalforma i mitt sunnmørsmål. Interjeksjonen *herlegheit* er kjeldefest til Stavanger, men var eit moteord i mitt 1950-talstalemål (i bokmålsforma *herlighet!*) – Normative uttaleopplysningar er ofte noko sporadiske, t.d. *I hug (ù)*, *ihuge (ù)*, men *i hug*, *I*, *II ihuga* utan rettleiing, *ihugkome (ò)*, men *ihopkome* utan.

Normeringa av oppslagsorda og krysstilvisingar har eg nokre fåe merknader til.
havklikse f. «[målf -*kleksa*] havørn». Under II *glekse* (i *NO IV*) er det vist til *klekse*, som då burde ha vore forma her.

hille f. «avsats, smal flate i et bratt fjell; hjell; hylle (Nfj, SnmA)» er ført opp etter Aasens ordbok, men er berre målføreform (med itakisme i det nemnde stroket) for I *hylle*, der dette oppslagsordet er unemnt.

himpra v. og *hemptra* v. burde hatt sams oppslag, og det same gjeld *himpa* og II *hempa*.

himsa v. «[... skr òg *hemse*]» burde i minsto hatt tilvising til II *hemsa*, og helst vore handsama der. Elles er skipinga i I og II *hemsa* diskutabel (jfr. Aasen, som har eitt oppslagsord).

hiphopp m. er normeringa for ei «(musikkform) i ungdomskultur ...» som i avisene til no jamnast er skriven *hiphop*. Eg er samd med *NO*, jamvel om seinaste (10.) utgåva av Alf Helleviks *Nynorsk ordliste* (2005) har *hiphop* og Språkråd-direktør Sylfest Lomheim i slurveverket sitt, *Ord om ord* (2004), s. 89, skriv dette: «Skrivemåten er ikkje normert, som det heiter på 'språkrådsk', men eg tek ikkje mykje feil om ein ville rådd til varianten med bindestrek», altså *hip-hop*.

horgjåte f., jfr. målføreformene, er evlaust same ordet som *hyrgjåte* f.

Like eins heng *horgjål* m. og *horjåle* f. i hop m.o.t. normering.

hovade? treng ikkje noko spørjeteikn.

II *hyrja* v. burde ha vore slege saman med I *hyrgja* v.

Ord som *jabla* v. og II *javla* burde hatt krysstilvising.

jarntau n. skulle hatt forma *jarntog*.

jazzkafe skulle vel ha vore skrive *jazzkafé*?

I og II *jeika* burde hatt same oppslaget, altså *jeika*.

jekkpott er ei forvitneleg (hovud)form for *jackpot*, som i seinaste utgåva av Helleviks ordliste (2005) er ei jamstelt form, men knappast nytta til no.

jørra v. og *gjørra* (?) v. (i *NO IV*) er tvillaust same ordet, sjølv om tydingane er motsette.

Etymologiane, opphavet til og regulerande for tilhøvet mellom diverse oppslagsord, kan det stundom merkjast noko til (jfr. òg framanfor om *normering*). Eg er lite nøgd med at ord som *hermafrodditt* m., *hibiskus* m., *hydrofobi* m., *hyfe* f. (motfør Hovdenak et al. 2001:284) og *impenetrabel* adj. vantar etymologiske opplysningar, medan andre ord er uvanleg uttømande etymologiserte, som t.d. *impertinent*. – Etymologisering skal det sovidt eg skjønar (etter Hörensagen), dessverre skjerast ned på i det vidare arbeidet med *NO*.

hibla v. «kle seg merkeleg, kle seg ut» er visseleg avleidd til *hibbel*, tyding 5.

himpa v. «[vel nyl. av *humpa* og *hinka*] ... apa etter ...» er uråd å skilje frå I *impa* v. m.a. «herma (etter nokon)» når det gjeld opphavet. Jfr. òg II *hempa*.

himpra v., m.a. «minnast veikt, koma på» er same ordet som *impra* v., *imprast* v. i *NO*.

hemptra v., som er ført til «[... II *hempa*]», høyrer òg hit.

himsa v., I, II *hemsa* v. og *imsa* v. er òg ihophøyrande, utan at det er ymta om, og normeringa kan diskuteras.

humør n. er ført rett attende til fransk *humour*, men er naturlegvis importert via dansk.

hyregna v. (jfr. *hyregna*) «duskregna» er heimla frå Eid i Nordfjord, og sjølv sagt samansett med I *hya* v. Forma er litt spesiell, og eg vil tru at stadnamnet *Hyen sør* om Eid er grunnlaget, jfr. fenomenet *hyevind* frå same området (ikkje i *NO*) «orkan af sydøst, landsynning» (Helland 1901:228).

implementera v. har det lat. verbet *implere* «gjera ferdig» som etymon, men rette tydinga av det lat. ordet er 'fylle opp'.

Intestund f. 'siste stunda, siste augneblinken' skal ha uvisst opphav, men eg er ikkje i tvil om at *inn-tilstund* (som er eit krysstilvist oppslagsord) er rette opphavet.

III *jank* n. «opphald i uvêr», og III *junk* n. «stuttvarig opphald i vind» og *jånk* n. heng i hop etymologisk, og eg viser til Nes 1978:31–32.

jåna v. og I *jana* heng visseleg saman, og det gjer òg *jångel* n., *jångelt* m. med III *jangel* n. og I *jangel* m., noko som kunne ha vore nemnt.

Definisjonane er ikkje spesielt studerte, men inntrykket er at dei er godt utførde. Det er merkeleg at *indisponert* adj. «ikkje (heilt) frisk, i ulag» ikkje har fått med (det stundom fatale) tydingsavbriget 'drukket; fyllesjuk'. Under I *java* m. «javakaffi» kunne det godt vore teke med uttrykket *ei java blanding*, om noko som er svært ymisleg samansett.

At mengda av *oppslagsord* lyt tøy mast p.g.a. det stramme opplegget for vidare reduksjon, er skjønleg. Eg vil nemne at visseleg mange potensielle oppslagsord (oftast med litterær heimel) er med i dei nyttige samlingane av udefinerte samansetningsdøme, t.d. *herre-* med i alt 35 oppføringar, *hjelp-* med 56, *hovud-* med 213 (!), *jam-* med 24, *jarn-* med 26 og *ikkje-* med 52, alt i alfabetisk skipnad. Den nye redaksjonsdeilda i Trondheim syner ofte att i ordtilfanget både m.o.t. trøndske oppslagsord og tydingsavbrigte; eg nemner berre *havandheit*, *havangheit* og *havangelse*. Nyare ord som *harry* adj., *hipphopp* m., I *hit* m., III *hot* adj. og *japp* m. (med diverse avleiingar og sms.) finn me. Men det hadde vore kjekt om fleire ord og heimlar som finst i eldre skrifter kom til synes. I den ovleg verdfulle samlinga av Kjell Venås, *Den fyrste morgonblånen. Tekster på norsk frå dansketida* (1990: signatur i NO IV [2002]: VenåsFM) står t.d. (s. 190 ff., frå om lag 1750) *HersLy* (jfr. Nes 1996:219), *hers frugur*, *Hers menn*, *hers konnor*, som i *NO* ville hatt oppslagformene *heiderslyd* m., *heidersfrue* f., *heiderskone* f. og *heidersmann* m. I Rabnabrydlaup i Kråkelund (VenåsFM 41), frå 1647, står ord som *Høgsæte* (=høgsætet) og *Høgheita* (ikkje i *NO*).

Grannsem (akribi og konsistens) må krevjast, og nivået er jamleg lytelaut. Lyteløyse er do i røynda eit ideal. Noko småtteri som ved lesinga kom for auge, er dette (alfabetisk skipa):

Under I *henta* v. er det vist til «I *henta*»; det skal vere III *henta*.

I *hovud* n. har i kjeldelista «Osterøy1743 *hæve*»; det lyt vere «Osterøy1723» (sjå *Brukarrettleiing* [1994], 50).

Etter *hyrdelaus* adj. fylgjer *hyrdeløyse* f. framom *hyrdeliv* n., altså brot i alfabetrekkefylgda. *høljehals* vantar genusmarkør (m.).

II *håne* f. har i hakeparentesen tilvising til eit ikkje-eksisterande III *håna*; det skal vere II *håna*.

joint har opphavet «amer *joint*», som burde vere «eng. *joint*», eller i minsto, som under *hipphopp*, «amer-eng. *joint*».

joker m. kjem «av eng. *joke* 'narr, spøkiefugl'», men sjølv sagt er eng. *joker* det rette.

IV *jukk* n. har m.a. tydinga «samleie», men under *jukka* v. er 1938-forma «samlege» nytta fleire gonger; jfr. òg under I *hy* f. og III *hya* v., der «samlege» er forma.

Eg vil ende meldinga med å nemne tre illustrative ord. *NO* har *jurbetennelse* m., med avisdøme frå 1983, *jurbrann* m. (1985) og *jurbrune* m. (1937). Dette er ein forvitneleg dokumentasjon på utviklinga av ordtilfanget. Eg minnest vel kor 'betenkt' eg vart då Alf Hellevik og Einar Breidsvoll i 1959 gav ut ei ny utgåve av 'Samlags-ordlista', m.a. med det til då fordervelege ordet *betennelse*; eit ord på *-else*! Rett nok var *lungebetennelse* /-betændelse/ målføreordet mitt, men eg hadde til då aldri hatt i tankane å mukke mot dei 'rette' formene, *lungebrann* el. *lungebrune* (i skriftleg framstilling), eller *heilebrann*, *-brune* (for talemålsordet mitt og bokmålsordet *hjernehinnebetennelse* [no i nynorsk, jfr. *NO*, ved sida av *hjernehinnebrune*]).

Det snarlege framhaldet av *NO*, det sentrale verktøyet for nynorsk ordtilfang, er sanneleg noko å glede seg til. Dei dugande leksikografane og administratorane i Oslo og Trondheim er ein 'heiderslyd', og ære verde.

Litteraturliste

Helland, A. 1901: Norges land og folk topografisk-statistisk beskrevet. 14:1. Kristiania.

Hovdenak, M. et al. 2001: Nynorskordboka. 3. utg. Oslo.

Nes, O. 1978: Opphavet til ein del dialektord. MM 1978.30–41.

Nes, O. 1996: Rettelse av en anmeldelse. Oddvar Nes om Kjell Venås: Den fyrste morgonblånen. MM 1996.217–19.

Venås, K. 1990: Den fyrste morgonblånen. Tekster på norsk frå dansketida. Oslo.

Oddvar Nes

Register

Registeret gjeld årgangane 20/21–22 (2003/04–05). Medtekne er berre namn med tolking som primært objekt. Norske namn er umarkerte. D – Danmark, Orkn – Orknøyane, S – Sverige. – Ei lang, alfabetisk liste over til- og utnamn i Larvik er prenta i årgang 22.63–72, og ikkje teken med i registeret.

Adventfjorden 22:118

Backatown Orkn 20/21:42, 50

Blåfjell 22:38

Blåmyra 22:38

Clickimin Orkn 20/21:44 f., 50

-elv 22:36

-en 22:127 f

Fusta 22:124

Gjevden 22:124

*hultn S 22:123

-inge D, S 22:124 f.

-is 22:128

Kjøk 22:131

Lima 20/21:141

Obrestad 20/21:141

Orre 20/21:141

Rokta 22:124

Rytma 22:124

Røyne 22:131

Skammestein 22:131

Skjøttøya 20/21:52 ff.

Skøðin 20/21:23 ff.

Stormbukta 22:118

Tokke 22:123

Tilsend litteratur

Tilsend litteratur for årgangane 20/21 og 22
vert prenta i årgang 23.

Medarbeidarar i årgang 22

- Bondevik, Jarle, f. 1934. Cand.philol. 1961 (Bergen), dr.philos. 1986 (Bergen). Professor em. Adr.: Austre Solheia 16, NO-5060 SØREIDGREND.
- Dalberg, Vibeke, f. 1944. Dr.phil. 1991 (København). Universitetslektor em. Adr: Åtoften 28, DK-2990 NIVÅ.
- Gundersen, Eigel, f. 1936. Cand.philol. 1965 (Oslo). Pensjonert lektor. Adr.: Tjørnhaugen 178, NO-5152 BØNES.
- Haslum, Vidar, f. 1958. Cand.philol. 1996 (Bergen), dr.art. 2003 (Bergen). Universitetslektor. Adr.: Vestre Murallmenningen 19, NO-5011 BERGEN.
- Leira, Vagleik, f. 1931. Cand.philol. 1968 (Oslo). Pensjonert rådgjevar Språkrådet. Adr.: Ragnhild Schibbyes vei 14, NO-0968 OSLO.
- Myrvoll, Klaus Johan, f. 1981. Masterstudent i norrøn filologi (Oslo). Adr.: Nedre Ullevål 9-312, NO-0850 OSLO.
- Nes, Oddvar, f. 1938. Mag.art. 1968 (Bergen). Professor. Adr.: Storevardsbrekka 31, NO-5305 FLORVÅG.
- Særheim, Inge, f. 1949. Cand.philol. 1978 (Bergen). Professor. Adr.: Liljevegen 1, NO-4060 KLEPPE.
- Utne, Ivar, f. 1954. Cand.philol. 1980 (Oslo). Amanuensis. Adr.: Grønnevollen 16, NO-5016 BERGEN.

Manuskript til Namn og Nemne

Redaksjonen vil helst ha manus på diskett, eventuelt maskinskrive med dobbel lineavstand og brei venstre marg. Papirformatet bør vere A4. Mindre tillegg kan skrivast mellom linene (ikkje i margen). Lengre tillegg eller rettingar skal skrivast på eigne A4-ark. Ved retting i manus skal ikkje korrekturteikn nyttast.

Sitat som er lengre enn tre maskinskrivne liner skal skiljast frå teksten ved innrykking.

Fotnotar (merknader) bør brukast så lite som råd; dei bør oftast takast inn i teksten. Eventuelle fotnotar skal samlast i slutten av artikkelen. Nummertilvisingane i teksten skal ikkje ha parentes kring seg og dei skal plasserast etter skiljeteikn.

Litteraturtilvisingane skal om mogleg gjerast ved forfattarnamn og utgjevsingsår. Døme: ... (Indrebø 1924:98), eller: Gustav Indrebø (1924:98) meiner ..., eller: Som opplyst i Indrebø 1924:98, ... Arbeid som er fotografisk oppattprenta skal siterast etter originalutgåva (av forskingshistoriske grunnar), altså ikkje Olsen, M. 1978. Torp, A. 1963, Aasen, I. 1918 eller 1977. Allment kjende tidsskrift bør ha forkorta titlar (t.d. ANF, APhS, MM, NoB, SvLm); det same kan gjelde kjende seriar (t.d. DS [Danmarks Stednavne], NG [Norske Gaardnavne], men då med tilvising til forfattar eller utgjevar. Undertitlar og serieopplysningar trengst til vanleg ikkje.

Døme:

Hovda, P. 1966: Norske elvenamn. Oslo – Bergen.

[Hovda, P.] 1978: Frå hav til hei. Oslo – Bergen – Tromsø.

Indrebø, G. 1921: Stadnamni i ei fjellbygd. MM 1921.113–210.

Indrebø, G. 1924: Norske Innsjønamn. 1. Oslo.

Indrebø, G. 1936a: Hordaland – Hordafylke. Bidrag till nordisk filologi tillägnade

Emil Olson den 9 juni 1936 72–77. Lund – Köpenhamn.

Indrebø, G. 1936b: Nokre fjellnamn i Sogn. MM 1936.36–75.

Indrebø, G. 1938: Þinghá. NoB 25.1–17.

Olsen, M. 1926: Ættegård og helligdom. Oslo.

NG: Sjø Rygh. O.

Rygh. O. 1905; 1909; 1910: Norske Gaardnavne. 16; 5; 11. Kristiania.

Torp. A. 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.

Aasen, I. 1873: Norsk Ordbog. [2.] Udg. Christiania.